תנ״ך · ראשונים · רד״ק · נביאים

רד"ק על מלכים ב'

רבנו דוד קמחי [הרד"ק]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רד"ק על מלכים ב'

רבנו דוד קמחי [הרד"ק]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רדק-על-מלכים-ב/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 5
פרק ג 9
פרק ד 13
פרק ה 19
פרק ו 22
פרק ז 25
פרק ח 27
פרק ט 32
פרק י 37
פרק יא 39
פרק יב 43
פרק יג 47
פרק יד 50
פרק טו 54
פרק טז 57
פרק יז 58
פרק יח 63
פרק יט 69
פרק כ 74
פרק כא 76
פרק כב 77
פרק כג 80
פרק כד 87
פרק כה 91

פרק א

פסוק א

ויפשע מואב. לפי שהיה עובד אחאב כמו שאמר למטה והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים וכיון שמת אחאב פשע בבנו:

פסוק ב

בעד השבכה. השבכה היתה בעליה והיא ארובה ואורגים אותם בעצים שתי וערב ומניחים נקבים להאיר בבית התחתון ומפני זה נקראת שבכה שהיא עשויה מעשה שבכה שהוא הרשת:

ויחל. מן חלה על משקל ויעל מן עלה ונקמצה היו"ד מפני ההפסק:

פסוק ז

מה משפט האיש. מה תארו ותרגומו מה נימוסא דגברא ונראה כי אלישע לא היה אז עמו כי פעמים היה מניחו באחת המקומות והיה הולך יחידי על ההרים להתבודד בנבואה:

פסוק ח

אליהו התשבי. כי יודע היה כי מנהגו לאזור אזור עור והיה ידוע כי בעל שער היה ותימה הוא היאך לא היו מכירים אותו מלאכי מלך ישראל והלא הוא היה רגיל עם אחאב ובשמרון ואפשר כי אלו האנשים ששלח מלך ישראל לא היו אז בשמרון כשהיה אליהו רגיל שם וזמן רב היה לאליהו שלא היה בשמרון מפני איזבל שאמרה להרגו שהרי במלחמת בן הדד ראינו שלא היה שם ולא במלחמות רמות גלעד כי מיכיהו בן ימלא היה להם אז הנביא לה' אשר בשמרון:

פסוק יב

ויען אליה וידבר אליהם. ויען כמו ויען איוב הראשון ועניתה ואמרת לשון צעקה בדבור:

פסוק טו

רד אותו. פי' עמו וכן וירד אתו אל המלך ירד עמו והלך אל המלך כי השר עלה אל קצה ההר ואליהו היה בראש ההר:

אל תירא מפניו. כי מתיירא היה שיוליכנו למלך והיה ירא מן המלך מפני שהתנבא עליו רע שימות או היה ירא מפני איזבל אמו:

פסוק יז

בשנת שתים ליהורם בן יהושפט. היאך היה זה והלא אמר למטה כי מלך בשנת י"ח ליהושפט ויהושפט הלך עמו למלחמת מואב והנה היה מלך בימי יהושפט שבע שנים

כי יהושפט מלך כ"ה שנים אלא שיהושפט המליך את יהורם בנו בחייו מפני מחלוקת אחיו כמו שאומר בדברי הימים ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור ומה היה צריך לומר זה ידוע הוא כי המלוכה היא לבכור אלא שנראה כי היה מחלוקת בין בניו לפיכך נתן לו המלוכה בחייו ומלך בחיי אביו שבע שנים ובשנת שתים למלכות יהורם זו שמלך בחיי אביו מלך יהורם בן אחאב על ישראל:

כי לא היה לו בן. לא היה לאחזיהו בן לפיכך מלך יהורם אחיו תחתיו ובסדר עולם בשנת שתים ליהורם בן יהושפט אפשר לומר כן והלא הוא מלך משנת שמונה עשרה ליהושפט אלא לענין שנאמר ויעזור יהושפט וה' עזרו ויסירם אלהים ממנו ראוי היה יהושפט ליהרג באותו שעה לפי שהיה עוזר לרשע ובשכר שזעק תלה לו האל ז' שנים ועלו לבנו ועוד נכתבנו:

פרק ב

פסוק א

בסערה. בקמץ חטף הסמ"ך אמר בסערה ולא אמר כן למטה אלא רכב אש וסוסי אש רוח סערה היה עמהם כמו שאמר ויעל אליהו בסערה אלא הנראה לאלישע אמר רכב אש וסוסי אש אבל הרוח אינה נראית ורוח הסערה העלתה אותו מן הארץ אל האויר כמו שמעלה הדברים הקלים כן העלתה אותו ברצון האל על גלגל האש ושם נשרפו בגדיו זולתי האדרת וכלה בשרו ועצמו והרוח שבה אל האלהים אשר נתנה ומה שנראה רכב אש וסוסי אש לאלישע להודיע בו כי בהעלותו עלה מישראל רכבו ופרשיו כמו שאמר אלישע אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ודעת המונינו גם חכמינו כי הכניסו האל בגן עדן עם גופו כמו שהיה אדם הראשון קודם שחטא וכן הכניס חנוך שם, ובדרש כי עשרה הם שנכנסו חיים לגן עדן:

וילך אליהו. ואליהו נאמר לו ברוח הנבואה כי באותו היום ילקח ולא גלה הדבר לאלישע אבל אלישע נאמר לו גם כן ברוח נבואה שהרי אמר גם אני ידעתי החשו ושאר הנביאים נאמרה להם כל שכן הוא ומה שהיו הולכים מעבר הירדן נראה כי כן נאמרה לו לאליהו בנבואה כי מעבר לירדן ילקח אולי היה הלקחו במקום אשר נאסף משה רבינו לכבודו כי מעלתו היתה קרובה למעלת משה רבינו וכן הראה לו הכבוד בהר חורב כמו שהראה לו למשה רבינו וצם מ' יום ומ' לילה כמו שצם משה רבינו:

פסוק ב

חי ה' וחי נפשך. מה שאמר וחי נפשך אחר שאמר חי ה' לא אמר כן אלא להגדיל כי השבועה הראשונה גדלה אלא נשבע בנפשו להראות כי גדלה נפשו בעיניו והקדים חי ה' לכבוד:

פסוק ג

בני הנביאים. כתרגומו תלמידי נבייא:

אשר בית אל. כמו בבית אל ומה שהיו בני הנביאים בבית אל וביריחו כן היו בערים אחרות אלא זכר אלה לפי שהיה דרכם עליהם ומה שהיו ברוב ערי ישראל כדי להוכיח את ישראל בכל עיר ועיר ונבואתם היתה לשעה לפיכך לא נכתבה נבואתם:

החשו. פירשו בו צווי כמו בפתח הה"א וכן תרגום יונתן שתיקו ואדוני אבי ז"ל פירש כמשמעו כשאמר הוא להם גם אני ידעתי החשו הם ולא דברו לו עוד:

פסוק ח

ויגלם. כרכה והכה בה את המים וכן בגלומי תכלת פי' כרכי בגדים:

פסוק ט

פי שנים ברוחך אלי. פירשו רז"ל כפלים ממה שהיה באליהו והוא שהחיה שני מתים אחד בחייו ואחד במותו ולמי שאמר על רגליו עמד ולביתו לא הלך שרפא צרעת נעמן שהמצורע חשוב כמת שנאמר אל נא תהי כמת ואדוני אבי ז"ל פירש פי שנים שני חלקים שאל שיהיה לו מרוח אליהו וכן הוא אומר פי שנים בכל אשר ימצא לו שני חלקי נכסיו כי הבכור נוטל שני חלקים מן הנכסים והפשוט נוטל החלק השלישי:

פסוק י

הקשית לשאול. די היה לך בחלק אחד מרוחי או בחצי רוחי אבל פי שנים דבר קשה שאלת ואעפ"כ אם יהיה בך כח רוח אלהים שתוכל לראותי כשאלקח מאתך ידעתי כי מאת האל יהיה שיהיה לך כמו ששאלת:

לקח. פעל עומד מבנין שלא נזכר פעלו לפיכך הוא קמוץ:

פסוק יא

ויעל אליהו בסערה. כמו שפירשנו ופירוש השמים לענין הגוף האוירי כמו אשר תעוף בשמים ולענין הרוח השמים העליונים עם המלאכים שיכנו להם השמים כמו הללו את ה' מן השמים ואליהו נעשה רוחני והגוף כלה באש העליוני ושב כל יסוד אל יסודו ואלישע ראה העלותו מן הארץ ובהיותו לאויר ראה דמיון רכב אש וסוסי אש שהפריד בין שניהם כלומר בראותו כי נפרד ממנו מעת אשר הועלה וכן בגדיו כלו באש זולתי

האדרת שנפלה מעליו כדי שיקחנו אלישע להכות בה המים ואם כדברי רז"ל שהיה לו כפלים ברוח ממה שהיה לאליהו תימה הוא מה צורך היה לו אדרת לחצות בה המים והנה אפילו עם האדרת לא נחצת המים עד שאמר איה ה' אלהי אליהו ואם תאמר לא נפלה האדרת לצורך אלישע אלא כיון שנעשה רוחני נפלה האדרת מעליו אם כן שאר בגדיו למה לא נפלו גם כן:

פסוק יב

ואלישע ראה. ראה העלותו מן הארץ ולא ראהו עוד כי רכב אש וסוסי אש הפרידו בין שניהם:

אבי אבי. כתרגומו רבי רבי וכן תלמידי הנביאים נקראו בני הנביאים:

רכב ישראל ופרשיו. כתרגומו דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין:

ויקרעם לשנים קרעים. מכאן סמכו רז"ל שחייב אדם לקרוע על רבו שלמדו חכמה ואותו הקרע אינו מתאחה לעולם לפי שנאמר לשנים ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהוא לשנים אם כן מה ת"ל לשנים שיראה בהן הקרע לעולם:

פסוק יד

איה ה' אלהי אליהו. תרגום יונתן כן ואמר קבל בעותי ה' אלהיה דאליהו ולפי פשוטו איה הוא שאינו מראה כח האות לי כמו שעשה לאליהו בחצות המים:

אף הוא ויכה את המים. אף הוא נעשה לו נס והכה המים פעם שנית אחר שאמר איה ה' אלהי ונחצו הנה והנה וי"מ אף הוא על אליהו שבא כמו שהיה רוחני והכה את המים ויחצו ויעבר אלישע, ובדרש אף הוא מלמד שנעשו נסים לאלישע בקריעת הירדן יותר מאליהו שבפעם ראשונה היתה זכות שניהם עומדת ופעם שנייה של אלישע היתה זכות צדיק אחד עומדת וכן הוא אומר ויהי נא פי שנים ברוחך אלי מכאן אתה דורש שמנה מופתים באליהו שש עשרה באלישע:

פסוק טו

נחה רוח אליהו. כיון שראוהו שחצה המים ועבר הירדן ידעו כי נחה עליו רוח אליהו:

פסוק טז

חמשים אנשים בני חיל. למה היו צריכים בני חיל וכי היה להם לעשות מלחמה אלא פירוש בני חיל בני כח שהיה להם כח ללכת הנה והנה במעט זמן ואיך אמרו לו שיבקשוהו והלא הם אמרו לו כי היום ה' לוקח אדוניך מעל ראשיך אלא חשבו שמא לא עלה השמים אלא נשאו רוח ה' והפרידו מבני אדם כמו שראו שנפרד מבני אדם מ' יום

ומ' לילה ואולי פעמים רבות היה לו זה שהיה נפרד מבני אדם ולא היו מוצאים אותו שהרי עובדיה אמר לו ורוח ה' ישאך על אשר לא אדע:

פסוק יז

ויפצרו בו. הרבו לו דברים עד ששמע אליהם:

עד בוש. עד אשר בושש הרבה מלומר להם שישלחו ותרגומו עד סגיא:

פסוק יט

הנה נא מושב העיר טוב. עד עתה לא ראינו כי יריחו היו בה מים רעים ולא שהיתה העיר משכלת שאם כן לא היו חומדים אותה ולא היו עוברים על החרם לבנות אותה ואליהו ג"כ היאך לא רפא אותה ואם היתה משכלת מכמה שנים שישבו בה היו מניחים אותה ולא היו יושבין בה אלא נראה שמקרוב היה זה הרע למים מרעת יושבי בה ומפני רוע המים היתה גם כן הארץ משכלת שהיו האנשים שותים המים והיו מתים ברוב, ובדרש אמר יריחו היתה משכלת ומקוללת על שם שאררה יהושע ובא אליהו והוסיף לקללה ע"י מעשה של חיאל כשמתו בניו והלכו שניהם הוא ואחאב ובקרוהו וכל הענין נזכר למעלה ובדברי רז"ל מושב העיר טוב והמים רעים והארץ משכלת מאי טיבותיה אמר רבי יוחנן חן מקום על יושביו:

פסוק כ

מלח. נס בתוך נס היה כי המלח עושה המים רעים וכן ויורהו ה' עץ אמרו עץ מר היה ונס בתוך נס היה:

פסוק כא

אל מוצא המים. אל מקור המים המקום שהיו המים יוצאים ממנו:

רפאתי. בחיר"ק הפ"א כבעלי הה"א:

ומשכלת. ולא תהיה הארץ משכלת כי מן המים היה בה השכול:

פסוק כב

וירפו המים. נעלמה האל"ף והיה כבעלי הה"א:

פסוק כג

ונערים קטנים. כי יש גדולים ויקראו נערים ואמר כי אלה הנערים היו קטנים וכן ונער קטן עמו ורז"ל דרשו נערים שהיו מנוערים מן המצות קטנים שהיו מקטני אמנה:

ויתקלסו בו. לעגו בו ובזוהו בדבריהם שהיו אומרים לו בעלותו בדרך עלה קרח עלה קרח וקרח היה אלישע, ובדרש קרח אתה שהקרחת עלינו את המקום:

פסוק כד

ויראם ויקללם. ונחלקו רז"ל בזה כי קשה אליהם היאך גרם מיתה עליהם על דבר זה מהם אמרו על שם שבזוהו נתן עיניו בהם ונענשו כמו שאמרו כל מקום שנתנו עיניהם חכמים או מיתה או עוני ומהם אמרו ראה שכלם נתעברו אמותיהם ביום הכפורים כלומר ראה כי מעבירה באו וראוין היו למיתה ולכך הפקירו עצמם לבזותו ולכך קללם ולא מפני שבזוהו ומהם אמרו בלורית ראה בהם כע"ג ומהם אמרו שלא ראה בהם לחלוחית מצוה ולא עתידה להיות לא בהם ולא בזרעם לפיכך אררם לסלקם מן העולם ואמר כי נענש על דבר זה שגרם מיתה לאלה הנערים ואמרו שלשה חלאים חלה אלישע אחד על שגרה דובים בתינוקות ואחת על שדחפו לגחזי בשתי ידיו ואחת אשר מת בו וסמכו זה לפסוק שאמר ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו, חלה, הנה אחד, חליו שנים, אשר ימות בו, ג':

שתים דובים. נקבות היו ואומר הריבוי במ"ם כמו גמלים מניקות ובדברי חז"ל מהם אמרו כי מעשה נס היה כי באותו יער לא היו רגילים חיות רעות ומהם אמרו נס בתוך נס היה כי לא היה שם לא יער ולא דובים ואמרו בשביל ארבעים ושתים קרבנות שהקריב בלק מלך מואב הובקעו מישראל ארבעים ושנים ילדים:

פרק ג

פסוק ב

ויסר את מצבת הבעל. אבל האשרה לא הסיר מפני אמו שהיתה עובדת ע"א שהרי נביאי האשרה היו אוכלי שלחנו אבל הוא לא עבד הבעל והאשרה אלא העגלים שעשה ירבעם:

פסוק ד

היה נוקד. כתרגומו מרי גיתי ונקרא בעל המקנה נוקד שהצאן נקודים ברוב והיה מנהגו שהיה משיב מנחה למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר כלומר עם צמרם שלא היה גוזזם ולא אמר הכתוב אם היה משיב לו מנחה זו בכל שנה או לזמן אחד ידוע ביניהם:

פסוק ה

ויהי כמות אחאב. בכ"ף וכאשר מת אחאב פשע מלך מואב באחזיהו בנו כמו שכתוב למעלה וכן ביורם אחיו ולא השיב לו:

פסוק ח

דרך מדבר אדום. לפי שמלך אדום היה לו ללכת עמהם:

פסוק י
לתת אותם ביד מואב. שאם לא נמצא מים יפוצו חיילותינו אילך ואילך למצוא מים ויבואו מואב ולא נוכל להמלט מידם:

פסוק יא
פה אלישע. אלישע הלך עמהם על פי הנבואה להראותם זה הנס הגדול אולי ישוב מלך ישראל מדרכו הרעה והם לא ידעו כי הוא הולך עמהם אבל בא לו בתוך העם:
אשר יצק מים. ר"ל ששרת אותו ובדברי רז"ל למד לא נאמר אלא יצק מלמד ששמושה גדול מלמודה ובדרש אמר עוד אשר יצק מים ע"י אליהו בהר הכרמל כשמלא המזבח והתעלה מים אלישע היה יוצק מים ע"י אליהו ונעשה נס ונעשו י' אצבעותיו כמעינות מים עד שנתמלאת התעלה מים שנאמר ויצקו וכמו ששם נעשה נס על ידו במים לפיכך אמר אשר יצק מים ולא אמר אשר שמש או אשר למד ועוד בדרש אשר יצק מים ע"י אליהו אמרו אפילו היה מבקש מים לפניו היה נותן לו:

פסוק יב
יש אותו דבר ה'. שהרי הוא לא בא לעשות מלחמה למה בא לא בא אלא ע"י נבואה באמת יש אותו דבר ה':
וירדו. ירדו ממרכבתם לכבודו לדבר עמו ולא קראו לו שיבא אצלם לפי שהיו בצרה גדולה חשו לכבוד הבורא ולכבוד נביאו:
מלך ישראל ויהושפט מלך אדום. לפי שדבר יהושפט בשמו לא נאמר בו מלך ומלך אדום הוא הנציב שהיו משימים עליהם מלכי יהודה והוא היה להם מלך ויש בו דרש למה לא נאמר ביהושפט מלך להודיע ענוותנותו של אותו צדיק שלא רצה לירד לפני הנביא בבגדי מלכות אלא כחבר הדיוט וי"א שנגזרה גזרה שיהרג עם אחאב והיה הכתוב מונה לבנו מן אותה שעה לפיכך לא נקרא מלך ובשכר שירדו לפני הנביא זכו לראות כל אלו הנסים:

פסוק יג
אל כי קרא ה'. אל תאמר עתה לנו דברים אלו אמת הוא כי קרא ה' לשלשת המלכים הבאים הנה לתתם ביד מואב וי"ת אל לשון בקשה בבעו לא תידכר עלנא חובין רשעתא ההיא בעי עלנא רחמין ארי זמין ה' לתלתא מלכיא וכן תרגם אנקלוס אל נא אדוני בבעו כען רבוני:

פסוק טו
קחו לי מנגן. אמרו כי מיום שנסתלק אליהו רבו לא שרתה עליו רוח נבואה עדיין כי אבל היה ורוח הקדש אינה שורה אלא מתוך שמחה וי"א מפני הכעס שכעס על מלך ישראל היה עצב ואמרו כל הכועס אם נביא נבואתו מסתלקת ממנו מנא לן מאלישע ולשמחתו אמר קחו לי מנגן:

פסוק טז
עשה הנחל גבים. מקור במקום צווי:
גבים. חפירות כמו באו על גבים ותרגום בור גובא אמר להם שיעשו הנחל חפירות חפירות שימלאוהו מן המים שיבואו ותרגומו פצירין פצירין וכן תרגם אפיקיו פציריהי:

פסוק יח
ונקל זאת בעיני ה'. נקל זאת בעיניו לעשות לכם זה הנס עד שיעשה לכם נס גדול יותר ונתן מואב בידכם:

פסוק יט
וכל עץ טוב תפילו. כי הכתוב לא אמר לא תשחית את עצה אלא כשיצורו על עיר כמ"ש הטעם כי ממנו תאכל ואע"פ שרז"ל קבלו כי בכל מקום ובכל זמן אסור להשחית עץ מאכל פשט הכתוב הוא שלא אמר אלא בעת המצור ואפשר שהיתה מצוה לשעה כאליהו בהר הכרמל שהקריב עולה בחוץ בשעת איסור הבמות, ובדרש כשאמר להם הנביא וכל עץ טוב תפילו אמרו לו הרי הוא אומר לא תשחית את עצה ואתה אומר כן אמר להם על שאר האומות נאמרה זה אבל אומה זו נקלה ונבזה לפני ה' שנאמר ונקל זאת בעיני ה' ונאמר לא תדרוש שלומם וטובתם אלו אילנות טובות שלהם:
תכאיבו באבנים. על דרך השאלה וכן היחיו את האבנים וירפא את מזבח ה' ההרוס ותרגומו תטומון:

פסוק כ
ויהי בבקר כעלות המנחה. כעלות בכ"ף ופירוש בבקר בעת עלות מנחת הבקר והמים האלה אפשר שהיו מגשמים שהיו רחוקים מהם בארץ אדום אבל המחנה הזה לא ראה לא רוח ולא גשם או נפרץ אחד מהנהרות בארץ אדום ברצון הבורא ונגרו המים עד הנחל הזה, ובדרש או בבקר או בעלות המנחה מהו בבקר בעלות המנחה אמר רבי תנחומא שטף של גשמים ירד באדום בבקר ובאו להם כעלות המנחה:

פסוק כא
מכל חוגר חגורה. כתרגומו מכל אסירי סייפא:

על הגבול. על גבול ארצם להלחם אם יבואו עליהם המלכים:

פסוק כג

דם זה. לפי שראו האדמימות ומים לא היו נובעים כי עתה באו המים שם שהרי לא היו שם מתמול שלשום התחזק בלבם כי דם הוא וחשבו כי נפלה קטטה בין המלכים והרגו אלו לאלו:

החרב נחרבו. מענין חרב כלומר נהרגו ביניהם החרב מבנין הפעל:

פסוק כד

ויבאו. באו כאנשים בוטחים ולא כנלחמים וישראל ואשר עמהם קמו עליהם והכום:

ויבו בה. כן כתיב בבי"ת וקרי בכ"ף והכתוב לא מצאתי לו טעם אלא אם נאמר שהוי"ו תמורת אל"ף ויהיה כמו ויבא בה כלומר ישראל בא בה ופי' בה בעיר כלומר בכל עיר ועיר שהיו נסים אלה להמלט שם מפני ישראל והוא במסרה והוא אחד מתרין שקורין בה וסבירין בם והאחר הוא ותירוש יכחש בה:

פסוק כה

עד השאיר אבניה בקיר חרשת. קיר חרשת שם עיר גדולה בערי מואב זוכר אותה בכל מפלת מואב ולפי שהיתה בעלת שם זכר אותה ולא זכר הערים האחרות שהרסו ופירוש עד השאיר הכל הרסו והפילו עד השאיר קיר חרשת לבדה שהיתה עיר בצורה ובה לא השאירו אלא אבני החומה זהו אבניה אבני העיר הזאת כי כל מה שהיה מחוץ לעיר הרסו והפילו העצים וכל האבנים היו משליכים בחלקות הטובות ונשארה חומת העיר הזאת:

ויסבו הקלעים ויכוה. הכו בחומה עד שהרסוה ידמה כי לשאר הערים לא היו צריכים להם קלעים אלא היו כובשים הערים ואחר כן היו הורסים אותם ולזאת שהיתה עיר בצורה הוצרכו הקלעים והקלעים האלה לא היו קלעים ביד אלא קלעים שמשליכים אבנים גדולות בדיק וכיוצא בו שבאבן אחת משא כבד ומשליכין באותן הכלים האבן לחומה עד שישברו החומה וכן עשו לקיר חרשת והכוה וי"ת עד דלא אשתארת אבנא בקרתא דלא פגרוהא ואסתחרו קלעיא ומחוהא:

פסוק כו

וירא מלך מואב. מלך מואב היה בתוך העיר הזאת כמו שאמר למעלה כי נסו מפניהם וחשבו להשגב בעיר הזאת ובראותו כי חזק ממנו דבר המלחמה הזאת לקח עמו שבע מאות איש להבקיע אל מלך אדום לצאת מן העיר כי אפשר כי מלך אדום היה קרוב לעיר יותר משני המלכים:

חזק ממנו המלחמה. פירוש דבר המלחמה וחזק פועל עבר כי חציו קמץ וחציו פתח:

פסוק כז

ויקח את בנו הבכור. פי' אדוני אבי ז"ל כי בן מלך אדום הראוי למלוך תחתיו היה ברשות מלך מואב ומפני זה בא עם שני המלכים כי חשב להוציא בעזרתם בנו מתחת יד מלך מואב וכשחשב מלך מואב להבקיע אל מלך אדום ולא יכול לקח בקצפו את בן מלך אדום והעלהו על החומה ושרפו לעיני אביו זהו ויעלהו עולה ששרפו כמו ששורפין העולה:

ויהי קצף גדול על ישראל. ממלך אדום כי חשב כי בעזרתם יוציא בנו מתחת יד מלך מואב וזהו שאמר הכתוב על שרפו את עצמות מלך אדום לשיד. ורבי אחי ר' משה ז"ל פי' כי כאשר חשב להבקיע מלך מואב אל מלך אדום אז לקח בנו באותה המלחמה חטפו מהם והעלהו על החומה ושרפו לעיני אביו ויהי קצף גדול על ישראל ממלך אדום שלא עזרהו להצילו מידם. ובדרש ויעלהו עולה שאל מלך מואב מפני מה אומה זו ראויה לנסים האלה אמרו לו אברהם אביהם העלה את בנו עולה אמר להם אף אני אעשה כן והעלה את בנו עולה וחלקו בדבר זה מהם אמרו לשם שמים העלה אותו וזה שאמר ויהי קצף גדול על ישראל שנתקצף הקדוש ברוך הוא עליהם כי מלך מואב לא חמל על בנו כשחשב לעשות בו רצון האל וישראל היו מקציפים אותו בכל יום והוא חשב לעשות רצון האל ואינו כמו שאמרו אשר לא צויתי זה יפתח שהעלה את בתו ולא עלתה על לבי זה מישע מלך מואב שהעלה את בנו מהם אמרו כי לע"ג העלה ומפני זה חסר וי"ו החמה כי היה עובד לחמה והעלה את בנו לחמה ומה שאמר ויהי קצף גדול שנזכרו עונותיהן של ישראל באותה שעה שגם הם היו שורפים את בניהם לע"ג ולאשרה ואמר הכתוב וכמשפטי הגוים לא עשיתם ואמרו רז"ל כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם:

וישבו לארץ. כל אחד מהמלכים שב לארצו, ובדרש באותה שעה ירדו ישראל למדרגה התחתונה:

וישבו. כתיב חסר כלומר ישבו לארץ כמו וישבו אתו לארץ:

פרק ד

פסוק א

ואשה אחת. אמרו שהיתה אשת עובדיה:

עבדך אישי מת. י"ת עבדך עובדיה בעלי מית ואת ידעת ארי עבדך הוה דחיל מן קדם ה' כד קטילת איזבל רשיעתא וגו' כבעמוד, ובתרגום של תוספתא עוד מאתן ושתין וחמשא זמנין צוחת אתת עובדיה כהאי גונא ולא הוה משגח ולא ידעה מה למעבד עד דאזלא

לבי קיבריה וצוחא דחלא דה' דחלא דה' ואשתמע לה קלא מביני מיתיא מאן הדין דחלא דה' דקא בעית ארבעה איקרו דחלא דה' אברהם ויוסף ואיוב ועובדיה אותיבה ואמרה לא בעינא אלא האי דכתיב ביה דחלא דה' לחדא וכד אודעוה קבריה הוה קא מתפלשא בקבריה וקא צוחא ואמרה מרי מרי היכא רוחצניך לי בשעתא די דמכתא ודמותא כד אמרית לך למאן את שביק לי וית תרין בני ואתיבתני דרבון דעלמא רחצן לי ואמרת לי שבוק יתמך ואנא אקיימינון וארמלתך עלי תתרחץ וכדו לא נהשכח משזיב ויתמי נמי צוחי ואמרי קבלן אבא קבלן אבא אתיב עובדיה ואמר לה זילי לגבי אלישע בפורתא דמשחא דאשתאיר גביך ולברכיך ביה דאנא כי אטמרתינהו למאה נביאיא וזנתיהו במערתא בלחמא ובמיא לא איטפיין בוציניה דמשחא מיניהו לא ביממא ולא בלילי׳א לידכר ליה נבייא מילי דידי לקודשא בריך הוא וישלים לכו מאן דאוזפיניה דהכי אמר קרא דמוזיף למרי עלמא ה' כל מאן דרחים על עניא ועל מסכינא ובכן אזלת ואודעתיה לאלישע כולי האי:

והנשה בא לקחת. בדרש מי היה זה יהורם בן אחאב עובדיה קיים כספו לא נתן בנשך ויהורם שנתן ברבית אמר לו הקדוש ברוך הוא עד עכשיו הוא חי יבוא יהוא ויהרגהו שנאמר בנשך נתן ותרבית לקח לא יחיה וכתיב ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרעיו ויצא החצי מלבו על שהקשה לבו ופשט זרועותיו ליטול רבית:

פסוק ב

מה יש לכי. כתיב לכי וקרי לך וכן שכיניכי נשיכי ובניכי כתובין ביו"ד באחרונה כמו הסולח לכל עוניכי תחלואיכי חייכי והקרי אחר הרוב:

אסוך שמן. לגין שיש בו שמן והאל"ף נוספת והוא מן סוך לא סכתי לפי שסכין ממנו נקרא כן:

פסוק ד

והמלא תסיעי. כתרגומו תסלקי כלומר שתסלקי אותו ממקומו ושימי כלי הריק תחתיו וכן לכל כלי וכלי ובאמרו לה והמלא תסיעי הודיעה שלא תזוז היא ממקומה והאסוך בידה כי מעשה נס לא יהיה אלא במקום שהתחיל בו:

פסוק ה

מיצקת. כתוב ביו"ד על דרך הכתובין ביו"ד מבנין הפעיל מאין תמורה כמו מטיבים את לבם וקרי בוי"ו על דרך הרוב בבנין הפעיל מנחי הפ"א שמומרת בהם היו"ד בוי"ו:

פסוק ו
ויהי כמלאת הכלים. באגדה ובתרגום של תוספתא והוה כמשלם מניא ואמרת לבנה קריב לי עוד מאני תבירי דחספא דמאן דיגזר על מאנין ריקנין דימלון יגזר על מאני תבירי ויתקנון והוא לקיט מאני שבירי ומשוי חד על חד ומתחברי במימרא דה' קודשא בריך הוא ועמודא דמישחא טייף על כולהון עד דשלימו כל פסקי מאנייא אמר ברא לית עוד מנא ושמע עמודא דמישחא ופסק:

פסוק ז
ושלמי את נשיכי. ושלמי למרי חובותיך ובתוספתא וכד אתרחיש לה ההוא ניסא אמרת ליה לנביא דה' אית עלי עשור מהאי מישחא או לא אמר לה בעליך זן נביאיא דה' במילתא דליכא עליה עשורא ואף את לית על משחך עשור דמן ניסא הוא הדרה ואמרה ליה מה נעביד מבני דאחאב אי שמעי עלי ואנסי לי מתיב ואמרה לה דסגר פומא דכלבי דמצרים ועתיד למיסגר פום אריותא דדניאל יטמטם עינוהי דבני אחאב ויסגר אדניהון דלא לבאשו לך יהבית אודיתא ותושבחתא ואזלת:

פסוק ח
אשה גדולה. חשובה בעלת נכסים ובעלת השם, ובדרש כי אחותה של אבישג השונמית היתה אמו של עדוא הנביא וי"ת דחלת חטאין:

פסוק ט
הנה נא ידעתי. כי היה ידוע אלישע בישראל כי איש אלהים הוא וקדוש ואף על פי שאמרה נא אינו אומר כי עתה ידעה ולא קודם זה אלא מלת נא ר"ל עתה צריך לנו לעשות לו דבר כיון שהוא רגיל אצלינו ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא וצריך שנעשה לו כבוד ונייחד לו מקום בביתינו וכמוהו הנה נא העיר הזאת קרובה אינו אומר כי עתה תהיה קרובה ולא קודם זה אלא עתה צריך אני להמלט בה כיון שהיא קרובה ורז"ל דקדקו מלת נא ר"ל שעתה ידעה כי קדוש הוא ולא קודם זה ואמרו מנא ידעה ואמרה שלא ראתה לו קרי במטתו:

פסוק י
עלית קיר. עלייה בנויה בקירות אבנים או לבנים לא במספס:

פסוק יג
חרדת אלינו. לשון תנועה והשתדלות על הדבר וכן ויחרדו זקני העיר לקראתו יחרדו כצפור ממצרים ובענין זה תרגום יונתן הא עסקת לנא ית כל עסקא הדא:

היש לדבר לך. ר"ל שידבר בעבורה אם תצטרך והיא השיבה בתוך עמי אנכי יושבת כלומר בתוך עמי ומשפחתי והם ידברו בעבורי אם אצטרך ואמר אלישע לגיחזי כי היא הלכה מלפניו אחר שענתה לו לפיכך שאל אלישע לגיחזי:

פסוק יד

ומה לעשות. כלומר במה נוכל לגמלה טובה לטובה שעשתה עמנו אמר גיחזי אבל בן אין לה כלומר לזה ששאלת אינה צריכה ולא לשום דבר אבל לזה הדבר צריכה כי בן אין לה ואישה זקן כלומר אם תאמר אין לה עתה יהיה לה בן לזמן שיבא אישה זקן ולא ידע יום מותו כי קרוב לפרקו הוא ואם תוכל שיהיה לה בן ממנו זו תהיה לה טובה גדולה וי"ת בתוך עמי אנכי יושבת בגו עסקי עמי אנא מסוברא:

פסוק טו

קרא לה. כי כבר הלכה מלפניו:

פסוק טז

ויאמר למועד הזה. אפשר שנאמר לו באותה העת בנבואה או אמר מלבו ובטח באל יתברך שיקיים דברו כמו שכתוב באדם הצדיק ותגזר אומר ויקם לך וכן כתיב בשמואל הנביא ולא הפיל מכל דבריו ארצה וכן אמר בדרש רצון יראיו יעשה עשה הקב"ה רצונו של נביא והרתה וילדה:

כעת חיה. למועד הזה כעת שתהיה ראויה שתהיה יולדת לשבעה חדשים או לתשעה והיולדת תקרא חיה בדברי רז"ל והחיה תנעול את הסנדל:

חובקת בן. שתטלי אותו בחיקך:

אל אדוני. אמרה שני פעמים אל לחזק הדבר לבקש ממנו שלא יכזב בה שיהיה הדבר על כל פנים אחר שיחל אותה עליו ושיהיה בן של קיימא כי מה יועיל לה אם לא יהיה בן של קיימא ופי' אל תכזב בשפחתך כמו אשר לא יכזבו מימיו וי"ת אל אדוני בבעו רבוני ותרגם אל תכזב לא יתכדיב פתגמך באמתך:

פסוק יז

כעת חיה. כעדן דהיא קימא:

פסוק יט

ראשי ראשי. היה לו כאב הראש ודרך הכואבים או הנוהים לכפול דבריהם וכן מעי מעי אוחילה:

פסוק כג

אתי. כתיב ביו"ד וכן הולכתי כתיב ביו"ד כמו שנמצאו יודי"ן נוספות כמו אהבתי לדוש מלאתי משפט והקרי הולך אחר הרוב:

לא חדש ולא שבת. למדו רז"ל מזה כי חייב אדם להקביל פני רבו בשבת וברגל שנאמר לא חדש ולא שבת מכלל דבחדש ושבת היה לה ללכת אליו ואדוני אבי ז"ל פירש לא עבר לא חדש ולא שבת שראית אותו מה לך ללכת אליו עתה:

ותאמר שלום. לא רצתה לגלות לאדם עד שתראה הנביא:

פסוק כד

נהג ולך. י"מ כי היא היתה רוכבת ואמרה לנער שינהג הבהמה כלומר שיכה האתון במתג למהר ללכת, ופי' אל תעצור לי לרכוב אל תעצור האתון ללכת בנחת בעבור רכיבתי אלא אם אומר לך נהג לך בנחת וי"מ כי היתה הולכת ברגל במר נפשה ואמרה לנער שינהג האתון וילך לו אחרי האתון ולא יעצור האתון כדי שתרכב היא אם לא תאמר לו ועל הדרך הזה תרגום יונתן אלא שתרגם אל תעצור על האשה שתרגם לא תדחוק עלי למירכב אלהין כד אימר לך:

פסוק כז

להדפה. בעבור כבודה שלא תשק רגלי הנביא או לכבוד הנביא שלא תחזק ברגליו:

העלים ממני. עד עתה כי באותה שעה שנפלה לרגליו נאמר לו בנבואה:

פסוק כח

לא תשלה אותי. כמו שאמרה אל תכזב בשפחתך ותשלה כמו תשגה תרגום שגגה שלו כלומר שלא תטעה אותי ומה לי לבן אם לא יחיה ותרגום יונתן הלא אמרית לך אם מתיהיב לי בר קיים אם לא לא תנסיס יתי:

פסוק כט

חגור מתניך. אמר לו זה לפי שילך במהרה בזריזות:

כי תמצא איש לא תברכנו. זה אמר לו כדי שלא יתעכב בדרך ותהיה כונתו בשליחותו ולא יפנה לבו לדבר אחר לא במעשה ולא בדבור, ובדרש שהיה כשחוק בעיניו וכל האדם שהיה פוגע בו היה אומר לו התאמן שהמטה הזה מחיה את המת לפיכך לא עלתה בידו:

פסוק לא

ואין קול. לענות:

ואין קשב. לשמוע כי אילו היה שומע ולא היה יכול לענות היה מתנועע או רומז בעיניו או בידיו אבל זה לא היה בו לא זה ולא זה:

לא הקיץ הנער. מצאנו הקיצה למת כמו הקיצו ורננו שוכני עפר והסברא אשר אמרנו בילד שהחיה אליהו היא הסברא עצמה בזה הנער שהחיה אלישע ומצאנו לו סמך בדברי רז"ל ששאלו בן השונמית מהו שיטמא והיתה התשובה מת מטמא ואינו מטמא חי:

פסוק לד

וישם פיו על פיו. כמו שפירשנו באליהו שאמר ויתמודד על הנער והכל לכוין לשון התפלה על מי שמתפלל עליו כמו שאמר ביצחק לנוכח אשתו ואפשר גם כן להנשים על הנער לחממו בחום הטבעי היוצא מפיו ומעיניו כי רוב הנסים נעשים עם מעט תחבולה מדרך העולם:

ויגהר עליו. התנפל והשתטח עליו כמו ויגהר ארצה אבל זה תרגום יונתן ואלהי עלוהי:

פסוק לה

וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה. וישב לארץ להתפלל כי כבר עלה על המטה אשר הנער שם ושכב עליו והתנפל עליו עד שחם בשרו ואחר כך שב לארץ והתפלל והתנפל עוד ומה שהלך אחת הנה ואחת הנה לכוין לבו יותר וכן אמר דוד אתהלך בתום לבבי בקרב ביתי:

ויזורר הנער. נתעטש ותרגום עטישותיו תהל אור זרירוהי:

פסוק לז

ותצא. מעלית אלישע:

פסוק לח

שפות הסיר. ערוך כלומר שים אותה על השפתים:

נזיד. תבשיל כמו ויזד יעקב נזיד:

פסוק לט

ללקט ארת. ללקט ירקות לאכול וכתרגום יונתן ללקטא ירוקנין וכן כי טל אורות טלך טל הראוי לירקות ובדברי רז"ל מאי אורות תנא משמיה דר' מאיר זה גרגיר אמר ר' יוחנן למה נקרא שמו אורות שמאירות את העינים והוא הנקרא אירוג"א בלע"ז והעלים יצא ללקט לא הזרע:

וימצא גפן שדה. תרגום יונתן ואשכח גפנא בחקלא ולקיט מיניה פיקעי חקלא וי"מ גפן כמשמעו ומפרשים פקועות פטריות הידוע בדברי רבותינו ז"ל וגדלו הפטריות ההם אצל הגפן ומצאנו בפי' הגאונים ז"ל פקועות שדה כעין אבטיחים קטנים והם מרים ועושין מזרע שלהם שמן הוא שאמרו רז"ל בשמן פקועות והוא הנקרא בלשון ישמעאל חנדל

אם כן לזה הפירוש ירצה לומר גפן שדה שהקנה ההוא שגדלין בו אלה הפקועות הוא כעין גפן ונקרא גפן שדה:

וילקט ממנו. נמצא גפן זכר ונקבה ברוב וזכר כמו זה שאמר ממנו וכן גפן בוקק ובעל המסרה חשבו עם הששה שקורין ממנו וסבירין ממנה:

ויפלח. כמו ויבקע מן כפלח הרמון כמו פולח ובוקע בארץ:

כי לא ידעו. שהם מרים:

פסוק מ

ויצקו לאנשים. היו"ד מעמדת בגעיא לחסרון היו"ד פ"א הפעל מהמכתב וענינו שיצקו התבשיל בקערות לאנשים לאכול:

כאכלם. בכ"ף:

מות בסיר. לפי שהיו מרים:

פסוק מא

וקחו קמח. הוי"ו כאותן הווי"ן שכתבנו שהם בראש ענין ואינם לתוספת ענין כמו וישא אברהם את עיניו והדומים לו או תורה מלה נסתרת עמו ופי' לכו וקחו:

וישלך אל הסיר. והלא כבר יצקו התבשיל בקערות אלא נראה שצוה להחזיר התבשיל בסיר ואחר כך השליך הקמח בסיר שלא תצטרך לתת הקמח בכל קערה וקערה:

פסוק מב

מבעל שלשה. שם מקום הנזכר בספר שמואל ויעבר בארץ שלישה וי"ת זה וזה ארץ דרומא:

לחם בכורים. מן השעורים הראשונים שקצרו כי זמן קציר שעורים היה:

וכרמל בצקלונו. בקליפתו כתרגומו ופירוכן בלבושיה:

פרק ה

פסוק א

כי בו. כתרגומו ארי על ידיה עבד ה' נצחנה לאנש ארם ובדרש היה מושך את הקשת לתומו והרג את אחאב ועוד בדרש בשעה שגמלו חסד עם יעקב כמו שכתוב ויאסוף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה אמר להם הקדוש ברוך הוא גמלתם חסד עם יעקב אני אתן שכרכם לבניכם בשביל שלא יהיה שכר לרשעים בעולם הבא שנאמר כי בו נתן ה' תשועה לארם:

גבור חיל מצורע. כי היה גבור חיל והיה מצורע:

פסוק ב
נערה קטנה. מן השבי ששבו היתה זאת הנערה ואמר קטנה כי יש נערה גדולה ובדברי רבותינו ז"ל קרי לה נערה וקרי לה קטנה אלא קטנה היתה והיתה ממקום ששמו נערון:
ותהי לפני. היתה משמשת לפניה:

פסוק ג
אחלי אדוני. תחנות אדוני ובקשותיו יהיו לפני הנביא אשר בשמרון:
או יאסוף אותו מצרעתו. כי הבורא יתברך עושה נסים על ידו ואחלי שם בפלס אשרי ותרגום יונתן טובי רבוני:
יאסוף אותו מצרעתו. כתרגומו יסי יתיה מסגירותיה ונקראת רפואת הצרעת אסיפה מפני שהמצורע ישב בדד ובהרפאו יאסף בין בני אדם:

פסוק ד
ויבא ויגד. נעמן הגיד למלך ארם אדוניו דברי הנערה אחר שספרה לו אשתו:

פסוק ה
וששת אלפים זהב. כתרגומו ושיתא אלפין דינרין דדהב:

פסוק ו
ויבא הספר אל מלך ישראל לאמור. הביא הספר אל מלך ישראל ודברי הספר היו ועתה כבוא הספר הזה אליך היו בתחלת הספר דברים אחרים אלא שדברים הצריכין ספר הכתוב:

פסוק ז
האלהים אני. ולא נתן אל לבו דבר הנביא אעפ"י שהיה יודע כי הקדוש ברוך הוא עושה נסים על ידו כי בוש לבא לפניו ולאמר לו להתחנן לאל בעבורו לפי שהוא לא היה שומע אליו להניח עבודת העגלים:
מתאנה הוא לי. מתעולל עלי עלילות ומבקש ממני דבר שלא אוכל לעשותו כדי שילחם עמי כי בשלום היה אז עמו:

פסוק ט
בסוסו. כן כתיב וקרי בסוסיו לשון רבים הכתוב אומר על עצמו שהיה הוא רוכב בסוסו והקרי הוא על הבאים עמו:

פסוק יא
והניף ידו אל המקום. תרגום יונתן וירים ידיה על אתר בית מחתא ותיתסי סגירותיה ופי' ואסף המצורע בשר המצורע כלומר מקום הצרעת:

פסוק יב
אבנה ופרפר. כתוב בבי"ת וקרי במ"ם והיה הנהר נקרא אבנה ואמנה עם בי"ת ועם מ"ם:
הלא ארחץ בהם וטהרתי. אם בטבילה אטהר ארחץ בהם ואטהר ואדוני אבי ז"ל פירש הלא בכל יום אני רוחץ:
וטהרתי. בתמיה וכי אני טהור בעבור זה וכן פירש ר' יונה המדקדק:

פסוק יג
אבי. כמו אדוני וכתרגום יונתן מרי וכן אבי ראה גם ראה:
דבר גדול אליך. אם דבר גדול דבר אליך הנביא לעשות כדי שתרפא הלא תעשה כל שכן שדבר קטן דבר אליך שיש לך לעשותו שאמר אליך רחץ וטהר וכתרגום יונתן אילו פתגמא רבא נביא מליל עמך:
וטהרתי. תרגום יונתן ואתסי ר"ל כי רפואתו היא טהרתו:

פסוק טו
ברכה. מנחה וכן קח נא את ברכתי:

פסוק טז
אשר עמדתי לפניו. שאני רגיל לעמוד ולהתפלל לפניו ולעבדו בלבי ושבועה זו למד מרבו אליהו ויש מפרשים אשר עמדתי לפניו על אליהו חי ה' וחי אליהו אשר עמדתי לפניו:

פסוק יז
ולא יתן נא לעבדך. שאלה וכן ולא ילך אתנו אמנון אחי:
אדמה. לעשות מזבח בארצו וכי לא היה יכול הוא לקחתה בלא רשות אלא אמר שלא יעשה המזבח לה' בגזלה אם לא מרצון הנביא והמלך:

פסוק יח
בהשתחויתי. מלעיל בשני פשטין והוא שם יאמר ממנו השתחויה ובמשנה שלש עשרה השתחויות היו במקדש:
יסלח ה' לעבדך. נא כתיב ולא קרי כמו כן יסלח ה' לעבדך והכתוב רוצה לומר מעתה יסלח ה' לעבדך כלומר שאל מאל שיסלח לי:

פסוק יט
כברת ארץ. הוא שיעור מיל:

פסוק כ
ויאמר גחזי. ויאמר בלבו:

פסוק כג
ככרים כסף. השוא אשר בכ"ף הוא סימן הסמיכות:
בשני חריטים. קשר בשני כיסים ויונתן תרגם פלדסין וכן תרגם סדינים פלדסין:

פסוק כד
אל העופל. מקום גבוה שבו היה בית כמו עופל ובחן שהוא מקום גבוה ויונתן תרגם לאתר כסי תרגם אותו מן עפולים שפירושו תחתוניות שהוא מקום נסתר:
ויפקד בבית. הפקיד הכסף והבגדים שם שרצה להעלים מאלישע וזה לבדו בענין פקדון מן הקל:

פסוק כה
מאן גחזי. כן כתיב בלא יו"ד והקרי מאין ושניהם ענין אחד כי מאן כמו אן הלכתם אנה ואנה אילך ואילך:

פסוק כו
לא לבי הלך. בתמיה כלומר כי לבי ומחשבתי היה עמך בלכתך וידעתי מה שהלכת ועשית:
העת. פתח הה"א והיא לתמיה כלומר אם עת שהלכת לקחת לא ידעתי:
וזיתים וכרמים. כתרגומו וחשיבתא בלבך למקני זיתין וכרמין ועאן ותורין וגו' כלומר חשבת מן הכסף לקנות לך כל זה:

פסוק כז
וצרעת נעמן. הוי"ו כמו הווי"ו הנוספים שפירשנו או יהיה דבר נסתר עמו ופירושו הכסף נתון לך והצרעת:
ובזרעך לעולם. לא אמר בכל הבנים שיצאו ממנו עד עולם אלא באותן בנים שהיו לו שתדבק הצרעת בו ובהם לעולם שלא ירפאו ממנה ואם גחזי חטא בניו מה חטאו אלא מלמד שבניו ידעו בדבר וכבר הרחבנו בזה הענין בספר שמואל בקללה שקלל דוד ליואב:

פרק ו

פסוק א
צר ממנו. שהיו יושבים שם בדוחק כל כך היו רבים התלמידים ואמרו רז"ל כי כאשר גורש גחזי מלפני אלישע אז רבו התלמידים כי גחזי היה רע להם והיו רבים יראים לבא לפני אלישע מפני רעת גחזי שהיה דוחה אותם וכשנפרד גחזי ממנו רבו התלמידים עד שצר המקום להם שהיו יושבים בו מתחלה:

פסוק ה
ואת הברזל נפל אל המים. אין מלת את נופלת על הפועל כאשר חשבו רבים ופירושו ואת הברזל ועם הברזל הקורה עם הברזל נפל במים:
והוא שאול. אם היה שלי לא הייתי חושש כל כך אלא שאלתיו ועלי לשלמו:

פסוק ו
ויקצב עץ. למה לא השליך שם עץ שהיה יד הברזל מתחילה למה הוצרך לקצוב עץ ונראה כי הנסים בדבר חדש יעשו וכן צלוחית חדשה, ויקצוב עץ להיותו יד הברזל שנפל ונכנס העץ בעין הברזל שנכנס בו היד וצף הברזל עם ידו לפיכך אמר ויקצב שפירושו כריתת העץ במדה שצריך כמו מדה אחת וקצב אחת:
ויצף. פועל עומד אשר הציף את מי ים סוף פועל יוצא ויש לפרש ויצף פועל יוצא כלומר הנביא הציפו:

פסוק ח
אל מקום פלוני אלמוני תחנותי. כתרגומו לאתר כסי וטמיר יהי בית מישרי:

פסוק ט
נחתים. מן הנחת ה' גבוריך ותרגום וירד ונחת ופי' יורדים וחונים שם ואמר נחתים כי במקום מורד חנו להסתר שם ודגש תי"ו נחתים מקום הנח בשרידים וי"ת נחתים כסן:

פסוק י
והזהירה. בה"א כמו אהלה:
ונשמר שם. ונשמר משם כמו שהיה מזהירו הנביא:
לא אחת ולא שתים. לא פעם אחת לבדה ולא שתים לבדו אלא פעמים רבות וכמוהו והוא איש אחד לא גוע בעונו שפירושו לא גוע לבדו:

פסוק יא
ויסער. היה מסתער על זה הדבר מי היה מגלה מסתריו:

פסוק יג
איכה הוא. כמו אנה הוא וכן בענין אנה איכה תרעה אלא שהוא קמוץ וזה בחולם:

פסוק יז
סביבות אלישע. והלא אלישע בעיר היה והסוסים ורכב אש חוץ לעיר בהר אלא הראה לו לנער כן שהיו סביבות אלישע הראה לו האל כן לחזק לבו שלא יפחד:

פסוק כ
כבאם. בכ"ף:

פסוק כא
כראתו. בכ"ף:

פסוק כב
האשר שבית. מה דין יש לך בהם שתכה אותם וכי אתה שבית אותם בחרבך ובקשתך:

פסוק כג
ויכרה להם. תקן להם מאכל גדול וכן יכרו עליו חברים אלא כי ויכרה יוצא לשלישי ויכרו יוצא לשני:

ולא יספו עוד. אינו אומר עוד לעולם שהרי אומר ויהי אחרי כן ויקבוץ בן הדד אלא פירוש עוד באותו הזמן וכן ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו ונאמר בירמיה וחיל פרעה יוצא ממצרים וישמעו הכשדים וכן לא תוסיפו עוד לעלות וכן ועמלו לא יזכר עוד רוצה לומר כל זמן שהיה בו:

פסוק כה
ראש חמור. כמשמעו כי הבהמות הטמאות והשקצים היו אוכלים מפני הרעב וכן תרגום יונתן רישא דחמרא וי"מ כמו מעשר החמר והוא רחוק:

חריונים. כן כתיב וקרי דביונים ופי' צואת יונים והכתוב אומר מה שיוצא מחור היונים והקרי לשון נקיה יותר מה שזב מן היונים ותרגם זיב דוב וכתרגום יונתן דזבל מפקת יוניא והיו מבערים אש בצואת היונים כי לא היו להם עצים כי מפני המצור לא היו יכולים לצאת מן העיר לחטוב עצים ביער ואדוני אבי ז"ל פי' דביונים מה שבזפק היונים שהיונים היו יוצאים ואוכלים התבואה ונכנסים לעיר והיו אנשי העיר לוקחים מה שבזפק היונים ואוכלים כי מפני המצור היה הרעב:

פסוק כט
ותחביא את בנה. שתאכלנו לבדה או רחמה עליו להחיותו:

פסוק ל
מבית. מבפנים:

פסוק לא
אם יעמוד ראש אלישע. שהיה עליו לבקש רחמים ואיננו מבקש:

פסוק לב
וישלח איש. המלך שלח איש מלפניו להסיר את ראש אלישע:

בטרם. חסר וי"ו והיא יתירה במלת והוא אמר וכן ענין הפסוק המלך שלח איש מלפניו אל אלישע ובטרם יבא המלאך אליו הוא אמר אל הזקנים כי המלך שולח איש להסיר את ראשו כי נאמר לו ברוח הנבואה:

הראיתם. בדגש הרי"ש וכן הראיתם אשר בחר בו ה':

בן המרצח. בן אחאב שרצח נבות כן הוא רוצה לרצחני:

הלא קול. תשמעו קול רגלי אדוניו שיבא אחריו:

פסוק לג

ויאמר. המלך הבא אחרי המלאך אמר הנה זאת הרעה מאת ה' עד שאוכלות הנשים בשר בניהם:

מה אוחיל לה' עוד. כלומר מה אקוה לה' עוד ומה אקוה לו מה יועילני אחרי זאת הרעה ויונתן תרגם מה אצלי תרגם אוחיל כמו אחלה:

פרק ז

פסוק ב

אשר למלך נשען על ידו. דרך קצרה ופי' השליש אשר למלך שהיה נשען על ידו:

ארובות בשמים. להמטיר או בדרך הפלגה להוריד חטים ושעורים על דרך ירידת המן ותרגם יונתן אילו ה' פתח כוין ומחית טובא מן שמיא:

הנכה. בה"א כמו הנצבת עמכה והדומים להם:

פסוק ג

וארבעה אנשים. ארז"ל כי אלה הארבעה היו גחזי וג' בניו:

פתח השער. כמו שדרך המצורעים להיות חוץ לעיר כמו שכתוב מחוץ למחנה מושבו:

עד מתנו. עד אשר מתנו:

פסוק ד

ונפלה. כמו אל הכשדים אתה נופל:

פסוק ו

השמיע את מחנה ארם. לפני בא המצורעים באותו לילה כי אם נסו מאתמול ביום ההוא היו רואים ישראל וכן אומר ויקומו בנשף תכף כששמעו הקול נכנס פחד גדול בלבם ונסו:

פסוק ז
וינוסו אל נפשם. להציל נפשם לא חסו על הממון ואפילו הסוסים לא אסרו לרכוב עליהם:

פסוק ט
לא כן. לא טוב כתרגומו לא כשר מה דאנחנא עבדין:
מחשים. שותקים מלבשר:
וחכינו עד אור הבוקר. אם נחכה עד אור הבקר מלבשר מצאנו עון בזה:
עוון. מלא בשני וי"ן:

פסוק י
אל שוער העיר ויגידו להם. שוער דרך כלל כמו ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו או פירושו קראו אל שוער אחד מן השוערים וקמו כולם והגידו להם זה הדבר:
הסוס אסור והחמור אסור. דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ופירושו שהיו אסורים על אבוסיהם:

פסוק יא
ויקרא השוערים. שוער העיר קרא אל שוערי בית המלך והם הגידו בית המלך פנימה:

פסוק יב
להחבה. בה"א:
בהשדה. נכתב בה"א הידיעה כמשפט כמו להגדוד אשר בא עליו והדומים לו וקרי בשדה בלא ה"א הידיעה כמנהג ברוב להקל:

פסוק יג
ככל המון ישראל אשר נשארו בה. נכתב ההמון על הידיעה בסמיכות כמו העם המלחמה הארון הברית והדומים להם וקרי בלא ה"א הידיעה כמנהג ברוב ופי' הפסוק כן הוא הנם ככל המון ישראל פירוש הסוסים כחושים ורעים ככל המון ישראל שנשארו בשמרון שהם כחושים מהרעב ואם תאמר היאך לא נשארו כי אם חמשה סוסים בשמרון הנם ככל המון ישראל אשר תמו כמו שתמו האנשים כן תמו הסוסים כן פירש אדוני אבי ז"ל, ויונתן תרגם אם יבדון הא אינון ככל המונא דישראל דספו:
ככל המון ישראל. בכ"ף:

פסוק יד
ויקחו שני רכב סוסים. והלא אמר חמשת סוסים והיאך אמר שלא לקחו אלא שנים כי פירוש שני רכב סוסים שנים סוסים ורוכבים עליהם וכתרגום יונתן תרין רכבי סוסון אלא מן החמשה שאמרו בחרו השנים הטובים שבהם:

פסוק טו
בהחפזם. הכתוב הוא עם ה"א ויהיה מבנין נפעל אם הה"א נקודה בצר"י והקרי הוא בלא ה"א מן הקל:

פסוק יח
ויהי כדבר. לפי שאמר כאשר דבר איש האלהים ספר היאך היו הדברים אע"פ שכבר כתב למעלה השיב עוד הדברים הנה על המעשה:

פרק ח

פסוק א
אתי וביתך. היו"ד בכתב נוספת כמו יודי"ן רבות כמו שכתבתי למעלה:
שבע שנים. בדברי רז"ל אותן שבע שנים אכלו שנה ראשונה מה שבבתים שניה מה שבשדות שלישית בשר בהמה טהורה רביעית בשר בהמה טמאה חמשית בשר שקצים ורמשים ששית בשר בניהם ובנותיהם שביעית בשר זרועותיהם לקיים מה שנאמר איש בשר זרועו יאכלו:

פסוק ג
לצעוק אל המלך. יש מרז"ל שלמדו מזה הפסוק כי יש חזקה לבורח כיון שהיתה צריכה למלך להחזיר השדה והתבואות שמע מינה כי אותם שהחזיקו היו להם דין חזקה:
אל ביתה ואל שדה. כמו על וכמוהו רבים אל במקום על וכן הוא הבא אחר זה צעקה אל המלך על ביתה ועל שדה:

פסוק ו
סריס אחד. כתרגומו גוזא חד והוא סריס כמשמעו שנכרתו ביציו ואע"פ שהמעשה הזה אסור בישראל היו להם למלכי ישראל סריסים שהיו לוקחים אותם מן הגוים ההם או שהיו סריסים מחמת חולי והם בבתי המלכים כדי לעמוד בפני הנשים כמו שכתוב סריס המלך שומר הנשים:
מיום עזבה. מקור העי"ן נקרא בקמץ חטף והה"א רפה ומשפטה במפיק:

פסוק ז

ויבא אלישע דמשק. למשוח את חזאל כדבר ה' אשר דבר אל אליהו כמו שפירשתי למעלה, ובדרש כי גחזי הלך לדמשק ואם הלך שם אומר אני כי הלך אל נעמן שייטיב לו בעבור שנדבק בו צרעתו בקללת אלישע והם אמרו כי יצא מן הדת והלך שם אלישע כדי להחזירו בתשובה ולא רצה אמר לו כך מקובל אני ממך כל החוטא ומחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה ומה עשה שהחטיא את הרבים מהם אמרו אבן שואבת תלה לחטאת ירבעם והעמידה בין שמים לארץ ומהם אמרו שם חקק לה בפיה והיתה מכרזת ואומרת אנכי ולא יהיה לך:

פסוק ט

וכל טוב דמשק. על דרך הפלגת הרבוי כמו וכל טוב אדניו בידו וכל הארץ באו מצרימה והדומים להם, ובדרש וכי כל טוב דמשק היה נושא ארבעים גמל אלא ללמדך שהיתה בידו אבן טובה שהיתה ראויה ליתן בדמיה כל טוב דמשק:

פסוק י

אמר לא חיה תחיה. כתוב באל"ף לפי שדעתו שלא יחיה וקרי לו בוי"ו כי אמר לו שיחיה:

והראני ה' כי מות ימות. כלומר מן החולי יחיה אם לא יומת אבל הראני ה' כי ימיתוהו ולפיכך כשאמר אלישע לחזאל כי יהיה מלך על ארם אמר לו והראני ה' כי מות ימות הבין חזאל כי רצה לומר לו שהוא ימיתהו אלא שלא אמר לו בפירוש:

פסוק יא

ויעמד את פניו וישם עד בוש. פירוש העמיד פניו לצד אחר שלא יראה חזאל ושם ידיו על פניו עד זמן שהיה מתאפק מלבכות ולא יכול ויבך וי"ת ואסחר ית אפוהי ואורך עד סגי ובכא נביאה דה' ובוש פעל עבר מנחי העי"ן בשקל הבקר אור ובושש משה פעל עבר מן המרובע בשקל כונן:

פסוק יב

ועולליהם תרטש. ענין הפלת העוללים על הקרקע או בקירות דרך אכזריות ותרגום יונתן תטרף דומה למה שארז"ל או שטרפה בכותל:

והרותיהם תבקע. הנשים ההרות וכן תרגום יונתן ומעדיתהון תבזע וזה מדרך אכזריות:

פסוק טו

ויקח את המכבר ויטבל במים. הוא הכר כמו כביר העזים וטבלהו במים ופרשהו על פניו והיה אומר לו כי לרפואה היה עושה לו הדבר ההוא והוא היה עושה לצננו ולהמיתו:

פסוק טז

ובשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל ויהושפט. חמש שזכר עומד במקום ב' ופי' חמש ליהושפט ומאימתי מונה לו ליהושפט אלו ה' שנים ממלחמת רמות גלעד כן פירש בעל סדר עולם כי במלחמת רמות גלעד היה ראוי ליהושפט שיהרג שהלך לעזור לרשע וכשזעק תלו לו שבע שנים ולבסוף ה' שנים מאותה שעה שהיו ה' שנים ליורם בן אחאב וחזר יהושפט ממלחמת עמון ומואב והר שעיר עם מלך ישראל מאחר שהרגו אותם באו והמליכו את יורם בן יהושפט על יהודה ומלך שתי שנים בחיי אחיו ומה שאמר למעלה וימלוך יהורם בשנת שתים ליהורם בן יהושפט שידמה כי יהורם בן יהושפט מלך קודם יהורם בן אחאב שתי שנים הנה כי מלך יהורם בחיי יהושפט אביו שבעה שנים לא המליכו אז אלא כיון שהיה ראוי יהושפט ליהרג מנה מאותה השעה המלכות לבנו אבל לא המליכו אלא שתי שנים בחייו ואני תמה מדבריו שהוא אומר כי במלחמת רמות גלעד נגזר עליו הגזרה ומאותה שעה מנה המלכות לבנו שבע שנים והנה בשנת חמש ליורם בן אחאב שלמו אותם שבע שנים שהרי אחזיהו בן אחאב מלך שנתים ואיך היה שנה חמישית לגזרה ליורם זה לא יתכן ואיך המליכו שתי שנים בחייו והלא כשהיו ליורם חמש שנים ממלכותו מת יהושפט כי לא חיה אחר אחאב שבע שנים ועוד איך אמר מאחר שהרגו עמון ומואב והר שעיר בחזרתן באו והמליכו את יהורם בן יהושפט ואותה מלחמה לא ראינו שהיה שם מלך ישראל ועוד כי אותה מלחמה היתה בימי אחזיה בן אחאב ועדיין לא מלך יהורם בן אחאב עד מות אחזיהו אחיו כי כן מצאנו בדברי הימים שאחרי המלחמה הזאת התחבר יהושפט עם אחזיהו בן אחאב לעשות אניות אלא פי' ויהושפט ומת יהושפט כי בשנת ה' ליורם מת יהושפט ומלך יהורם בנו שנית כי כבר מלך בחיי אביו שבע שנים כמו שפירשנו ועתה כשמת אביו מלך מלכות שלמה בלא מערער כי הרג את אחיו והתחזק במלוכה כמו שכתוב בדברי הימים ואם חסרה מלת ומת אין תמה בזה כי הענין מובן מהפסוק וכמוהו רבים במקרא חסירי מלה לפי שיובן ענינם מהפסוק וכדומה לזה נגיד חסר תבונות ורב מעשקות שונא בצע יאריך ימים שחסר ימות פירוש נגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשקות ימות אבל נגיד שהוא שונא בצע יאריך ימים כן בזה הפסוק אחרי שזכר כי בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך יהורם בן יהושפט מובן מהפסוק כי מת יהושפט כי אותה שנה מת ולפיכך אמר ויהושפט כאילו אמר ומת יהושפט ושמנה שנים מלך יהורם בן יהושפט:

פסוק יז

שנה. כתיב ושנים קרי:

פסוק יט

לתת לו ניר. כמו נר בצרי על דרך ערכתי נר למשיחי ויונתן תרגם מלכו וכן תרגם אונקלוס ונירם ומלכו:

פסוק כ

בימיו פשע. כי תחת מלכי יהודה היו היום הזה ולא היה בהם מלך אלא מלכי יהודה היו נותנים עליהם נציב והוא היה להם מלך ומפני עונות יהורם פשעו מתחת ידו:

פסוק כא

צעירה. עיר מאדום ועבר שם יהורם להלחם עם מלך אדום:

ויהי הוא קם לילה. פירוש כשהיה יורם צעירה יצא לו חיל אדום וחנו אלה נוכח אלה עד למחר שילחמו אלה עם אלה וכאשר היה בלילה קם יורם עם מחנהו והכה במחנה אדום כל אותם שהיו סובבים אליו והכה שרי הרכב וכשהרגישו היו מבוהלים מחנה אדום כי בפתאום נפלו עליהם ונס עם אדום הנשארים איש לאהליו ואמר אחר כך ויפשע כלומר עם כל זה שעשה יורם לאדום מרדו עוד כל הימים מתחת יד יהודה ואדוני אבי ז"ל פירש ויהי הוא קם לילה על מלך אדום שהכה את אדום הסובב למלך ישראל כלומר שהיו בעזרתו שלא מרדו עדיין כי היו באדום עדיין שלא מרדו וקם מלך אדום והכה אותם ואת שרי הרכב אשר ליורם:

וינס העם. ישראל נסו לאהליהם ואמרו לישראל אשר בערים פשע אדום מתחת יד יהודה:

הסביב. ביו"ד המשך שלא כמנהג עם הצרי וכמוהו הקיף את העיר ובעל כנפים יגיד דבר והוליד און:

פסוק כב

אז תפשע לבנה. אם לבנה זו היא לאדום למה אמר תפשע הלא כבר אמר ויפשע אדום ואפשר כי היתה לבנה זו סמוכה לארץ ישראל יותר משאר ארץ אדום וכשפשע אדום זאת לא מרדה עדיין ואחרי המלחמה זאת מרדה לפיכך אמר בעת ההיא ורש"י ז"ל כתב כי על לבנה ההיא לישראל אמר שמרדה כשמרד אדום מרדה גם היא במלך וזה הפירוש רחוק בעיני:

פסוק כד

בעיר דוד. אבל לא עם המלכים וכן כתב בדברי הימים ולא בקבורת המלכים:

פסוק כה

בשנת שתים עשרה. ויהורם אביו מלך בשנת חמש ליורם בן אחאב ומלך שמנה שנים הנה י"ג אך לא שלמה שנת י"ג לפיכך לא מנאה לו וכן תמצא בכל המספרים כמו שכתבנו:

פסוק כו

בן עשרים ושתים. בדברי הימים בן ארבעים ושתים שנה אחזיהו במלכו היאך היה זה ועוד כי כל ימי אביו לא היו אלא ארבעים שנה שכן כתוב בן ל"ב שנה במלכו ושמנה שנים מלך הרי ארבעים איך היה הוא בן מ"ב במלכו זה לא יתכן ואמר בסדר עולם כיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזרה זו על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן היה שמת אחזיהו מלך יהודה עם מלך ישראל שהרגם יהוא ועתליהו אם אחזיהו מלך יהודה ראתה כי מת בנה ותאבד כל זרע המלוכה ולפיכך מנה מ"ב מיום שנגזרה הגזרה ובשנת ל"א לאסא נשאה שנאמר בשנת שלשים ואחת לאסא מלך עמרי על ישראל והלא קודם לכן ארבעים ושתים שנה מלך אלא ר"ל מלך מלכות שלמה על ישראל שנתחתן עם אסא ונתעלה והרגו לתבני ומלך על ישראל ומשנת ל"א לאסא עד שמת אחזיהו מלך יהודה מ"ב שנים כיצד תשע שנים לאסא וכ"ה ליהושפט הרי ל"ד ושמנה שנים ליהורם הרי מ"ב וזהו רחוק מאד מדרך הפשט והפי' הנכון כי יהורם חיה יותר ממ' שנה ולא מנה מימי מלכותו אלא שמנה שנים שמלך בחזקתו אבל מעת שנפל ביד הערבים ונפל גם כן בחליו לא מנו לו ימי מלכותו והשלימו והמליכו אחזיהו בחייו מעת שנפל אביו ומלך בלא חמדה והיו עשרים שנה וכשהמליכו אחזיהו בחיי אביו היה בן עשרים ושתים שנה כמ"ש הנה ומ"ש ושנה אחת מלך בירושלם אחר מות אביו אבל בחיי אביו מלך עשרים שנה וכשמת אביו היה בן מ"ב שנה והמליכוהו פעם אחרת ולא מלך אחר מיתת אביו אלא שנה אחת:

ושם אמו עתליהו בת עמרי. ולמעלה אמר כי יהורם אביו בת אחאב היתה לו לאשה נאמר כי בת אחאב היתה ואמר בת עמרי כי בני בנים הרי הם כבנים וכן ותבאנה אל רעואל שהיה אבי אביהן וכן זרובבל בן שאלתיאל והוא היה בן פואה שהיה בן שאלתיאל ורבים ככה ומה שאמר בו חתן בית אחאב והוא היה בן חתן בית אחאב הוא ג"כ חתן להם כלומר כי ע"י חיתון היתה קרובתו עמהם:

פסוק כט

מן המכים. שם כמו מן המכות ויאמר האחד מכה בסגול על משקל ומטה וכן אמר התרגום מן מחתא:

אשר יכוהו. כמו הכוהו עתיד במקום עבר וכמוהו רבים:

פרק ט

פסוק א

לאחד מבני הנביאים. אמרו כי יונה בן אמתי היה:

חגור מתניך. אמר לו זה כדי שילך במהרה וישוב במהרה בעוד שאין יהורם שהלך להתרפא ביזרעאל וכן אמר ונסתה ולא תחכה:

וקח פך השמן. ולמה צוה למשחו והלא אין מושחין מלכי ישראל אמרו רז"ל מפני מחלוקתו של יורם בן אחאב וזה השמן לא היה שמן המשחה כי לא היו מושחין בו אלא מלכי בית דוד אלא שמן אפרסמון היה ואמרו שאול ויהוא נמשחו בפך לא נמשכה מלכותן דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן:

ולך רמות גלעד. והלא רמות גלעד היתה ביד מלך ארם ואחאב שהלך לקחת אותה מידו מת במלחמה ההיא ולא ראינו אחר כן שלקחה מלך ישראל מידו וא"ת במחנה היו ישראל לפני רמות גלעד שהיו חושבין לקחתה ומלך ארם היה בעיר וישראל בחוץ ושם הוכה מלך ישראל והלך לו להתרפא ביזרעאל והניח מחנהו שם ואמר אלישע לזה הנביא שילך שם למחנה ישראל שהיה ברמות גלעד וימשח שם את יהוא זה לא יתכן כי ידמה כי בתוך העיר היו ישראל שהרי אמר והבאת אותו חדר בחדר ואומר ויבא הביתה ואומר אל גרם המעלות ואומר אל יצא פליט מן העיר ללכת לגיד ביזרעאל מכל אלו הפסוקים נראה כי ישראל היו בעיר וארם מבחוץ אם כן נאמר מלך ישראל לקחה מיד מלך ארם או יהואחז או יהורם וחזאל בא אחר כן להלחם בה והלך שם מלך ישראל עם מחנהו:

פסוק ב

ובאת שמה. חלוקה המלה בטרחא:

חדר בחדר. חדר לפנים מחדר:

פסוק ג

אל ישראל. כמו על ישראל:

ולא תחכה. שיאמר לך דבר אלא מיד תצא:

פסוק ד

וילך הנער הנביא. אמר בתחלה הנער ואח"כ פירש איזה נער ואמר הנער הנביא ולדעת יונתן הנער הוא סמוך אל הנביא כאילו אמר נער הנביא שתרגם תלמידא דנביא:

פסוק ו
אל ראשו. אל עם ה' אל ישראל כמו על:

פסוק ז
ודמי כל עבדי ה'. ונבות בכללם:

פסוק ח
משתין בקיר ועצור ועזוב. פירשנו אותם למעלה:

פסוק י
ואין קובר. כי כשהלכו לקברה לא מצאו בה אלא הגלגלת וכפות הידים ולא קברו העצמות:

פסוק יא
ויאמר לו השלום. הגדול שבשרים שאל ממנו השלום:
המשוגע הזה. היו קוראים לנביא משוגע לפי שפעמים בעת הנבואה היה מנהגם כמו המשוגע ושיצא מדעתו כמו שאמר ויפשט גם הוא בגדיו לפי שיש להם בטול ההרגשות והכחות הנפשיות ובני ישראל הרעים שהיה דעתם ולבם אחר הבעל היו קוראים לנביא ה' משוגע דרך בזיון:
אתם ידעתם. אתם ידעתם את האיש ואת דבריו כי אני לא ידעתי מה דבריו ולא אמר לי דבר עיקר:

פסוק יב
שקר. כי אתה מעלים ממנו מה שאמר לך ודבר סוד אמר לך:

פסוק יג
אל גרם המעלות. אל המעלה העליונה שבמעלות וי"ת לדרג שעיא והוא האבן שמסמנין אותה לדעת השעות:

פסוק יד
ויתקשר. המרד יקרא קשר לפי שהמרד הוא בהתקשר זה עם זה להיות בלב אחד ובהסכמה אחת:
ויורם היה שומר. עתה ספר היאך היה הקשר חזק כי אם היה יורם שם לא היה הקשר אז כי היו שרי החיל אשר שם יראים מיורם ולא היו נסכמים עם יהוא למרוד בו אלא שיורם שהיה שם ברמות גלעד שומר העיר מפני חזאל היה מקרהו שהוכה שם והוצרך לו לשוב להתרפא ביזרעאל ובין כך בא הנביא אל יהוא ומשחו והתקשרו עמו שרי החיל אשר שם:

פסוק טו

מן המכים. שם כמו מן המכות יאמר האחת מכה בסגול וכן אמר התרגום מן מחתא:

אשר יכוהו. כמו הכוהו עתיד במקום עבר וכמוהו רבים:

אם יש נפשכם. אם רצונכם אתי להמליכני כאשר אתם מראים עזרוני בזה הדבר שלא יצא פליט מן העיר ללכת להגיד ביזרעאל ליהורם כי טוב הוא שנבא עליו פתאום ולא ישמר ממנו:

לגיד. כן כתיב וקרי להגיד ושניהם נכונים כי מצאנו המקור בחסרון הה"א רבים כמו לשמוע בקול תודה שהוא כמו להשמיע לראותכם כמו להראותכם והדומים להם:

פסוק יז

את שפעת יהוא. רבוי עם שהיה בא עם יהוא וכן שפעת גמלים שפע ימים ינקו:

שפעת אני רואה. התי"ו כמו הה"א כי איננו סמוך וכמוהו חכמת ודעת אם אתן שנת לעיני כשמחת בקציר והדומה לו שכתבנו בספר מכלל:

רכב. משרת רוכב הסוס יקרא רכב ועתה רכב על סוס אדוניו ללכת לקראת יהוא:

פסוק יח

עד הם. הראשון כן והשני עד אליהם שלא כמנהג כי המנהג עדיהם מלה אחת ועד אליהם היא תוספת ביאור כי היה מספיק אם יאמר אליהם או עדיהם לבדו:

פסוק כ

והמנהג כמנהג יהוא. מנהג הרכב כמנהג יהוא שהוא נוהג רכבו בשגעון וי"ת בשגעון ינהג בניח מדבר:

פסוק כב

השלום עד זנוני. מה ענין השלום שיגיע עד זנוני אמך לא יאות לה ולך שלום:

פסוק כג

ויהפוך יהורם ידיו. האוחזות ברסן הפכם להסב פניו ולנוס:

פסוק כד

מלא ידו בקשת. משך הקשת בכל כחו:

פסוק כה

שלשה. בה"א במקום וי"ו כמו אהלה:

כי זכור אני ואתה. זכור היום שאני ואתה היינו רוכבים יחדיו מחוברים כלומר שהיו רוכבים שניהם ברכב אחד או שניהם זה אצל זה ביחד זהו צמדים כמו צמד בקר ומלת

את ר"ל עם כלומר אני עמך ואתה עמי היינו רוכבים צמדים וי"ת ארי דכיר אנא ואת כד הוינא רכיבין זוגא חד אזלין:
וה' נשא עליו. ומן קדם ה' אתנטל עלוהי ית מטל נבואתא הדין:

פסוק כו

את דמי נבות ואת דמי בניו. נחלקו רז"ל בדבר זה יש שאומרים בניו נהרגו עמו ומהם אמרו בנים העתידים לצאת ממנו ואדוני אבי ז"ל פי' ואת דמי בניו שגזל מהם נחלתם:
ראיתי אמש. תרגום יונתן גלן קדמי בקריב וי"ל אמש כמשמעו הלילה שעבר ונאמר לאליהו ממחרת שמת נבות הנבואה הזאת כי ביום שמת נבות שלחו אל איזבל ולא ירד לכרם לרשתו עד למחרתו והנבואה באה אל אחאב בו ביום שהיה אחאב בכרם ואמר לו ראיתי הלילה דמי נבות ודמי בניו על דרך קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה:

פסוק כז

וינס דרך בית הגן. ובדברי הימים הוא אומר והוא מתחבא בשמרון ויביאוהו אל יהוא וימיתוהו נראה כי בדרך הכוהו כמו שאמר להם הכוהו אל המרכבה והם הורו לו חצים והכוהו והוא נס מוכה אל מגדו וימת שם ולא מת ממש אלא נשתתק מחמת המכות כמו שאומר בנבל וימת לבו בקרבו ולא מת ממש עד עשרה ימים וכן פירושו וימת שם שנשתתק ואמר כן נשאוהו עבדיו להחבא בשמרון מפני יהוא ועבדי יהוא שרדפו אחריו ומצאוהו מתחבא בשמרון הביאוהו אל יהוא ביזרעאל והמיתוהו שם כי עדיין לא מת ומה שאמר שם ויקברוהו כי אמרו בן יהושפט הוא לא שקברוהו שם אלא שנתנוהו לקבורה והניחו אותו שיוליכוהו עבדיו לירושלם כמו שאמר הנה וירכיבו אותו עבדיו ירושלימה ויקברו אותו בקבורתו וגו':
במעלה גור. לא אמר להם שיכוהו במעלה גור אלא אמר לעבדיו שהיו רודפים הכוהו אל המרכבה והם לא השיגוהו כי הוא היה נס על המרכבה ולא השיגוהו עד מעלה גור שהשיגוהו בחצים שמה והוא נס עם כל זה עד מגידו וזהו שאמר ויכוהו במעלה גור אשר את יבלעם והפסוק חסר במלת ויכוהו ולפי שאמר הכוהו סמך על המבין וכמוהו הרבה במקרא:

פסוק כט

ובשנת אחת עשרה. ולמעלה אמר בשנת שתים עשרה ולפי החשבון הוא בשנת י"ג כמו שכתב אלא שב' שנים היו בהם מקוטעות מה שאומר זה הנה אף על פי שאמר למעלה תחלת מלכותו וסופה עתה בעת מותו ספר ג"כ מלכותו להודיע כי בעונו קצרו ימי מלכותו ומת ולא מלך אחר אביו אלא שנה אחת:

פסוק ל

ותשם בפוך עיניה. ותשם פוך בעיניה וכמוהו שלחו באש מקדשך שלחו אש במקדשך או פי' ותשם ותתקן בפוך עיניה והפוך הוא הכחול:

ותיטב את ראשה. ותתקן כלומר קשטה את עצמה כדי שתמצא חן בעיניו ולא יהרגה:

פסוק לא

זמרי הרג אדוניו. לפי שהרג זמרי את אלה בן בעשא אדוניו ויהוא גם כן הרג אדוניו לפיכך קראו אותו כן:

פסוק לב

מי אתי. מי שם בעזרתי:

פסוק לג

שמטוה. הפילוה מן החלון לארץ וכתוב בויו"ו שהוא כנוי לזכר והקרי בקמץ הה"א לנקבה והוי"ו נוספת והכתיב יש בו דרש רמז לנבות שצותה לשמוט אותו ולסקלו כן צוה הוא לשמטה כי דין סקילה היה לה כי מתה בנפלה ורמסוה:

ויז מדמה. בחיר"ק היו"ד מבנין הקל וכתב זה לגלות משפט האל ברשעה הזאת כי היה דמה נראה ימים בקיר:

וירמסנה. יהוא רמסה בסוסו:

פסוק לד

כי בת מלך היא. ואף על פי שהיתה ממלכי אומות העולם צריך לנהוג כבוד בכל נכבד באומתו מדרך המוסר ולא תלה בכבוד בעלה לפי שהיא גרמה מיתתו ואבדון מלכותו:

פסוק לה

כי אם הגלגלת. כי שאר כל הגוף אכלו הכלבים ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים ושבו והגידו ליהוא ולא קברו ממנה דבר כיון שהיה רוב גופה נאכל כמו שאמר הנביא ואין קובר, ובדרש למה נשאר בה הגלגלת והרגלים וכפות הידים שלא אכלו הכלבים לזכות שהיתה מרקדת לפני הכלות נשארו בה הרגלים ולפי שהיתה מטפחת לפניהם נשארו בה כפות הידים ולפי שהיתה מכשכשת בראשה לפניהן נשאר בה הגלגלת ולדעת הדרש הנשאר בה קברו ומה שאמר ואין קובר כי קודם שיביאו לקבר נאכל רוב גופה:

פסוק לו

בחלק יזרעאל. כי החלק הזה היה פתוח אל כרם נבות כמו שאמר הכתוב כי הכרם היה אצל היכל אחאב:

פסוק לז
והית. הכתוב הוא בלא ה"א כמו ועשת את התבואה והקרי בה"א על הרוב:
כדומן. כתרגומו כזבל מבדר על אפי חקלא:

פרק י

פסוק א
אל שרי יזרעאל. שרי יזרעאל היו אז בשמרון אולי הלכו שם כששמעו המרד להתיעץ שם לפי ששמרון היתה עיר המלוכה:
ואל האומנים אחאב. האומנים בני אחאב כמו שאמר גדולי העיר מגדלים אותם:

פסוק ג
והלחמו. לנסותם כתב להם כן:

פסוק ו
את ראשי אנשי בני אדניכם. בני הוא פי' אנשי כי אם היה אומר אנשי אדניכם היו סוברים כי על כל אנשי ביתו אמר ואעפ"י שאינם בניו לפיכך אמר בני אדניכם:
ובני המלך. לא היה זה בספר אלא ספור הכתוב הוא שמספר כי בני המלך שצוה יהוא להביא את ראשיהם היו שבעים איש עם גדולי העיר שהיו מגדלים אותם:

פסוק ז
בדודים. בסלים וכן תרגום יונתן בסליא וכמוהו שני דודאי תאנים הדוד האחד:

פסוק ח
שני צבורים. כמו גלים לפי שהם נאספים יחד כמו גל אבנים לפיכך נקראו צבורים מן ויצבור יוסף אם יצבר כעפר כסף וי"ת דגורין כמו שתרגם אונקלוס חמרים חמרים:

פסוק ט
צדיקים אתם. אינכם חייבים בדם אלה האנשים תאמרו כי אני עשיתי רע וקשרתי על אדוני ואהרגהו אלה לא הכיתי אני אלא גדולי העיר הכו אותם ולא רצו להלחם עליהם תוכלו להכיר ולדעת כי מה' יצא הדבר ואני ואתם צדיקים בדם כל בית אחאב:

פסוק יא
ומיודעיו. קרוביו כמו ולנעמי מודע לאישה וכתרגום יונתן וקריבוהי:
וכהניו. כהני במות וי"ת וחברוהי:

פסוק יב
בית עקד הרועים. תרגום יונתן בית כנישת רעיא וכתב א"א ז"ל כי נקרא כן לפי שהיו הרועים גוזזים שם את צאנם ובעת הגזיזה קושרים אותם ברגליהם מקום העקדה:

פסוק יג
מצא את אחי אחזיהו. בני אחי אחזיהו כמו שאומר בדברי הימים וימצא את שרי יהודה ואת בני אחי אחזיהו ובן אחיו קורא אחיו כמו ואת לוט אחיו:
לשלום בני המלך ובני הגבירה. בני אחאב ובני איזבל ומ"ש ובני הגבירה אחר שאמר לשלום בני המלך לפי שהכבוד היה תלוי בה שאף בחיי אחאב היתה היא גבירה ואחאב היה נשמע אליה ועושה על פיה ולא ידעו ענין זה המרד ושהומתה איזבל ושהומת אחזיהו לפיכך לא נסו מיהוא אבל שמעו כי מת יהורם ברמות גלעד לפיכך אמרו לשלום בני המלך וכן אמר שם בדברי הימים משרתים לאחזיהו שהיו באים לעבודת אחזיהו לעזור לבית אחאב כמו שהיה הוא עמהם:

פסוק יד
תפשום חיים. ומה שצוה כן ובלבבו להרגם כמו שאמר וישחטום להגדיל הנקמה שלא ימיתום דרך מלחמה:

פסוק טו
ויברכהו. נתן לו שלום:
ויאמר יהונדב יש ויש תנה את ידך. יהונדב אמר יש ויש כפל לחזק כי יש לבבו ואחר כן אמר לו יהוא תנה את ידך להעלותו למרכבה עמו או פירושו ויש תשובת יהוא דרך שאלה כלומר כן הוא כמו שאתה אומר כי יש לבבך עם לבבי א"כ תנה ידך ויתן ידו ויעלהו אליו אל המרכבה:

פסוק יז
עד השמידו. בחיר"ק הה"א כי כן יבוא המקור פעמים:

פסוק יט
בעקבה. כתרגום בחוכמא וכן ויעקבני:

פסוק כ
קדשו עצרה. זמנו עצרה שיהיו נעצרים כל העם לפני הבעל:

פסוק כב
לאשר על המלתחה. תרגום יונתן לדממנא על קומטריא פי' גנזי הבגדים וכן בדברי רז"ל קומטרי דספרי פי' גנזי הספרים:

פסוק כד
נפשו תחת נפשו. נפש השומר תחת נפש הנמלט:

פסוק כה
וישליכו. הוא על דרך הרחבת הלשון מרוב חפזם ומהירותם אותם לשלחם לעיר בית הבעל לנתוץ את המצבות:

פסוק כו
ויוציאו. הראשון מצבות לשון רבים והשני מצבת לשון יחיד:
וישרפוה. כל אחת מן המצבות:

פסוק כז
למחראות. כתיב וקרי למוצאות ושניהם ענין אחד אלא שהקרי לשון נקיה יותר והענין שהיו נפנין שם:

פסוק כט
אשר בית אל. כמו בבית אל וכן הנמצא בית ה':

פסוק ל
ויאמר ה' אל יהוא. ע"י נביא ובסדר עולם מי אמר לו יונה בן אמתי:
בני רבעים. כמו בנים רבעים יהואחז יהואש ירבעם זכריהו ואמרו בזכות שהשחית בית אחאב שמלכו ארבעה דורות עמרי אחאב אחזיהו יהורם מלכו מבניו ארבעה דורות ויהוא בער הבעל ולא בער העגלים כי אותם נעשו לשם ה' ואעפ"י כן היה חטא גדול כמו שכתוב לא תעשון אתי וגו':

פסוק לב
לקצות בישראל. להכרית כמו מקצה רגלים חמס שותה:

פרק יא

פסוק א
וראתה כי מת בנה. כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו והענין אחד:
ותאבד. ובמקומו בדברי הימים ותדבר וסי' תאבד דוברי כזב:
הממלכה. פירוש ממלכות יהודה וכן אומר בדברי הימים:

פסוק ב
הממותים. כתיב וקרי המומתים והענין אחד אלא שהכתוב הוא תואר כמו ממותי תחלאים והקרי הוא מהפעלים מבנין הפעיל:

בחדר המטות. חסר וענינו ותסתירהו ואת מניקתו בחדר המטות וכתרגום יונתן ואטמרת יתיה וית מניקתיה באידרון בית ערסתא וכן בדברי הימים ותתן אותו ואת מניקתו בחדר המטות ואמר אחר כך ויסתירו אותו ר"ל היא הסתירה אותו לשעה ומכאן ואילך הסתירו אותו ג"כ היודעים שלא גלו הדבר לעתליה כל שש השנים ופי' בחדר המטות החדר שהיה בעזרת הלוים או הכהנים ובדברי רז"ל בחדר המטות בתאים ר' ישמעאל אומר בעליות בימות החמה שהיו שוכבים שם הכהנים והלוים ויש בו דרש בית המקדש קורא חדר המטות על שם בין שדי ילין ועוד כתיב אף ערשינו רעננה:

פסוק ד

שרי המאיות. כתוב ביו"ד וקרי בלא יו"ד המאות וכן כלם אשר בפרשה זאת עד ויכרת יהוידע כן כתוב וכן קרי והכתוב הוא בהראות היו"ד למ"ד הפעל הנסתרת ממלת מאה כי הה"א במאה לנקבה וה"א השרש נעלמת ואלה שרי המאות כהנים ולוים היו כי רבים היו כי דוד מנה מן הלוים ארבעת אלפים שוערים וארבעת אלפים משוררים ומהללים:
לכרי ולרצים. כמו לכרים וכמוהו הרודד עמי תחתי כמו עמים והדומים להם שכתבנו בספר מכלל ותרגום יונתן לכרי לגבריא ופי' לקח שרי המאות אשר בלוים וקרא ג"כ לשרים ולרצים לשרים להתיעץ עמהם וכן אומר בדברי הימים וראשי האבות לישראל וקרא לרצים גם כן להכינם למשמרת המלך:
וירא אותם. מבנין הפעיל בתשלומו ויראה בפתח הוי"ו:

פסוק ה

באי השבת ושומרי משמרת. שיתעסקו בעבודתם וישמרו משמרת הבית ופי' באי השבת כי משמרות קבועות היו בכהנים ובלוים מימי דוד ושמואל שתקנו אותם והיה משמר אחד עובד השבוע ויוצא בשבת אחר הקרבת המוספין ונכנס המשמר האחר ואמר להם יהוידע שישמרו המלך ויהיה השלישית מן השומרים מן באי השבת ושתי הידות כל יוצאי השבת כי יוצאי השבת יותר פנויים מן באי השבת שעל באי השבת עבודת השבוע ויהיה השלישית בבית המלך השלישית בשער סור והשלישית בשער אחר הרצים ולא חלק איזו שלישית יהיה כאן ואיזו שלישית יהיה כאן אלא שיחלקו באי השבת עם יוצאי השבת לשלשה חלקים ויהיו על השלש מקומות הנזכרים ויהיו מוכנים לשמור הנכנסים והיוצאים שלא יבואו עוזרי עתליהו להמית המלך:

פסוק ו

בשער סור. ובדברי הימים בשער היסוד ותרגום יונתן בתרע גבריא ויש נסחאות בתרע נטוריא ובדברי רז"ל שהוא שער המזרחי ושבע שמות נקראו לו שער סור ששם היו

טמאים פורשים הה"ד סורו טמא קראו למו שער היסוד ששם היו מיסדים את ההלכה, שער חרסית שהיה מכוון כנגד זריחת החמה הה"ד האומר לחרס ולא יזרח, שער האיתון שהוא משמש כניסה ויציאה, שער התוך שהוא ממוצע בין שני שערים שער חדש ששם חדשו סופרים את ההלכה שער עליון שהוא למעלה מעזרת ישראל:

בשער אחר הרצים. תרגום יונתן בתרעא דבתרוהי תרע רהטיא ובדברי הימים לשוערי הספים והוא שער שהיה לדרום העזרה ועליו נאמר בדברי הימים בית האספים ומה שכנהו בשער הרצים לשעתו שהיו רצי המלך שם:

מסח. פי' משמרת מסח שתשמרו ממסח והיא הנתיצה וההריסה כמו ונסחתם מעל האדמה ובמקום הזה הוא הריסת המשמרה על דרך פן יהרסו לעלות אל ה' והזהירם שיהיו במשמרה כאחד זה אצל זה שלא יפרד אחד מסדר המשמרה ללכת אל מקום אחר או יהיה מסח מן הסיח הדעת שישמרו שלא יסיחו דעתם לענין אחר אלא דעתם יהיה למשמרת לשמור את המלך:

פסוק ז

אל המלך. בעבור המלך:

פסוק ח

והבא אל השדרות. כתרגום ודיעול לגו מן סדרא כלומר אדם אחר שיכנס תוך סדר משמרותיכם יומת ובדברי הימים והבא אל הבית יומת ואחד הוא כי כל הבית היה משמרתם כמ"ש מכנף הבית הימנית עד כנף הבית השמאלית למזבח ולבית:

פסוק ט

ויקחו איש את אנשיו. כל אחד משרי המאות לקח אנשיו עמו:

פסוק י

את החנית. שם כלל כי לא נתן להם חנית אחד לבד אלא ר"ל החניתים וכן אומר בדברי הימים את החניתים ואת המגנות ואת השלטים ופי' השלטים בדמות מגינים וכן כל שלטי הגבורים:

אשר למלך דוד. שהיה לוקח דוד במלחמות היה מקדיש כמו שלטי הזהב אשר לקח מהדרעזר וזולתו והיו נתונים לאוצרות בית ה':

פסוק יב

את הנזר ואת העדות. בגדי מלכות מן ועדית עדי עדות בשקל גאות וי"ת ית כלילא ויית סהדותא, ובדברי רז"ל כי זה הנזר היה עדות למלכי בית דוד מי שראוי למלכות הולמתו ומי שאינו ראוי למלכות אינה הולמתו ואדניהו בקש להלמו ולא הולמתו:

וימשחוהו. יהוידע ובניו וכן כתוב בדברי הימים וימשחוהו יהוידע ובניו ומפני מה משחוהו והלא אין מושחין מלך בן מלך מפני מחלוקת של עתליהו כמו שמשחו שלמה מפני מחלוקתו של אדניהו:

יחי המלך. ת"י יצלח מלכא:

פסוק יג

את קול הרצין העם. חסר הנסמך ומשפטו הרצים רצי העם כמו סיגים כסף אמרים אמת או הוא כמו הפוך כמו שהוא אומר בדברי הימים את קול העם הרצים או יהיה קול עומד במקום שנים ופירוש את קול הרצים ואת קול העם ונו"ן הרצין במקום מ"ם וכן לקץ הימין כמו הימים ופי' קול הרצין קול השמחה שהיו שמחים והיו אומרים יחי המלך ובדברי הימים את קול העם הרצים מהללים את המלך ות"י את קול הרצים העם ית קל דרקדנין עמא פירוש שהיו מרקדים ומטפחין כמו שאמר ויכו כף:

פסוק יד

עומד על העמוד. פי' סמוך לעמוד וכן וזבחת עליו סמוך לו ועליו מטה מנשה סמוך לו וי"ת קאים על אסטונא ופי' סטיו שהוא ספסל שיושבים בו השרים הגדולים ולדעתו יהיה פי' עמוד שהיה באותו הסטיו מקום נכבד לעמוד שם המלך לפיכך נקרא עמוד וכן אומר בדברי הימים על עמדו כלומר מקום הראוי לו לעמוד בו:

פסוק טו

הוציאו אותה אל מבית לשדרות. הוציאו אותה מבית ה' ותצא דרך מקום השדרות שהיא מערכת השומרים ואם יצא איש אחריה לעזרתם המיתוהו בחרב:

המת. מקור:

פסוק טז

וישימו לה ידים. נתנו לה מקום שתצא באותו הדרך אשר מבית ה' לבית המלך והוא דרך מבוא הסוסים לבית ושם המיתוה:

פסוק יז

בין ה' ובין המלך. מתחלה כרת ברית בין ה' והמלך והעם שיהיו כלם לעבודת ה' ולהסיר הבעלים ואחר כך כרת ברית בין המלך והעם:

פסוק יח

ואת מתן. כהן הבעל היה שמו מתן:

וישם הכהן פקדות. ת"י ומני כהנא מטרן ר"ל המשמרות אשר היו מתוקנות מתחילה כן הושיבם עתה כי נראה כי מפני שהיו עובדים הבעל המלכים אשר היו לפני זה לא

נשאר דבר בבית ה' על מכונו ועל סדורו וכן כתוב בדברי הימים וישם יהוידע פקדות בית ה' ביד הכהנים הלוים אשר חלק דוד על בית ה' להעלות עולות וגו':

פסוק כ

בית מלך. כן כתיב וקרי המלך ואחד הוא אלא שבכתוב חסרון הידיעה:

פרק יב

פסוק ג

כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן. לא כל ימיו כי אחרי מות יהוידע עשה הרע בעיני ה' כמו שכתוב בדברי הימים אלא פי' כל הימים אשר הורהו יהוידע הכהן כלומר כל זמן שיהוידע היה חי וכן כתוב בדברי הימים כל ימי יהוידע הכהן:

פסוק ה

כל כסף הקדשים. אומר בדברי הימים ויהי אחר כן היה עם לב יואב לחדש את בית ה' כי היה צריך חזוק כי שם אומר הטעם כי עתליהו המרשעת ובניה פרצו את בית האלהים לפיכך היה צריך חזוק כי לולי זה היה עדיין קיים הבנין כי מיום שנבנה הבית עד שבדקו יואש לא היה אלא מאה וחמשים וחמש שנה ובנין חזק כאותו בנין היה עומד יותר ויותר לולא שפרצוהו עתליהו ובניה הם שהיו לה מאיש אחר ולפי שעשו בו פירצות שם יואש על לבו לתקנם והיה צריך לקבץ קדשי ישראל שיקדישו שקלים או קדשי נדבות וההקדשות שהיו בבית ה' אומר בדברי הימים כי עתליהו ובניה עשו אותם לבעלים הרוב ומה שנשאר לא רצה יהואש להוציאו בבנין כדי שלא ישאר אוצר ה' ריק וחשב שיעשהו מקדשי החוץ ואמר לכהנים שיקבצו כל כסף המובא בית ה' וגם הכריז על השקלים שיביאו אותם כמו שאומר בדברי הימים ויתנו קול ביהודה ובירושלם להביא בית ה' משאת משה עבד האלהים ומשאת משה הוא כסף שקלים קראו משאת על שם כי תשא את ראש בני ישראל ושלשה כספים זכר הנה כסף עובר הוא מחצית השקל כמו שנאמר כל העובר על הפקודים איש כסף נפשות ערכו הוא האומר ערכי עלי או ערך פלוני עלי כל כסף אשר יעלה על לב איש הוא המתנדב לבדק הבית וכת"י הפסוק כל כסף קודשיא דמיתעל לבית מקדשא דה' וגו' כבעמוד ואם תאמר כיון שנתנו השקלים לבדק הבית ממה היה להם התמידים באותה שנה שהיו לוקחין אותן בכל שנה מתרומת השקלים ונראה כי נתרשלו מלהביא אותה תרומה אותן השנים שמלכה עתליהו והיה לבם ועבודתם לבעלים ולא לבית ה' ולא היו מעלים עולות תמיד כמו שאומר בדברי הימים והיו מעלים עולות תמיד בבית ה' כל ימי יהוידע נראה כי קודם לכן לא היו מעלים

תמיד ומפני זה הוצרך יהואש להחזירם ולהעביר קול ולהביא משאת ה' והטובים שבהם שבו אל ה' בכל לבם הביאו מה שהם חייבין מהשנים שעברו והספיק לזה ולזה:

פסוק ו

איש מאת מכרו. כל איש ואיש מאת הכהנים יקח הכסף מאת ישראל המכיר אותו והרגיל אצלו שנותן לו מתנותיו ויקחו הכהנים מעט מעט כמו שבא לידם ויהיה עליהם לחזק את בדק הבית פירוש בדק הבית מקום השבר וההריסה ונקרא בדק לפי שצריך לבדקו ולעמוד עליו מה יצטרך:

פסוק ח

מדוע אינכם מחזקים. נראה שיהיו הכהנים שומרים עד שיהיה הכסף רב בידם ואחר יחזקו את בדק הבית והמלך חשד אותם שהיו לוקחים הכסף לעצמם לפיכך אמר להם שלא יקחו הכסף לעצמם אלא מיד שיבא לידם יתנוהו לבדק הבית:

פסוק ט

ויאתו הכהנים. בזה וישר בעיניהם שלא יקחוהו כלל כדי שלא יהיו נחשדים בזה הדבר וכיון שלא יקחו הם לא יהיה מוטל עליהם לחזק את הבית וזהו שאמר לבלתי חזק את בדק הבית לפיכך לקח יהוידע הארון ונתנו במבוא הבית שישימו אותו הכהנים שם תכף שיבא לידם:

פסוק י

ארון אחד. ארון איש אחד:

בימין. כתיב מימין קרי והוא אחד בענין:

שומרי הסף. שומרי כלי הבית וסף הוא שם כלל לכלי השרת וי"ת אמרכליא והם הגזברים הגדולים אשר ממונים אחרים תחתיהם כמו שתרגם אונקלוס ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן ואמרכליא דממנא על רברבי ליואי:

פסוק יא

ויהי כראותם. יום יום כשהיו רואים שהארון מלא היו מערים אותו ומשיבים אותו למקומו וכן כתוב בדברי הימים ויערו את הארון וישאוהו ויביאוהו אל מקומו כה עשו ליום ביום:

ויצורו וימנו. היו מונין תחילה ואחר כך היו משימין אותו בצרורות כסף שהיה מטבע צרור לבדו ואשר לא היה מטבע צרור לבדו והיו נותנין הכסף המתוכן והוא שהיה עשוי מטבע היו נותנין אותו על ידי עושי המלאכה והיו מוציאין אותו לחרשים ואשר לא היה מטבע היו עושין אותו מטבע או צורפין אותו במטבע כי בהוצאה לא יוציא אדם

אלא המטבע לשכר האומנין ולקנות עצים ואבנים ופי' המתוכן מתוקן בצורה שהיה נשלם בצורתו ותבניתו ויש לפרש ויצורו מענין צורה כי הכסף שלא היה מטבע עשו אותו מטבע:

פסוק יב

על יד. כן כתיב וקרי ידי ואחד הוא בענין:

הפקדים. כן כתיב וקרי המופקדים והכתוב הוא תואר כמו חכם חכמים והקרי הוא מהפעלים ואחד הוא:

לחרשי העץ. הם כורתי העצים בלבנון ועושין אותם במקצועות:

ולבונים. שבונים העצים בבית:

פסוק יג

ולגודרים. הבונים קירות האבנים:

ולחוצבי האבן. שחוצבין האבנים בהר:

ולקנות עצים ואבני מחצב. היו להם פוסלים בלבנון ובהר והיו קונין גם כן מאחרים שהיו להם עצים כרותים ואבני מחצב כלומר אבנים חצובות מחצב שם בשקל משען וי"ת ולבונים ולארדכליא והם אומני האבן הגדולים אשר תחתיהם אומנים אחרים ותרגם ולגודריא ולארגובליא הם אומני האבן הגדולים בוני הקירות:

פסוק יד

אך לא יעשה בית ה' ספות כסף. ובדברי הימים אומר ויעשו כלים לבית ה' כלי שרת ורז"ל הקשו אלה הפסוקים ותרצו כאן שגבו והותירו כאן שגבו ולא הותירו והוא שאמר ובכלותם הביאו לפני המלך ויהוידע כי לפני כלות המלאכה לא היו עושים כלים כמו שאומר הנה אך לא יעשה בית ה' ספות כסף כי לעושי המלאכה יתנוהו שעדיין לא נעשתה המלאכה אך כאשר נעשתה המלאכה כמו שאומר שם ויעמידו בית האלהים על מתכונתו וגו' ובכלותם עשו הנותר כלי שרת:

פסוק טז

ולא יחשבו את האנשים. מכאן ארז"ל שאין מחשבין עם גבאי צדקה כי כשממנין אנשים על הצדקה אנשים נאותין ממנין ואין מחשבין עמהם שאין חושדין בכשרים:

כי באמונה הם עושים. ידועים היו כי אנשים נאמנים היו:

פסוק יז

כסף אשם. פירוש רז"ל המפריש מעות לחטאתו או לאשמו ולקח הבהמה לחטאת או לאשם והותיר מן המעות המותר לא יובא בית ה' לבדק הבית אלא לכהנים יהיה אותו

הכסף והם לוקחין מהם עולות לקיץ המזבח אמרו זה מדרש דרש יהוידע הכהן אשם הוא לה' אשם הוא לכהן להביא כל דבר הבא ממותר חטאת ואשם ילקח בדמיו עולות הבשר לה' ועורות לכהנים:

פסוק יח

אז יעלה חזאל. בדברי הימים כתיב כי אחרי מות יהוידע עשה יהואש הרע בעיני ה' וגם הרגו זכריה בנו במצות המלך לפי שהיה מוכיחם ולתקופת השנה עלה עליו חיל ארם וגו' ושתי מלחמות היו וזו המלחמה שאמר הנה היתה ראשונה ובאמרו אז יעלה חזאל פירוש כשעשה הרע בעיני ה' אחרי מות יהוידע והביא עליהם האל מלך ארם ונלחם על גת ולכדה והיא היתה למלכי יהודה כי דוד לקחה מיד פלשתים:

וישם חזאל פניו לעלות לירושלם. ולא עלה כי יהואש לקח קדשי בית ה' הכסף והזהב הנמצא באוצרות בית ה' ואע"פ שאמר כל הזהב לא ר"ל כלו אלא רובו שהרי בימי אמציה בנו לקח יהואש מלך ישראל הכסף והזהב הנמצאים בבית ה' ובאוצרות המלך אלא הרוב לקח ושלח לחזאל:

פסוק יט

ויעל מעל ירושלם. כלומר נמנע מלעלות ירושלם ואחר כך כשהרגו זכריה שהיה מוכיחם לתקופת השנה עלה חיל ארם ויבואו אל יהודה וירושלם והשחיתו כל השרים ורבים מהעם ואת יואש עשו שפטים ועזבו אותו בתחלואים רבים ואז קשרו עליו עבדיו והרגוהו בעון שהרג זכריה כמו שאומר שם בדמי בני יהוידע:

פסוק כא

בית מלוא היורד סלא. בית מלוא שם מקום וסלא שם מקום ובאמרו היורד סלא נראה כי בית מלא אחר היה ובדברי הימים אמר ויהרגוהו על מטתו וכן היה כי במלחמה הוכה כמו שאומר שם ואת יואש עשו שפטים ובלכתם ממנו כי עזבו אותו בתחלואים רבים וגו' ונשאוהו במטה להוליכו לישראל ובדרך הרגוהו עבדיו על מטתו:

פסוק כב

ויוזכר. בכ"ף וברי"ש ויהוזבד בבי"ת ובדל"ת והרבה נמצא בשנוי הזה בשמות בני אדם ובדברי הימים בן שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית ויש בו דרש למה פירש שם אמותם ללמדך שנפרע ממנו הקב"ה על ידי אנשים כיוצא בו אמר יבואו עמונית ומואבית כפויי טובה שכפו בטובתו של אברהם אבינו שעשה ללוט שנלחם עם המלכים להצילו והם שכרו את בלעם לקלל את בניו ויפרע מיואש שכפר בטובתו של יהוידע הכהן והרג את זכריה בנו:

בעיר דוד. ובדברי הימים ולא קברוהו בקברות המלכים כי שרי יהודה שחזקו את ידו ופתו אותו לעשות הרעות שעשה מתו במלחמה כמו שאמר שם והכירו העם כי מאת ה' היה כל זה שלקח נקמה מן השרים ומן יואש על הרעות שעשו לעבוד ע"ג ולהרוג זכריה ולפיכך עשו לו העם זה הבזיון ולא נתנוהו שיקברוהו בקברות המלכים:

פרק יג

פסוק א

בשנת עשרים ושלש. היה לו לומר בשנת עשרים ואחת שהרי בשנת שבע ליהוא מלך יהואש וכ"ז ואחת הרי כ"ח וכ"ח שנה מלך יהוא א"כ בנו מלך בשנת כ"א ליואש מלך יהודה נאמר כי מה שאמר בשנת שבע ליהוא מלך יהואש ר"ל בתחלת שבע ובשנת כ"ג ליואש ר"ל בתחילת כ"ג:

פסוק ה

ויתן ה' לישראל מושיע. הוא יהואש בן יהואחז כי כל ימי יהואחז לחץ אותם מלך ארם:

פסוק ו

אשר החטי את ישראל בה הלך. חסר אל"ף וכמוהו וה' חפץ דכאו החלי:
וגם האשרה. כי לא כרת אותה יהוא אלא הבעלים הוא שהשמיד:

פסוק ז

כי לא השאיר ליהואחז. אינו טעם לדבק אליו אלא למה שאמר למעלה כי לחץ אותם מלך ארם:

פסוק י

בשנת שלשים ושבע. היה לו לומר בשנת שלשים ותשע שהרי בתחילת שנת עשרים ושלש ליהואש מלך יהודה מלך יהואחז בן יהוא ומלך שבע עשרה שנה הנה כלו לו י"ז בשנת תשעה ושלשים ליואש מלך יהודה ונראה כי מלך יהואש בחיי יהואחז אביו שני שנים וזהו שאמר ויתן ה' לישראל מושיע והמושיע הוא יהואש ואחרי שחלה יהואחז את פני ה' ואמר וישמע אליו ה' היאך ידע ששמע אליו ה' אם לא החלה התשועה בימיו אלא מלמד שהחלה התשועה בימיו אך לא על ידו אלא ע"י בנו ואולי על ידי נביא המליכו בחייו שאמר לו כי על ידי בנו תהיה התשועה ובעבור שיראה תחלה הישועה המליכו בחייו:

פסוק יב

ויתר דברי יואש. למה הזכיר הנה סוף מלכות יואש והלא עתיד לזכור עדיין את אשר עשה ואחר כן ויתר דברי יהואש אלא סמך תחלת מלכות בנו לתחלת מלכותו ואמר וירבעם ישב על כסאו להודיע כי בימיו המליכו כמו שמלך הוא בחיי אביו אולי הרגיש בבנים אחרים שהיו לו שיחלקו עליו לפיכך טרם מותו הושיבו על כסאו וזהו שאמר ירבעם ישב על כסאו ולא אמר וימלוך ירבעם בנו תחתיו כמו שאמר בשאר המלכים אלא כיון שאמר בלשון זה נראה כי בנו ישב על כסאו לפני מותו ובסדר עולם אומר ירבעם מלך בחיי אביו שנה שנאמר וירבעם ישב על כסאו:

פסוק יד

ואלישע חלה. כבר כתבנו למעלה מה שדרשו בפסוק זה כי שלשה חלאים חלה אלישע ומזה החולי השלישי מת:

פסוק טז

ידיו על ידי המלך. לחזק לבו להאמין בסימן החצים:

פסוק יז

ויאמר פתח החלון. כבר אמר לו טרם שירכיב ידו על הקשת או אמר פתח לאחד מן העומדים שם:

קדמה. לפי שארם היה למזרח ארץ ישראל כמו שכתוב ארם מקדם והחץ הראשון הוא שיורה דרך החלון אבל האחרים הכה בהם בארץ ואמר אלישע בהורותו החץ זה החץ יהיה תשועה שיושיע ישראל ובאיזה עם יפול החץ שתהיה תשועה ממנו לישראל בארם יפול החץ זהו שאמר חץ תשועה לה' וחץ תשועה בארם:

באפק עד כלה. אפק הוא מערי יהודה ואף על פי שהיה גם כן אפק בנחלת בני אשר זה היה לבני יהודה כמו שפירש למעלה בדבר אחאב והוא המקום שנלחמו בו ישראל עם מלך ארם בימי אחאב והכו בני ישראל את ארם מאה אלף רגלי ביום אחד ונאמר לאלישע בנבואה כי באותו מקום שהיתה אז התשועה תהיה עוד התשועה לישראל במלחמת ארם ואמר לו אלישע עד כלה כי כן נאמר לו בנבואה אם יורה המלך החצים פעמים רבות והיה סבור אלישע כי לא יעמוד מלירות החצים עד שיאמר לו עמוד ומפני זה קצף עליו אלישע כאשר עמד:

פסוק יט

להכות חמש. אם עלה בלבך להכות חמש או שש פעמים אז הכית ארם עד כלה:

פסוק כ

וימת אלישע. בסדר עולם היא שנה עשירית ליואש מכאן אתה מחשב כמה שנים פרנס אלישע לישראל משנת י"ט ליהושפט עד עכשיו יותר ששים שנה ולא ידעתי מאין היה לו כי בשנה העשירית ליואש מת אבל נראה כי בתחילת מלכותו מת כי אז התחילה התשועה שהרי מעת שחילה יהואחז אביו את פני ה' שמע ה' את תפלתו:

וגדודי מואב. כיון שמת אלישע התחיל הפורענות לבא התחילו גדודי מואב לבא שעל ידו נושעו ישראל מיד מואב ועשו ישראל בהם רעה גדולה כמו שכתוב למעלה ומשמת הוא התחילו לבא בארץ:

בא שנה. כתרגומו במיעל שתא ואפשר שתהיה האל"ף תמורת ה"א הנקבה והוא כמו בה שנה כלומר באותה שנה עצמה שמת אלישע באו גדודי מואב בארץ וכמוהו על כן גבהא קומתו באל"ף במקום ה"א הנקבה וכן בה ברוב גלוליו בה"א במקום אל"ף:

פסוק כא

וישליכו את האיש. מרוב חפזם מפחד הגדוד השליכוהו בקבר אלישע כלומר במערת אלישע שנקבר בה ולא היה להם אלא לפתוח פי המערה ולהשליכו בתוכה והיה נקל להם לעשות זה מלחפור קבר לאיש ופירוש ויהי הם קוברים איש רוצים לקברו מתעסקים בקבורתו וכיון שפתחו פי המערה השליכוהו שם ונתגלגל האיש עד שנגע בעצמות אלישע וזהו וילך ויגע האיש בעצמות אלישע:

ויחי ויקם על רגליו. מרז"ל כי חיה והוליד בנים והטעם שחיה לקיים ברכת אליהו שנתן לו פי שנים ברוחו ואליהו החיה מת אחד והוא החיה שנים אחד בחייו בן השונמית ואחד במותו זה האיש ואמרו כי הוליד בן והאיש הזה היה שלום בן תקוה והוא מגדולי הדור והיה עושה צדקות בכל יום ומה צדקות היה עושה היה ממלא את החמת מים והיה יושב על פתח העיר וכל אדם שהיה בא מן הדרך היה משקה אותו ומשיב את נפשו ובזכות הצדקות שעשה שרתה רוח הקדש על אשתו שנאמר אל חולדה הנביאה אשת שלום בת תקוה וכשמת גמלו כל ישראל עמו חסד ויצאו עמו לקברו וראו הגדוד והשליכו האיש בקבר אלישע ויגע בעצמות אלישע וחיה ואחרי כן הוליד את חנמאל שנאמר הנה חנמאל בן דודך וכן אמר בתרגומו של תוספתא דין הוא שלום בן תקוה והוליד ית חנמאל בתריה ומהם אמרו שלא חיה אלא שלא יקבר עם אלישע הצדיק והאיש הזה היה רשע הה"ד אל תאסוף עם חטאים נפשי ודקדקו ויקם על רגליו על רגליו עמד ואל ביתו לא הלך א"כ לא חיה אלא כדי שלא יהיה נקבר אצל אלישע וכאשר יצא

מן המערה מת ונקבר במקום אחר וברכת פי שנים נתקיימה כשריפא צרעת נעמן כי המצורע חשוב כמת:

פרק יד

פסוק א

בשנת שתים ליואש בן יהואחז. כיצד בשנת תשעה ושלשים ליואש מלך יהודה מת אחזיהו ומלך יואש בנו ואף על פי שמלך בחיי אביו כמו שפירשנו אחר מיתת אביו מונה לו עתה המלוכה הנה תשעה ושלשים ושנת הארבעים שמת יואש מלך יהודה ומלך אמציה בנו באותה שנה הנה בשנת שתים ליואש מלך ישראל מלך אמציהו:

פסוק ו

לא יומתו אבות על בנים. כי משמעות הכתוב כן הוא כמו שאמר איש בחטאו יומת אלא שרבותינו ז"ל קבלו כי בכלל לאו זה עדות הקרובים כמו שתרגם אונקלוס על פום בנין ועל פום אבוהון אבל עיקר ההזהרה הוא שלא יומתו האבות בעון הבנים והבנים בעון אבות כמו שהביא ראיה הנה מן הפסוק:

ימות. כתיב וקרי יומת והענין אחד:

פסוק ז

בני המלח. כתיב וקרי גי מלח והענין אחד:

עשרת אלפים. זכר המוכים בגי מלח ולא זכר השאר שאומר בדברי הימים עוד עשרת אלפים שבו חיים ויביאום לראש הסלע וישליכום מראש הסלע וכלם הבקעו:

ותפש את הסלע במלחמה. תרגום יונתן וכבש ית כרכא בקרבא המצודה היתה בסלע:

יקתאל. אחר שלקח המצודה שנה את שמה וקרא את שמה יקתאל על ענין ידוע אצלם:

פסוק ח

לכה נתראה פנים. פי' למלחמה והענין שרצה להלחם עמו אומר בדברי הימים כי בלכת אמציהו להלחם באדום שכר מישראל מאה אלף גבורים שילכו עמו והניחם במצות הנביא ואמר להם שילכו למקומם וחרה אפם ופשטו בערי יהודה והכו מהם ג' אלפים ובזו בזה רבה ומפני זה רצה להלחם אמציה עם מלך ישראל:

פסוק ט

החוח אשר בלבנון. משלו משל זה וקרא מלך יהודה החוח וקרא עצמו ארז ומשל תנה את בתך לבני כלומר אפילו רצה להתחבר עמו דרך שלום היה נבזה בעיניו להתחבר עמו כל שכן דרך מלחמה:

פסוק יא
בבית שמש אשר ליהודה. ולמה אמר אשר ליהודה כי ידוע כי בית שמש ליהודה אלא להודיע כי בגבול בני יהודה בא מלך ישראל להלחם עמו:

פסוק יב
וינגף יהודה. בעון שהביא מלך יהודה אלהי בני שעיר ולפניהם ישתחוה כמו שאומר בדברי הימים לפיכך אמר להשחיתו:

פסוק יג
בשער אפרים. שער היה בירושלים שהיה נקרא שער אפרים שהיה פתוח נוכח גבול אפרים ודרך אותו השער היו נכנסים בני אפרים בבואם לירושלים:
עד שער הפנה. הוא שער הפנים נקרא כן לפי שהיה שם פנת החומה:

פסוק יד
הנמצאים בית ה'. כמו בבית ה' וכמוהו רבים:
ואת בני התערובות. בני השרים שמשימין ערבים למלך שלא ימרדו בו ות"י בני רברביא:
וישב שומרונה. אומר בסדר עולם בו בפרק מת יהואש מלך ישראל ובא לו אמציה לירושלם ואמת הוא כי מלך ישראל מת בשנת ארבעה עשר לאמציה לפי חשבון השנים אבל לא נתברר לנו בכמה שנים לאמציהו היתה מלחמת אדום ומלחמת ישראל:

פסוק יז
חמש עשרה שנה. זה החשבון ישר כי אמציהו מלך בשנת שתים ליואש ויואש מלך חמשה עשר שנה נמצא כי ארבעה עשר שנה מלך יואש בפני אמציהו ואמציה מלך כ"ט הנה כי ט"ו שנה חיה אמציהו אחרי יואש:

פסוק כ
על הסוסים. על רכב משני סוסים:

פסוק כב
הוא בנה את אילת. ובדברי הימים את אילות ואחד הוא והיתה למלך אדום כמו שכתוב בתורה מאת אחינו בני שעיר מאילת ומעציון גבר וכן אמר בדברי הימים אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות על שפת הים בארץ אדום ואפשר כי דוד לקחה ממלך אדום כי מושל היה בכל ארץ אדום כמו שאומר וישם דוד באדום נציבים ובימי יהורם בן יהושפט פשע אדום מתחת יד יהודה ואילות שלקחה דוד השיבוה אליהם ועתה כשמלך עוזיהו לקח אילת ממלך אדום וישיבה ליהודה ועוזיה בנה אותה אחר שהשיבה ליהודה כי לא בנה אותה והיא ביד אדום אלא לאחר שלקחה מידי אדום ואפשר שנהרסו חומותיה

בעת הכבוש עד שהוצרך לבנותה וכמו וי"ו זה הן אתה קצפת ונחטא אחר שחטאנו קצפת ובאמרו אחרי שכב המלך עם אבותיו נראה כי קודם שמת אביו מלך שאם לא כן לא הוצרך לומר אחרי שכב המלך ומתי היה אלא אחרי מות אביו אלא קודם שמלך כיון שנס אביו מירושלם מפני הקושרים עליו ולא ידענו מתי הוא זה שקשרו עליו ונס לכישה והנה נראה מהפסוקים כי תכף שנס שם שלחו אחריו והמיתוהו שם ונשאוהו לירושלם וקברוהו והמליכו את בנו ואפשר כי וישלח אחריו שאמר לא היה תכף שהיה בלכיש אלא לאחר זמן ולדברי בעל סדר עולם נראה כי בשובו ממלחמת אדום ונלחם ישראל קשרו עליו עבדיו ומקרא מסייעו בדברי הימים ומעת אשר סר אמציה מאחרי ה' ויקשרו עליו קשר וגו' ובשובו ממלחמת אדום הוא שסר מאחרי ה' שהביא אלהי שעיר ובעל סדר עולם אמר כי בשנת שלש עשרה לאמציהו עשה מלחמת אדום ואם כן הוא בשובו מן המלחמה אחרי שנלחם עם ישראל קשרו עליו עבדיו והמיתוהו כל זה היה בשנת שלש עשרה לאמציהו או בשנת ארבעה עשר והנה נשארו משני מלכותו י"ו שנה או ט"ו שנה כי הכתוב אומר כי עשרים ותשעה שנה מלך בירושלם והיאך היה זה ובסדר עולם אומר גם כן מה תלמוד לומר אחרי שכב המלך עם אבותיו אלא שמלך בחיי אביו ולא פירש כמה ועוד אמר בו טעם אחר מה יהורם ואחזיהו ויואש מתו מיתת תחלואים ע"י אחרים אף אמציהו מת מיתת תחלואים ע"י אחרים לפיכך אמר אחרי שכב המלך עם אבותיו מת כמות אבותיו ורש"י ז"ל כתב כי אותן חמשה עשר שנה לאמציהו משקשרו עליו קשר ומלך עוזיהו ואמציה ישב בלכיש כל אותן חמשה עשר שנה ועוזיהו בנו מלך נראה כן לפי הפסוקים כי הכתוב אומר כי אחר שנקבר אמציהו לקחו כל עם יהודה את עוזיהו בנו וימליכו אותו תחת אביו והוא בן י"ו שנה היאך מלך חמשה עשר שנה בחיי אביו ואם יאמר כי ויקחו כל עם יהודה את עוזיהו כשקשרו על אמציהו ונס לכישה אז המליכו בנו ואז היה בן י"ו שנה לא נראה כן לא במלכים ולא בדברי הימים כי אחר מיתת אביו אומר שהמליכוהו ועוד היאך אומר הכתוב על אמציהו כי תשעה ועשרים מלך והוא לא מלך אלא י"ד שנה ואם היה מתחבא בלכיש ט"ו שנה מה מלכות היה זה ועוד כי לבנו אינו מונה אלא שתים וחמשים שנה והם אחר מות אביו כי כן כתוב כי בן ששה עשר היה במלכו ונ"ב שנה מלך ואותן ט"ו שנה אם תמנה אותן לבנו הרי מלך ס"ז והראיה שהוא מביא מהימים שעמד הבית אינה ראיה כי ב' חשבונות תמצא בימי הבית כי אם תמנה מתחלת בנין הבית עד ג' ליהויקים שבא עליו נבוכדנצר תמצא ארבע מאות ועשר ושלשה חדשים ואם תמנה עד שחרב הבית מכל וכל בי"א שנה לצדקיהו תמצא ארבע מאות ותשע וששה חדשים ועוד לדבריו כי

היה הקשר ט"ו שנה והוא עומד בלכיש היאך היה זה והכתוב אומר כי בנוסו ללכיש שלחו אחריו והמיתו שם ואם אחר ט"ו שנה היה לא היה אומר וישלחו אחריו כי אחריו נראה מיד אחר שנס שם שלחו אחריו, אלא הנראה בזה כי מלחמת אמציהו עם אדום ועם ישראל היתה עד י"ד לאמציהו כי מארבעה עשר ואילך לא יכול להיות כי בשנת ארבעה עשר לאמציהו מת מלך ישראל ואם תרצה לומר כי בשנת שלש עשרה לאמציה היתה המלחמה כמו שאומר בסדר עולם אבל הקשר שקשרו עליו לא היה אלא סמוך למיתתו ומה שאמר בדברי הימים ומעת אשר סר אמציהו מאחרי ה' ויקשרו עליו רוצה לומר מעת אשר סר מאחרי ה' החלה הרעה לבא עליו שהרי נגף במלחמת ישראל ועוד בכל יום ויום ענינו היה ברע עד סוף ימיו שקשרו עליו עבדיו וזאת קשה מכלם שנס מפניהם לכישה וישלחו אחריו והמיתוהו שם והכתוב קצר וסיפר הרעה האחרונה כי כן דרך הכתוב בהרבה מקומות ומ"ש אחרי שכב המלך עם אבותיו לומר כי תכף שמת אביו החלה ההצלחה לבא כמו שהיה הפכה בחיי אביו כמו שאומר בדברי הימים ובימי דרשו את ה' הצליחו האלהים ותחילת הצלחתו הוא שהשיב אילת ליהודה:

פסוק כה

הוא השיב את גבול ישראל. והנה יואש אביו השיב ערי ישראל אלא שיואש השיב אותם הערים שלקח מלך ארם וירבעם בנו השיב מלבא חמת עד ים הערבה מיד מלכי הגוים שלקחו אותם ולא ראינו ביד מי היו ויש מחלוקת בדברי רז"ל בזה יש מי שאומר מה שכבש יהושע כבש זה ויש מי שאומר יותר ממה שכבש יהושע כבש זה ואנחנו רואים כי גבול לבא חמת וים הערבה הוא מארץ הנכבשת בין משה ויהושע ועוד הכתוב אומר השיב מלמד שכבר היתה נכבשת:

אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי. לא נכתבה נבואה זו ויש בדבר זה מחלוקת בדברי רז"ל שהם אמרו יונה תבע כבוד הבן ולא כבוד האב ר"ל חשש לכבוד ישראל לפיכך ברח חוצה לארץ שאינה מקום נבואה כדי שלא ישלחהו האל לנינוה שידע שיהיו קרובי התשובה ויהיה בזה עונש לישראל ולא חשש לכבוד האל מה נאמר בו ויהי דבר ה' אל יונה בן אמתי שנית שנית דבר עמו ולא שלישית והקשו והא כתיב אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא ותירצו על עסקי נינוה לא דבר אלא פעם שנית ולא שלישית ומהם אמרו לא דבר עמו לא בנינוה ולא בדבר אחר אלא פעם שנית ומה שאמר אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי ר"ל כמו שנתהפך להם בנינוה מרעה לטובה כך בימי ירבעם נהפך להם מרעה לטובה:

פסוק כו

כי ראה ה'. לא בשביל תשובה שעשו אלא שריחם עליהם כי ראה עניים:
מרה מאד. משתנה ומתחלף מרעה אל רעה וי"ת שעבודא דישראל תקיף לחדא:

פסוק כח

ואשר השיב. דמשק וחמת לארם היו אם כן איך אמר השיב נאמר כי דוד המלך נלחם בארם והכה בהם מכה גדולה עד שהיו לו עבדים ושם נציבים בדמשק וגם בחמת אף על פי שלא נראה זה בכתוב כי בחמת שם נציבים נראה כי בחמת היתה המלחמה ואם דמשק לקח כל שכן חמת ואומר ותהי ארם עבדים לדוד וזה שאמר ליהודה כי מלך ישראל לקחם והשיבם ליהודה כי להם היה המשפט כיון שדוד לקחם ומה שאמר בישראל לומר אף על פי שהוא היה מלך ישראל והשיבם למלך יהודה לא הקפיד בזה כיון שהשיבם בישראל:

פרק טו

פסוק א

בשנת עשרים ושבע. והלא בשנת י"ד שנה לירבעם מלך עזריה שהרי מלך ירבעם בשנת ט"ו לאמציהו ומלכות אמציהו כ"ט נמצא כי בשנת י"ד לירבעם מת אמציהו ומלך עזריה אלא פי' עשרים ושבע לירבעם בסוף מלכותו שהוא י"ד שנה לתחלת מלכותו מלך עזריה כי מ"א מלך ירבעם וי"ד וכ"ז הרי מ"א ובסדר עולם בשנת עשרים ושבע לירבעם מלך ישראל מלך עזריה וגו' וכי אפשר לומר כן והלא ירבעם ועזריה מלכו כאחת אלא שמלך מלוכה מנוגעת פי' וכן היו כ"ז או כ"ו לעצמו אם מלכו כאחת כלומר שתחלת מלכותם היתה בזמן אחד ומכאן ואילך מלך מלכות מנוגעת א"כ חצי מלכותו מלכות מנוגעת ואם כן לדבריו למה אמר בשנת עשרים ושבע לירבעם היה לו לומר בשנת כ"ז למלכו מלך מלכות מנוגעת למה תלה הדבר במלכות ירבעם ובדברי רז"ל ג"כ יותם לא היה לעוזיהו אלא בימי חלוטו שהרי בן כ"ה שנה היה במלכו כשמת אביו הנה שנה אחת היה לו לעוזיהו כשנצטרע כשנולד יותם אם כן שימש מטתו בימי חלוטו ולמדו מזה כי מותר למצורע לשמש מטתו בימי חלוטו ומה שאמר הכתוב וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים בימי ספרו הוא הנה הסכימה דעתם כדעת בעל סדר עולם כי ירבעם ועזיהו מלכו כאחת ולא ידעתי מאין היה להם זה ולא יתכן זה לפי הפסוקים אם לא מלך עוזיהו בימי אמציהו אביו י"ד שנה וכבר כתבנו למעלה כי לא יראה זה לפי הפסוקים שאפילו שנה אחת מלך בחייו:

פסוק ה

וינגע ה' את המלך. בדברי הימים אומר למה נגעהו לפי שנכנס להיכל להקטיר קטרת ודרשו כי למשה רמז בזה הדבר וזהו שאמר במחלוקת קרח כאשר דבר ה' ביד משה לו כשלקחתה יד משה בצרעת רמז לו כי כל החולק על הכהונה ילקה בצרעת לפיכך לקה עוזיהו בצרעת:

וישב בבית החפשית. אמרו רז"ל כי המלכות היא עבודה שהרי צריך לשאת כל משא העם עליו ולשמוע אליהם ולשפוט משפטיהם בין ברצונו בין שלא ברצונו אם כן המלכות היא עבדות וכשנצטרע עוזיהו וישב לו בבית אחד לבדו הנה הוא חפשי מן העבודה שהיה בה לפיכך נקראת הבית בית החפשית ועוד אמרו שעשה לו בית בבית הקברות כד"א במתים חפשי וי"ת ויתב מברא לירושלם:

שופט את עם הארץ. לדברינו כל הימים שאביו היה מצורע הוא היה שופט את עם הארץ וכן הוא משמעות הכתוב ולדברי רז"ל כי בשנה שנצטרע נולד ולא שפט את עם הארץ אלא אחר שגדל והיה בן דעת וקודם לכן היו הזקנים והשרים שופטים את עם הארץ:

פסוק ח

בשנת ל' ושמנה שנה לעזריהו. אם כדברי רז"ל שעזיהו וירבעם מלכו כאחת היה לו לומר בשנת ארבעים ואחת לעזריהו מלך זכריהו בן ירבעם אלא שנאמרה לדעתם כי זכריהו מלך בחיי אביו ג' שנים וזה לא מצאנו בכתוב וגם בעל סדר עולם לא דבר בזה דבר ואותם ג' שנים מנה אותם לזכריהו וגם לדברינו יתרים י"א שנה ונאמר כי אותם י"א שנה מלך זכריהו בימי אביו ולא ידענו למה אלא כן נראה לפי החשבון:

פסוק י

קבל עם. שתי מלות והוא כמו נגד העם תרגום נגד קבל ות"י קדם עמא:

פסוק יב

הוא דבר ה' אשר דבר. מלת הוא טעמו למעלה וימיתהו וימלך תחתיו כאשר דבר ה' וכיון שמלך רב או מעט כבר נתקיים דבר ה' והוסבה המלוכה לאחרים כי הם היו רשעים כלם ואילו היו טובים ארכה מלכותם עוד וכבר היתה מלכותם ראויה להפסק קודם זה מפני עונותם ולא מלך זכריה אותם ששה חדשים אלא לקיים דבר ה' בעבור שידעו העם כי אמת דבר הנביא ליהוא בשם ה' כשאמר לו בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל:

פסוק טז

את תפסח ואת כל אשר בה. תפסח לא היתה מארץ ישראל אלא מעבר הנהר מארם וכן כתוב כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה ונראה כי היתה לגבול ארץ ישראל

נכח תרצה ותרצה היתה מארץ ישראל מקומו של מנחם ומנחם בא להלחם על תפסח וקרא לשלום אליה להיות לו למס ולא פתח לו עם העיר וזהו שאמר כי לא פתח ויך והכה אותה ואת כל גבוליה מתרצה כלומר מגבול תרצה ואילך כל הנמצא בכל גבוליה הכה ועוד כי כל ההרות שבה בקע דרך נקמה ובזיון:
ההרותיה. בשתי ידיעות כמו בתוך האהלי:

פסוק כ
ולא עמד שם בארץ. לא נתעכב שם אלא שב לו לארצו כיון שקבל הכסף ולא שמרה מאויב אחר וי"ת ולא אנזיק תמן בארעא:

פסוק כה
בארמון בית מלך. כן כתיב וקרי המלך והענין אחד:
את ארגב ואת האריה. עם ארגב ועם האריה ושני גבורים היו שמם כך ועמהם בא ועם חמשים מבני גלעדים וימיתוהו:

פסוק ל
בשנת עשרים ליותם. והיאך היה זה והלא יותם לא מלך אלא י"ו והיאך מונה לו עשרים ועשרים של פקח שלמו בשנת ד' לאחז אם כן היה לו לומר בשנת ד' לאחז ואומר בסדר עולם וכי אפשר לומר כן אלא שהיתה גזירה גזורה בימי יותם, דבר אחר שרצה הכתוב למנות ליותם בקבר ולא לאחז בחיים:

פסוק לב
בשנת שתים לפקח. בתחילת שתים ופקח מלך בשנת חמשים ושתים לעזריה ועזריה מת בסוף נ"ב לו ומלך יותם הנה בשנת שתים לפקח מלך יותם:

פסוק לה
הוא בנה את שער בית ה' העליון. השער הזה היה בין בית ה' ובין בית המלך כמו שראינו בדבר יואש ויורידו את המלך מבית ה' ויבואו דרך שער הרצים בית המלך ומה שאמר כי הוא בנה אותו הוסיף בו בנין או נפל ובנהו שהרי שלמה בנה שער בין ביתו ובית ה' כמו שאמר ועולתו אשר יעלה בית ה':

פסוק לז
בימים ההם החל ה'. אחר שמת יותם:

פרק טז

פסוק ו
את אילת לארם. שכבר לקחה עזריה מלך יהודה:
וינשל את היהודים מאילות. זהו אילת כי כן היתה נקראת אילת ואילות וכן בדברי הימים אילות ופירוש וינשל כמו ונשל גוים רבים מפניך ענין גירושין ושילוח:
וארומים באו אילות. כתיב ארמים לפי שמלך ארם לקחה ועל ידו ישבו הארמים וקרי אדומים בדל"ת כי לבני אדום היתה כמו שפירשנו למעלה:

פסוק ז
הקומים עלי. תואר בפלס טובים:

פסוק ט
ויגלה קירה. העם אשר בה הגלה אל קיר וקיר היתה מאשור הוא שאומר עמוס הנביא וגלו עם ארם קירה אמר ה':

פסוק יב
ויקרב המלך על המזבח. פועל יוצא וזה לבדו מן הקל יוצא ר"ל להקריב על המזבח קרבנותיו והעלה עולותיו או יהיה ויקרב פועל עומד כמשפטו ויהיה על המזבח כמו אל המזבח קרב הוא בעצמו אל המזבח והעלה עליו:

פסוק יד
ואת המזבח הנחשת אשר לפני ה'. סמוך עם ה"א הידיעה וכמוהו הממלכות כנען והוא המזבח שעשה שלמה כמו שפירשתי בבנין הבית אמר שזה המזבח נתן אותו עם המזבח אשר לפני ה' ופירוש ויקרב מאת פני הבית הקריב זה המזבח ממזבח הנחשת שהיה בעזרה את פני הבית הקריב זה יותר לצד הבית ונתן אותו בין המזבח ובין בית ה' על ירך המזבח לצד צפון:

פסוק טו
ויצוהו המלך אחז. כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו והכתוב הוא כמו ותראהו את הילד וענין אחד הוא הכתיב והקרי:
על המזבח הגדול. זהו המזבח שעשה ואמר שיהיה הוא עקר ומזבח ה' כטפל לו וזהו שאמר יהיה לי לבקר כלומר לפעמים כשארצה לבקרו ולהעלות עליו:

פסוק יז

את המסגרות המכונות. סמוך עם הה"א הידיעה כמו המזבח הנחשת ופירוש קצץ המסגרות המכונות שהיו סוגרות הכיורות בתוכן וקצץ אותן מסגרות והסיר הכיורות וכן הים הוריד מעל הבקר הנחשת ונתן אותו על מרצפת אבנים וכן הכיור נתן על מרצפת אבנים ובאמרו את הכיור הוא שם כלל כי עשרה כיורות היו ואחר שאמר המסגרות המכונות ידענו כי על הכיורות אמר כן כי אם אמר על כיור אחד לבדו לא היה אומר המכונות כי אם המכונה וכל זה שעשה לא עשה אלא דרך בזיון והכעסה כמו שעשה מן המזבח ג"כ וכמו שכבה את הנרות וכמו שסגר דלתות בית ה' כדי שלא יכנס שם אדם להקריב ועשה מזבחות בכל פנה בירושלם כמו שאומר בדברי הימים ומתחלה שם המזבח שעשה לפני מזבח ה' ועשה אותו עקר ומזבח ה' טפל לו וכאשר הכעיס עוד השחית כלי בית האלהים וסגר הדלתות שלא יכנס אדם שם:

אשר תחתיה. זכר הים בלשון נקבה ובשאר מקומות לשון זכר:

מרצפת אבנים. כמו רצפת בהט ושש וקרקע ההיכל לא היה מרצפת אבנים כי אם מצופה זהב היה מרוקע על נסרים של ארז אלא מרצפת אבנים ר"ל שהוא עשה להם מרצפות אבנים במקום המכונות:

פסוק יח

ואת מיסך השבת. כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו ואחד הוא ושרשו יסך מענין סכך שנים שרשים וענין אחד וי"ת טיקוס שבתא ובמקצת נוסחאות ית טקס מדבחא דשבתא וענינו בנין שעשו לאנשי המשמר לחסות תחתיו ובסמכו אותו לשבת נראה כי למשמר היוצא עשו אותו שהיה יוצא בשבת והיו פנויים מן העבודה מאותו היום והיו יושבים שם עד פנות היום שהיו הולכים להם ולא אמר מה עשה בו אבל נראה שסתר אותו:

ואת מבוא המלך החיצונה. מלעיל והה"א נוספת כה"א השערה החדרה והוא סמוך למה שאמר שהוריד הכיור והים כן הוריד זה המסך ויסתר אותו, והוא כמו החצון והיסב מבוא ביתו שהיה מחוץ הסב אותו בית ה' ולא היו נכנסין בו אלא דרך בית ה' להשגב בו מפני מלך אשור:

פרק יז

פסוק א

בשנת שתים עשרה. והלא מלך בשנת ארבע לאחז לפי החשבון כמו שכתבנו למעלה ואמר בסדר עולם שנים למרדו אבל הוא מלך משנת ארבע לאחז עד שנת שש לחזקיהו

ובשנת י"ב לאחז שהיא שנת שמנה להושע מרד במלך אשור ומשנה שמרד בה עד סוף מלכותו ט' שנים:

פסוק ב

רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו. אמרו שהעביר כל אותן פרדיסאות שהושיב ירבעם בן נבט על התחומין שלא לעלות ירושלם ואמר כי בט"ו באב ביטל אותן פרדיסאות לפיכך היו ישראל עושין יום טוב בט"ו באב:

פסוק ה

ויעל מלך אשור בכל הארץ. פי' וילכדה ואחר כך עלה שמרון וצר עליה:

פסוק ח

ומלכי ישראל אשר עשו. פי' וכחקות מלכי ישראל אשר עשו:

פסוק ט

ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם. בדברי רז"ל מה אמרו אמרו העמוד הזה אינו רואה ואינו שומע וזהו לשון ויחפאו שהסתירו הידיעה מהבורא כמו שאמר יחזקאל הנביא שהיו אומרים אין ה' רואה אותנו עזב ה' את הארץ וכן אמר ישעיהו ויאמרו מי רואנו ומי יודענו ובא אל"ף ויחפאו תמורת ה"א למ"ד הפעל מן חפה עצי ברושים כי ענין אחד ושרש אחד הם:

אשר לא כן. אשר לא טוב:

ממגדל נוצרים עד עיר מבצר. ממגדל שעומדים בו השומרים וי"ת ממגדל תקיף עד קרוין כריכן:

פסוק יג

ויעד ה'. מבנין הפעיל מנחי העי"ן ענינו ההתראה על ידי עדים וכן העד העיד בנו האיש העידותי בכם היום:

ביד כל נביאו כל חוזה. כתוב בויי"ו ר"ל ביד כל מי שהיה נביאו לא נביאי השקר וקרי נביאי והוא כמו נביאים וכן חלוני שקופים כמו חלונים אנשי מחוקה כמו אנשים וענינו שהעיד בהם ביד כל חוזה ונביא, ובדרש ביד כל נביאו כמה נביאים העידותי בהם אחד בשחרית ואחד בין הערבים נביאו כתיב:

פסוק יז

ויתמכרו. כבר פירשנו בפסוק יען התמכרך לי:

פסוק יח

רק שבט יהודה לבדו. ושבט בנימין טפל לו ונכלל עמו:

פסוק כא
וידא. כן כתיב וקרי וידח והכתוב פי' מן המנדים ליום רע שונאיכם מנדיכם ופי' הרחיק מאחרי ה' את ישראל והקרי ידוע:

פסוק כד
ויושב בערי שמרון. ולא אמר בשמרון ובעריה וכן אמר וירשו את שמרון וישבו בעריה כי שמרון החריבה מלך אשור עד היסוד כמו שניבא עליהם מיכה המורשתי ושמתי שמרון לעי השדה למטעי כרם:

פסוק כו
אשר הגליתי. הניעותי וטלטלתי כי פעמים יאמר לשון גלות זולת השבי וכן ויגלם מנחת:

פסוק כז
אחד מהכהנים. שהם מורי התורה:

פסוק כח
איך יראו את ה'. הורה אותם שאף על פי שהם עובדים איש אלהיו יהיה לבם לאל כי ישראל אעפ"י שהיו עובדים העגלים לא היו עושים אלא להיותם אמצעיים בינם ובין האל כי כן היתה דעת האומות בזמן ההוא שעל כל פנים היה צריך אמצעי להתקרב אליו ולעבדו וישראל טעו אחרי דעות האומות אם כן מה בין ישראל ובין האומות יש אומרים כי האומות כשהיו עובדים איש את אלהיו החכמים שבהם היו יודעים כי הצלמים לא יועילו אלא להיותם אמצעיים ולעבדם והעבודה ההיא אמרו כי תישר בעיני האלהים אבל המון העם לא היה להם לב וסברו כי אם על הנעבד והיו חושבים כי הוא המטיב והמריע וישראל לא כן אלא כלם היו יודעים מירושת אבות כי האל יתברך הוא אלהי האלהים אלא שהיו טועים אחרי דעות האומות לפי שהיו נבדלים מכל שאר האומות וכשהיו רואים ההצלחה לאומות העולם היו סוברים כי אלהיהם האמצעיים היו גורמים להם ההצלחה ההיא והיו אומרים איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני כמ"ש אחז כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני ואפילו הרשעים שבהם היו דורשים את ה' כי ירבעם אמר חל נא את פני ה' אלהיך כי כוונתו כי הוא המטיב והמריע ולא אמר כי יבושת ידו היה מקרה וכשחלה בנו שלח אשתו לדרוש את ה' מאחיה השילוני ואחאב נסכם עם אליהו בדבר נביאי הבעל וחרד לדברי הנביא שאמר לו והיתה נפשך תחת נפשו ומנבואת אליהו חרד וקרע את בגדיו וצם ושכב בשק ויהורם אמר כי קרא ה' לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב יראת השם זאת היתה בלבם כי מאת האל יתברך הטוב והרע אף על פי שהיו בהם קצת כופרים שהיו

אומרים לא ייטיב ה' ולא ירע והיו אומרים מי רואנו ומי יודענו אותם היו מעטים ודעת אחר היתה בלבם והיו אומרים בסתר כמו שאמר ויחפאו בני ישראל ואותם היו מאמינים שהטוב ורע אינו בכוונת מכוין לא באל ולא באחד מן הנעבדים אבל המאמינים בע"ג והעובדים אותה היו רבים ואותם היתה דעתם לאל ית' אלא שהיו עובדים ע"י אמצעי ויראת אלהים זאת לא היתה אתם כי האל צוה אותם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ר"ל שתחשבו שיהיו אמצעיים ביני וביניכם ובזה היו טועים והולכים בחקות הגוים בדברים אחרים רבים שמנעם האל יתברך לפיכך הקיאה אותם הארץ כמו שאמר להם ה' יתברך ולא תלכו בחקות הגוים ולא תקיא הארץ אתכם ומפני מה היו נענשים הגוים האלה אשר באו בשמרון ולא היו נענשים בארצם כי ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות ולא תסבול הארץ התועבות ההם כמו שאמר הכתוב אלהי נכר הארץ לפיכך אמר ויורם את משפט אלהי הארץ ונאמר כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם וזה הכהן הבא להורות אלה הגוים בשמרון אם יאמר להם שלא יהיו עובדים ע"ג כלל לא היו מאמינים כי הוא דבר שגדלו בו כל האומות מקדם והוא אצלם כמו מושכל ראשון אך אמר להם שיהיו עובדים את אלהיהם כמו שהיו עובדים ובלבד שתהא כוונת האל בלבם כי אלה האלהים לא ירעו ולא ייטיבו כי אם ברצון האל אלא שעובדים אותם להיותם אמצעיים בינם ובין הבורא והורה אותם ג"כ שישמרו מהתועבות הגדולות בטומאת הגוף כמשכב זכור ומשכב בהמה ומשכב הקרובות כמו שאמר הכתוב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ וזהו את משפט אלהי הארץ וזה יראת ה' שיראו ממנו ויתנו לו הכח כי הוא אל על כל אלהים ויזהרו מהטומאות האלה בעבור יראתו והזהרתו שלא יעשו בארץ ההיא יותר משאר הארצות:

פסוק כט

אשר עשו השמרונים. זה ישראל שהיו בשמרון ובאותם בתי הבמות שעשו הם הניחו אלו הגוים אלהיהם גוי גוי בעריהם אשר היו יושבים שם היה עושה כל אחד בעירו בארץ ישראל כמנהגם בארצם:

פסוק ל

את סכות בנות. כן היה שם ע"ג שהיו עובדים בארצם וראינו כי שם ע"ג של בבל היה שמה בל כמו שאומר הכתוב כרע בל קורס נבו זה היה בימי נבוכדנצר כמו שאמר הכתוב בל כשם אלהיו אבל בימי מלך אשור היה ע"ג שלהם סכות בנות ובדברי רבותינו ז"ל סכות בנות זה תרנגולת כלומר דמות תרנגולת היו עובדים והיה שמה סכות בנות וכמו שקורין לתרנגול סכוי כן היו קורין לתרנגול סכות ובנות פי' עם אפרוחיה:

נרגל. נרגל זה תרנגולת הבר, ובירושלמי את נרגל רגליה דיעקב ורגליה דיוסף:
אשימא. ברחא קרחא והוא התייש ונקרא אשימא לפי שאין לו צמר והוא כמו שומם: ובירושלמי אשימא. אימרא כמה דתימא באיל האשם:

פסוק לא

נבחז. בזי"ן ויש ספרים כתוב בנו"ן ואינו כי אם בזי"ן וטעות הוא בספרים ופי' נבחז הוא כלב והיא מלה מורכבת נובח חז נובח מן לא יוכלו לנבוח חז לשון מראה שמראה שיניו:
תרתק. פירשו בו צורת חמור:
לאדרמלך וענמלך. אדרמלך הוא הפרד ונקרא כן דאדר ליה למריה בטועניה פי' שנושא לרבו כל משאותיו, אדר כמו דרי טוענא, ענמלך זה הסוס דעני ליה למריה בקרבא ובירושלמי אדרמלך וענמלך זה טווס ופסיוני וטווס הוא הנקרא בלשון לע"ז פאון וידוע הוא ופסיוני הוא שלו ותרגום שאל ויבא שלו שאילו בשרא ואייתו פסיונין:

פסוק לב

ויהיו עושים להם. הכהנים היו עושים להם עבודתם וקרבנותיהם בבמות:

פסוק לג

כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם. כמשפט ישראל שגלו משמרון כן היו עושים אלה הגוים שהיו יראים את ה' ועובדים אלהים אחרים כמו שפירשנו או יהיה פירושו כמשפט הגוים גויי ארצותם אשר באו משם ויהיה טעמו אל אלהיהם היו עובדים לא אל ה' היו יראים כלומר כן היו עושים ועובדים אלהיהם כמו שהיה משפטם בארצם:

פסוק לד

עד היום הזה. לפי' הראשון יהיה פי' עד היום הזה הם עושים על ישראל פי' ישראל אשר גלו לא שבו בגלותם מן דרכם הרעה ועד היום הזה עושים במקום אשר גלו שם כמשפטים הראשונים שהיו עושים בשמרון אינם יראים את ה' שלא לעבוד ע"ג כי גם שם עובדים ע"ג בגלותם ולא יראו את ה' כי היראה היא לעבוד את ה' לבדו כמו שאמר להם יהושע ועתה יראו את ה' ועבדו אותו בתמים ובאמת והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים וכן אמר להם שמואל אך יראו את ה' ועבדתם אותו באמת ואינם עושים כחקים וכמשפטים רק כחקות הגוים וכמשפטיהם ואינם עושים כתורה וכמצות אשר צוה ה' את בני יעקב ומה שאומר אשר שם שמו ישראל כי אז כשאמר יעקב לבניו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו והחליפו שמלותיכם אז נראה אליו ה' ואמר לו ישראל יהיה שמך ולפירוש אחרון יהיה פי' אינם יראים את ה' על הגוים אע"פ שאמר את ה' היו יראים לא היו יראים את ה' בלב שלם כי אם מפחד האריות לפיכך

קראו אותם גרי אריות ואמר כמשפטים הראשונים היו עושים פי' כמשפטים הראשונים שהיו עושים בארצם כן היו עושים ולא היו עושים כחוקותם וכמשפטם וכתורה אשר צוה ה' שהיה עליהם לקבל הכל כיון שנתגיירו ולא קבלו והיה להם לקבל התורה כתורה וכמצוה אשר צוה ה' את בני יעקב וכל הענין וכיון שראו הגוים האלה כי ישראל גלו משם לפי שלא עשו כתורה וכמצוה אשר צוה ה' אותם היה להם ללמוד ולעשות כתורה וכמצוה ולא עשו כן והפי' הראשון נכון בעיני:

פסוק מ

כי אם כמשפטם הראשון. לא שמעו נביאים המוכיחים אותם והם עושים אחר התוכחה כמו לפני התוכחה:

פרק יח

פסוק א

ויהי בשנת שלש להושע בן אלה. שנת שלש למרדו כמו שפי':

פסוק ד

וכתת נחש הנחשת. יש מרז"ל שאמרו שוחק וזורה לרוח כי היה אסור בהנאה ומהם אמרו כי לא היה אסור בהנאה כי משה רבינו ע"ה משלו עשה אותו שנאמר עשה לך שרף משלך שהעובדים אותו לא היו יכולים לאוסרו כי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו ובדין הוא נמי דכתותי לא הוה צריך אלא כיון דחזא חזקיה דקא טעו ישראל בתריה עמד וכתתו:

כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטירים לו. מעת שהרעו מלכי יהודה וטעו ישראל אחר ע"ג עד הימים ההמה שמלך חזקיהו היו בני ישראל מקטרים לו כיון שמצאו כתוב וראה אותו וחי היו חושבים כי טוב הוא להיות אמצעי ולעבוד אותו והיה מונח מימות משה זה הנחש לזכרון הנס כמו צנצנת המן ואסא ויהושפט שלא בערוהו כאשר בערו שאר הע"ג מפני שלא מצאו כשמלכו שהיו עובדין ומקטרים לזה הנחש והיו מניחים אותו לזכרון הנס וחזקיהו ראה לבער אותו כשביער הע"ג כי בימי אביו היו עובדים לו כמו לע"ג אע"פ שהטובים היו זוכרים בו הנס אמר טוב לבער אותו וישכח הנס מלהניחו ויטעו בני ישראל היום או מחר אחריו ורבותינו ז"ל אמרו אפשר בא אסא ולא בערו בא יהושפט ולא בערו והלא כל עבודת גלולים שבארץ יהודה אסא ויהושפט ביערום אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו:

ויקרא לו נחשתן. דרך בזיון כלומר אינו אלא נחשת מה כח יש בו להרע ולהטיב בעת שכתתו קרא לו כן אמר להם לישראל איך יעלה בלב אדם כי זה יועיל כי אינו אלא נחשת ותוספת הנו"ן להקטינו כמ"ד האמינון וי"ו נו"ן אישון שבתון וי"ת והיו קרן ליה נחושתן כלומר ישראל שהיו עובדים אותו היו קורין אותו נחשתן:

פסוק ה

ואשר היו לפניו. ר"ל חוץ מדוד ושלמה אבל בשאר מלכי יהודה אשר היו לפניו אע"פ שהיו בהם מלכים טובים והם אסא ויהושפט ויהואש כל ימי יהוידע ועזיהו ויותם לא היה בהם שעשה הישר בעיני ה' כמוהו שהרי אמר עליו ככל אשר עשה דוד אביו:

פסוק ז

ישכיל. יצליח:

וימרוד במלך אשור. לפי שאחז אביו הי' עובדו אמר כי מרד בו ולא עבדו שבטח באל לבדו:

פסוק ח

ממגדל נוצרים עד עיר מבצר. ממגדל שעומדים בו השומרים וי"ת ממגדל תקיף עד קרוין כריכן:

פסוק י

מקצה שלש שנים. מתחלת שנה שלישית וכמוהו מקץ שבע שנים תשלחו איש את עבדו וכן מקץ שבע שנים תעשה שמטה להשמטת קרקע ולשלוח עבדים כי הוא עלה בשנה הרביעית לחזקיהו היא שנת שביעית להושע ולכדה בשנת שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע אין כאן כי אם שתי שנים והוא מקצה שלש א"כ פירושו מתחלת שלש וי"ת מסוף תלת שנין וע"כ לדעתו בשנה הרביעית ובשנה השביעית ר"ל בתחלת השנה הרביעית והשביעית:

פסוק יא

ויגל מלך אשור. מבנין הפעיל כי הוא כלו בסגול ובתשלומו ויגלהו:

פסוק יג

ויתפשם. מה שאמר בדברי הימים ויאמר לבקעם אליו פירוש אמר לבקעם ובקעם וכן להרגו בערמה והרגו לשכב את בת יעקב ושכב כי תחל לזנות וזנתה והדומ' להם:

פסוק יד

וישלח חזקיה. אחר שתפש ערי יהודה הבצורות ושם פניו ירושלם כמו שאומר בדברי הימים ופנה למלחמה על ירושלם שלח לו חזקיה אל לכיש שהיה שם מלך אשור והיא

מערי יהודה ושלח לו חטאתי שוב מעלי כלומר חטאתי שמרדתי בך ולא עבדתיך שוב מעלי ואת אשר תגזר עלי אתן ושב לו בפעם ההיא אחר שנתן לו מה שהטיל עליו שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב לאחר זמן שב לו לארץ יהודה לאחר שפסק מלתת לו שנה בשנה מה שהטיל עליו כמו שאמר לו רבשקה על מי בטחת כי מרדת בי ובא עד לכיש ומשם שלח מלאכיו עם קצת חיילותיו לירושלים ודבר מה שדבר ולא קבלו אותן הדברים ושב לו רבשקה עם חיילותיו ואמר כי אז השלימו עמו שבנא וסיעתו ועליהם נאמר לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר ומצאו רבשקה כי נסע מלכיש ובא ונלחם על לבנה ושם באה לו שמועה כי תרהקה מלך כוש יצא להלחם עמו ונסע משם ומשם שלח מלאכים אל חזקיהו פעם שניה והפחידו כי בשובו ממלחמת כוש יבא עם חייליו על ירושלם והלך לו ונלחם על כוש ומלך מצרים ועם כל השבי ההוא בא לו ירושלים וחנה על העיר ובלילה ההוא יצא מלאך ה' והכה במחנה אשור ויצאו ישראל ובזזו כל הבזה ההיא ועל זה אמר נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך וכן נאמר יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליך יעברו ולך יהיו וגו' ואותם שנצלו מן המלחמה שבו לדת ישראל כמו שאמר אך בך אל ואין עוד אפס אלהים ועליהם נאמר והיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות לה' צבאות וכל אותה הפרשה בארתי כל הענין הזה כאחד לפי שאינו מבואר כלו במקום אחד לא בזה הספר ולא בישעיה ולא בדברי הימים:

את אשר תתן עלי אשא. העונש אשר תתן עלי אשא אסבול אותו ואשאנו:

פסוק טז

קצץ חזקיהו את דלתות ההיכל. קלף הזהב מעליהם כי הדלתות היו מצופות זהב והזהב הוא שלקח וכת"י קליף:

ואת האומנות. ת"י וית סקופיא ותרגם את מפתן הבית סקוף בית מקדשא והאסקופות האלה אשר צפה חזקיהו זהב אפשר כי הזהב אשר עליהם מבנין שלמה הוסר או נפסד וחזקיהו צפה אותו זהב ועתה כשנצטרך לזהב לתת למלך אשור קלף אותו הזהב:

פסוק יז

את תרתן ואת רב סריס ואת רבשקה. ובישעיה אמר רבשקה לבדו נראה כי הוא היה עיקר השליחות והשנים טפלים לו וכן נראה הוא גם כן רבשקה הוא היה המדבר ובסדר עולם הוא אומר כי רבשקה לבדו בא בשליחות ראשונה כמו שאומר בישעיה ותרתן ורב סריס בא בשליחות שנייה ומה שזכר הנה תרתן ורב סריס לפי שגם הם היו שלוחים אבל לא בפעם הזאת אלא בשליחות שניה כשמצאו רבשקה נלחם על לבנה ולבנה היא

מארץ ישראל כמו שנאמר במלכי כנען מלך לבנה אחד ואמרו רז"ל כי רבשקה ישראל מומר היה ואם אמרו מפני שהיה מדבר יהודית הרבה בני אדם ימצאו מדברים בלשון עם אחר והנה אליקים ושבנה ויואח היו מכירין בלשון ארמי אולי קבלה היתה בידם:

בחיל כבד. בחיל עם כבד:

בתעלת הבריכה העליונה. הבריכה היא חריץ בנוי באבנים ובסיד ומתכנסין שם מי גשמים או מושכין שם מים מן המעין ובבריכה הזאת היו מכונסין המים ויש בבריכה הזאת נקב ויסתמו אותו עד זמן שירצו להוציא מים מן הבריכה והתעלה היא חפירה סמוכה לבריכה ומוציאים מים מן הבריכה לתעלה בזמן שירצו להשקות או לכבס בגדים:

אשר במסלת שדה כובס. המסלה היא הדרך שמתקנים אותה באבנים כדי שיוכלו ללכת בה בימות הגשמים ועיקר הלשון הוא לשון הרמה מענין סלו לרוכב בערבות שענינו רוממות והמקום הזה היה בזה השדה והוא מורם ומתוקן באבנים ועל המקום הזה היו עומדים מכבסי הבגדים במי התעלה ובשדה היו שוטחים הבגדים לשמש וכת"י שדה כובס חקל משטח קצריא:

פסוק יח

ויקראו אל המלך. קראו לאשר על החומה או לאשר מצאו בשדה כובס שיאמרו למלך שיצא לדבר עמם ויצאו אליהם במצות המלך אליקים ושבנא ויואח:

אליקים בן חלקיהו אשר על הבית. וכן אמר בישעיה בזאת הפרשה אבל בפרשה שנאמרה על שבנא נאמר לך בא אל הסוכן הזה על שבנא אשר על הבית ונבא עליו שיהדפנו מהשררה שהיה בה שהיה על הבית ויתננה לאליקים בן חלקיהו ולא נוכל לומר כי קודם המעשה הזה מרד שבנא ונתנו שררתו לאליקים ומפני זה אמר אליקים אשר על הבית כי אלו היו המלאכים הראשונים אשר באו ממלך אשור לירושלם ושבנא יצא אליהם עם אליקים ואמרו לרבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו ונאמר ויבא אליקים ושבנא הסופר ויואח קרועי בגדים נראה כי עדיין לא מרד אלא בשוב רבשקה אומר שמרד ובסדר עולם אומר כשהלך לכוש שטף שבנא וסיעתו והלך לכוש ובדברי רז"ל כשבא סנחריב וצר על ירושלם כתב שבנא כתב והשליכו עם החץ שירד למחנה אשור והיה כתוב בו שבנא וסיעתו השלימו חזקיהו וסיעתו לא השלימו וכאשר יצא עם סיעתו בא גבריאל וסגר דלתות העיר בפני סיעתו כשבא אצל סנחריב אמר לו היכן סיעתך אמר להם חזרו בהם נקבוהו בעקביו ותלאוהו בזנבי הסוסים והיו מגררים אותו על הקוצים ועל הברקנים וזה אינו כדברי בעל סדר עולם שאמר ששטף

שבנא וסיעתו ואפשר כי קודם לכן מרד מעת שבא מלך אשור על ערי יהודה אבל נסתר ולא היה מראה עצמו וכן במעשה הזה שבא קרוע בגדים היה מראה הוא עצמו עצב ולבו לא נכון והנביא גלה דעתו לחזקיהו והורידו מפקידותו ונשאר סופר והפקיד אליקים על הבית:

פסוק כ

אמרת אך דבר שפתים. חשבת להנצל בדבר שפתים כלומר בתפלה אין זה כי אם עצה וגבורה צריך אדם למלחמה כך פירש אדוני אבי ז"ל והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' אמרת לאנשיך כי יש לך עצה וגבורה וזהו דבר שפתים והטעם כי גבורתך הוא בדבור לבר וי"ת ברם במלל סיפוון במילך וגבורא אעביד קרבא:

כי מרדת בי. שלא נתן מה שהטיל עליו שנה בשנה:

פסוק כא

הרצוץ. שהוא רצוץ בראשו ואותם קסמין נכנסין בכף האדם בהשען עליו:

פסוק כב

הלא הוא אשר הסיר. כלומר כשהסיר חזקיהו ונתץ המזבחות לא עשה כי אם לכבודו ולהנאתו כדי שיבואו כלם לירושלם כי המזבחות בכל מקום לשם ה' היו וחזקיהו הסירם ונתצן איך תחשבו כי ה' יעזור אותו ואיך תבטחו עליו:

ליהודה ולירושלם. כתרגומו לאנש יהודה וליתבי ירושלם:

פסוק כג

התערב נא. הכנס עמי בערבון בזה הדבר אם תוכל לעשותו:

רוכבים עליהם. רוכבים שיהיו פרשים:

פסוק כה

המבלעדי ה'. להפחידם אמר כן או פירושו אחר שכל הארצות נתן ה' בידי וגם כל ארץ ישראל הוא אמר אלי עלה אל הארץ והשחיתה ואם רבשקה היה ישראל מומר אמר זה לפי שישעיה ניבא ואמר הנני מעלה את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגו':

פסוק כו

כי שומעים אנחנו. מבינים ומכירים בלשון ארמית:

פסוק כז

העל אדניך. כמו האל וכן הוא בישעיה וכן על האנשים כמו אל ולאליקים אמר שהוא הגדול וכן הוא אומר ויאמר אליקים וגו':

חריהם. כן כתיב וקרי צואתם וענין אחד הוא והקרי הוא לשון נקיה:

שניהם. כן כתיב וקרי מימי רגליהם והכתוב הוא רמז לתחתוניות וכן בדברי רז"ל המקנח בדבר שהאור שולט בו שיניו נושרות וענין לאכול את צואתם שחושבים להיות במצור עד שיאכלו צואתם וכן הוסיף יהונתן בציירא עמכון:

פסוק לא

ברכה. ר"ל פשרה ושלום וכת"י שלמא:

איש מי בורו. הבורות שהם חוצה לעיר בגנות:

פסוק לב

עד בואי ולקחתי אתכם. כי כן עשה בכל הגוים אשר כבש היה מגלה אותם מארצם ומשכן אחרים תחתיהם כדי שיהיו כלם נכבשים תחתיו וכן עשה יוסף באנשי מצרים ואת העם העביר אותו לערים:

ארץ לחם וכרמים. אמר זה אחר שאמר ארץ דגן ותירוש כי אפשר שהדגן והתירוש יבואו לה מעיירות אחרות לרוב כמו שאמר בצור לפיכך אמר ארץ לחם וכרמים כי הארץ ההיא עושה לחם ויש בה כרמים וכת"י ארעא חקלין וכרמין ארעא דזיתהא עבדין משחא והיא עבדא דבש:

כי יסית אתכם. הדגש תמורת הנח כויסת דוד וכן בדגש הסיתוך ויכלו לך:

פסוק לד

הנע ועוה. שמות מדינות או שמות אלהים אחרים ולדעת יונתן פירושו הניע ועוה אותם מארצם שתרגם הלא טלטילונון ואגליאונון:

כי הצילו את שומרון מידי. בתמיה וכי ה' אלהיכם שאתם בוטחים בו הצילו את שומרון מידי שתחשבו שיציל את ירושלים מידי וכן הוא אומר בישעיה וכי הצילו בוי"ו שידמה ענין תמיהה וי"מ וכי הצילו העגלים את שמרון מידי:

פסוק לז

קרועי בגדים. רז"ל פי' כי בעבור ששמעו ברכת השם קרעו בגדיהם וסמכו מזה הפסוק כי כל השומע ברכת ה' חייב לקרוע ואותו קרע אינו מתאחה לעולם ואינו חייב לקרוע אלא אם כן שומע הגדוף מישראל והם שקרעו ששמעו מרבשקה לפי שקבלה היתה בידם כי רבשקה ישראל מומר היה ומה חירוף אמר רבשקה שקרעו בגדיהם כששמעו שאמר מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל ה' את ירושלים מידי אין לך גידוף גדול מזה שהשוה בורא הכל לאלהי עץ ואבן והסיר היכולת מהבורא וכן האל יתברך חשב לו דבריו לחירוף וגידוף ואמר עליו את מי חרפת וגדפת ואמר ביד מלאכיך חרפת ה':

פרק יט

פסוק א

ויקרע את בגדיו. על מה שהגידו לו שחירף וגידף רבשקה הש"י שמו:
ויתכס בשק. לענות עצמו שירחם האל עליו ועל העם:

פסוק ג

יום צרה ותוכחה ונאצה. תוכחה שרבשקה הוכיחנו בדברי הפחד וחירופין או פירוש שהאל מוכיח אותנו על עונותינו, ונאצה שנאץ רבשקה האל וי"ת יום עקה וחיסודין וניאוצא:
באו בנים עד משבר. המשיל הצרה לאשה אשר יאחזוה חבליה ובא הבן עד המשבר והוא הרחם מקום יציאת הולד כי אז חבליה יותר קשים כשהולד קרוב לצאת ואם אין כח ליולדת לחזק עצמה להוליד הולד הנה היא בחוזק חבליה בלי תקוה למנוחה כן הצרה גדולה עלינו ואין לנו כח לצאת ממנה אם לא יעזרנו האל:
ללידה. שם תואר ות"י הפסוק כן ארי אקיפתנא עקא כאתתא דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד:

פסוק ד

לחרף אלהים חי. כמו שאומר כי יציל את ירושלים מידי וי"ת לחסדא עמא דה' קיימא:
והוכיח בדברים. רבשקה הוכיח בדברי גידופים או פירושו האל יוכיח בדברים אשר שמע וכן ת"י ויעביד פורענותא על כל פתגמיא דשמעין קדמוהי:

פסוק ו

נערי. עבדי כי המשרת יקרא נער והם רבשקה וחביריו:

פסוק ז

רוח. רצון:
ושמע שמועה. זהו ששמע שמלך כוש יצא להלחם אתו:
ושב לארצו. כי מלך כוש יצא לארץ מלך אשור להלחם בארצו בעוד שהיה מלך אשור בארץ ישראל ואני אתן בו רוח שישוב לארצו להלחם עם מלך כוש ויניח מלחמת העיר הזאת ואח"כ אפילנו בחרב בארצו וזה היה אחר ששב ממלחמת כוש לירושלים ונגף מחנהו על ידי המלאך ושב לארצו ושם נפל בחרב כמו שכתוב אבל נבואת המגפה לא אמר להם ישעיה בפירוש ואין לשאול טעם למעשה האל יתברך כי ה' נורא עלילות למה לא נגפו אז אלא עד שהלך להלחם עם מלך כוש ואח"כ שב לירושלם והטעם הנראה לנו בזה כדי שיהיה להם לישראל בזת כוש ומצרים ועוד שיראו כוש ומצרים הנפלאות

שעשה לאוהביו ולדורשי שמו כי מלך אשור נצח אותם וכל הארצות כבש ובירושלים נגף בלא חרב ובלא חנית והאל נתן בלב מלך אשור להביא חיל מלך כוש ומצרים לירושלים עמו להפחיד יושבי ירושלם עוד:

פסוק יג

איו מלך חמת. על האלהים אמר אשר לא יוכלו להציל ארצות עובדיהם וגם המלכים איה הם שלא עמדו לפני כלם ואמר עם ספרוים לעיר שהיתה גדולה מכלם:

פסוק יד

ויפרשהו. אחד מהספרים או כל אחד מהם ואדוני אבי ז"ל פי' ויפרשהו על הספר שבו היה גדוף האלהים:

פסוק טז

אשר שלחו. שלח המדבר החירוף:

פסוק כ

אל סנחרב. בעבור סנחריב:

פסוק כא

בזה לך. פועל עבר מנחי העין והוא מלרע שלא כמנהג ברוב:

בתולת בת ציון. מלכות כנישתא דציון:

בת ירושלם. עמא דירושלם ופירוש בתולת כבתולה שלא נכבשה וכן בכל מקום שזוכר בתולה על עם ועל עדה זהו ענייננו:

פסוק כב

על קדוש ישראל. כמו אל קדוש וכן כתוב בישעיה:

פסוק כג

מרום הרים. ארץ ישראל שהיא גבוהה מכל הארצות והמשילה ללבנון לפי שהלבנון הוא יער עצים בארץ ישראל נקרא כן ולפי שהמשיל גדולי ישראל שריו וגבוריו לברושים וארזים המשיל הארץ ללבנון ר"ל עליתי על הארץ וכבשתי אותה ועתה אבא לירושלים ולפי שהיא טובה ונכבדת מכל הארץ קראה מלון קיצו יער כרמלו כי הכרמל הוא טוב מן היער וכי הכרמל הוא מקום זרע ואילני פירות ויער לבנון הוא אילני סרק ומה שקראה מלון בעבור בית המקדש שבה שהוא משכן האל ומלונו ובישעיה מרום קיצו והענין אחד כי בית המקדש במקום גבוה בהר המוריה ומה שאמר קצו כאילו היתה ירושלם קץ כל ארץ ישראל לפי שכבש כל ארץ ישראל זולתי ירושלם כלומר מלון קצו שאין לו עוד על דרך ובא עד קצו ואין עוזר לו וי"ת סליקית לתקוף כרכיו וגו' ובדברי רז"ל כתיב

מלון קצו וכתיב מרום קצו אמר אותו רשע בתחלה אחריב דירה של מטה ואח"כ אחריב דירה של מעלה:

מבחור. בחולם ובישעיה מבחר בפתח והענין אחד:

פסוק כד

אני קרתי. באתי עד המקור כלומר חפשתי אחר מקור המים כי לא היו מספיקין לי מרוב חיילותי המים הנמצאים על הארץ וזהו שאמר ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור וקראם זרים לפי שלא היו ידועים ונראים לבני אדם ועל הדרך הזה ת"י הפסוק אנא הויתי חפיר גובין וגו' כבעמוד ויש מפרשים יאורי מצור כמו מצרים לפי שהוא נהר גדול אמר כן על דרך ההפלגה:

פסוק כה

הלא שמעת למרחוק. אמר לו הקב"ה הלא שמעת מזמן רחוק הגזרה שגזרתי על האומות להחריבם אותה הגזרה עתה הביאותיה משמלכו מלכי אשור הבאתי הגזרה על ידם ועל ידך על האומה ועל ישראל אני הוא שגזרתי שיהיו ערים בצורות לגלים נצים ויהיו יושבי הערים קצרי יד ויהיו כעשב השדה וירק דשא וכיותר חלוש מהם והוא חציר גגות שלא היה כח ביושבי הערים להלחם כנגדך והכל היה מאתי ואני גזרתי ואמרתי ע"י נביאי טרם שהיתה הגזרה ואיך תתפאר על מה שעשיתי אני וכן אמר עליו הנביא ז"ל היתפאר הגרזן על החוצב בו וי"ת כן הלא שמעת מלקדמין וגו' כבעמוד ואדוני אבי ז"ל פי' כן אותה עשיתי ירושלם וכן אמר ויוצרה מרחוק לא ראיתם אמר כי מימים קדמונים אני עשיתיה ועתה הביאותיה בתמיה אמר הביאותיה עתה שתהי להשות גלים נצים ערים ושיהיו יושביהם קצרי יד וחתו ובשו ושיהיו כעשב השדה:

להשות. שרשו שאה ומשפטו בתשלומו להשאות כמו שכתוב בישעיה ונשתנו תנועות הלמ"ד והה"א מפני חסרון האלף:

גלים נצים ערים בצורות. להשות ערים בצורות להיות גלים נצים ופי' נצים חרבים מן עריך תצינה:

פסוק כו

ושדפה לפני קמה. העשב שהכה השדפון טרם היותו קמה כלומר שלא הספיק להיות קמה ולהיות נגמר בשולו והוכה בשדפון ובישעיה ושדמה במ"ם והוא כמו בפ"א כי המ"ם והפ"א ממוצא אחד:

פסוק כז

ושבתך וצאתך ובאך. שבתך בארצך וצאתך מארצך ובואך הנה הכל גלוי וידוע לפני:

ואת התרגזך אלי. ג"כ ידעתי שהקצפת אלי ודברת בי כדבר באלהי עץ ואבן וי"ת שבתך ומיתבך בעיצה:

פסוק כח

ושאננך. כמו ושאנך וכפל הנו"ן להפלגת השאנן כן כתבו רבי יונה וכן הוא דעתי ודעת יונתן שתרגם ואיתרגשותך סליקת לקדמי ויש לפרשו כמשמעו בעבור כי התרגזו היה בעבור שהיה שלו שקט ושאנן:

ושמתי חחי באפך. הוא הברזל כמין מחט וראשו כפוף נוקב אף הדג ולחיו ומעלין אותו מן המים וכן ובחוח תקוב לחיו ונתתי חחים בלחיך:

ומתגי בשפתיך. המתג הוא הברזל שמשימין בפה הבהמה להנהיגה וכת"י וזמם בספוותך ותרגם ורסן מתעה וזמם דטעי ר"ל אני אראה לך שאתה ברשותי ואנהיג אותך למקום שארצה כמו שמנהיג האדם הבהמה ומושכה למקום שירצה וכמו שהדייג מושך הדג אליו מן המים בתחבולה:

בדרך אשר באת בה. כמו אשר תבא בה כי עתה ע"י מלאכים שלח הדברים והוא הלך להלחם עם מלך כוש אלא אחר המלחמה שב לירושלם ועל אותו הדרך אמר שעתיד לשוב ולבוא לירושלים כי באותו הדרך שיבא ישוב לארצו אחר שינגף מחנהו:

פסוק כט

וזה לך האות. אמר לחזקיהו זה שאמרתי לך בנבואה הראשונה ושמע שמועה ושב לארצו וכן עשה שהרי ראית ששלח מלאכיו ושב לארצו להלחם עם מלך כוש ובזה האות שנתאמת אצלך דברי תדע כי גם נבואת זאת תהיה אמת בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון לא יבא מלך אשור אל העיר הזאת שיכבוש אותה ועוד אני אומר שתאכלו השנה ספיח כי אותה השנה לא זרעו מפני חיל מלך אשור ואכלו הספיחים אם כן מה אמר להם הנביא כי יודעים היו שיאכלו הספיחים אחר שלא זרעו לא היה להם קציר אחר אלא אמר להם הנביא שיתברך להם התבואה שבשדות ויספיקו להם אותם הספיחים כל השנה ההיא ובשנה השנית גם כן לא תצטרכו לזרוע כי תאכלו הסחיש והוא היוצא מהנופל מהספיח ובשנה הג' תזרעו ממותר הסחיש על אכלכם ותקצרו בשלום כי לא יהיה לכם פחד מאויב ותטעו כרמים ותאכלו פרים בהשקט ובבטחה ובסדר עולם באחד עשר ביובל עלה סנחריב בשנה הרביעית בשבוע וכן הוא אומר אכול השנה ספיח שעלה בפרס הפסח ולא יכלו לזרוע ואכלו הספיחים ובשנה השנית סחיש שגדעו לגיונות את האילנות ובשנה השלישית זרעו מלמד שלא נשתייר בשבוע אלא שנה אחת:

פסוק ל

שרש למטה. ת"י כאילן די משלח שורשוהי לרע ומרים נופיה לעילא:

פסוק לא

כי מירושלים תצא שארית. יפקון שאר צדיקיא ושיזבת מקיימי אורייתא מטורא דציון:
קנאת ה' צבאות. קרי ולא כתיב שקנא האל לשמו לפי שחירף וגדף מלך אשור ביד מלאכיו וי"ת במימרא דה' צבאות תתעביד דא:

פסוק לב

לא יבא אל העיר הזאת. שיכבשנה כי אל העיר בא עם מחנהו מחוץ לירושלם ושם נגף מחנהו או פי' לא יבא לא יכנס תוך העיר וכן תרגם יונתן לא יעול לקרתא הדא:
לא יקדמנה מגן. חסר בי"ת השמוש במגן כי בעלי המגינים באים ראשונים אל העיר כשנלחמים עליה וכת"י לא יקדמנה בתריסין:
ולא ישפוך עליה סוללה. כתרגומו ולא יצבר עלה מליתא ומליתא הוא תל עפר מדברי רבותינו ז"ל מוליא בנצא והוא שצוברין עפר לעשות תל ולהגביה כנגד חומת העיר ללכוד העיר וכן אמר ויצבור עפר וילכדה:

פסוק לה

ויהי בלילה ההוא. היות שחזר מלך אשור על ירושלם עם מחנהו ועם כל השבי באותה הלילה יצא מלאך ה' והכה במחנה אשור ורבותינו ז"ל אמרו כי ליל פסח היה ועוד אמרו כי לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיה ויום שלישי לחליו היתה מפלתו של סנחריב ואותה הלילה אמרו ישראל שירה שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ואמרו מאה ושמנים אלף שהכה במחנה אשור כולם היו קשורים כתרים בראשיהם וכדבריהם נראה בדברי הימים שנאמר ויבחר כל גבורי חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור וכן מה שנאמר בישעיה במשמניו רזון ואמרו כי מכתם היתה שריפת נשמה וגוף קיים שנאמר ותחת כבודו יקד יקוד כלומר תחת הלבוש שהוא כבודו של אדם כשרפת בני אהרן שנאמר וישאום בכתנותם:

פסוק לו

וישב בנינוה. שלא יצא במלחמה עוד:

פסוק לז

בניו. קרי ולא כתיב:

הכוהו בחרב. באגדה סנחריב שאל את חכמיו כאשר הכה המלאך מחנהו מה זכות של אומה זו שאלהיהם נלחם להם אמרו לו אברהם אביהם העלה את בנו עולה אמר אף אני אעלה את שני בני לאלהי כששמעו בניו הכוהו בחרב בעוד שהיה משתחוה:

פרק כ

פסוק א

כי מת אתה ולא תחיה. לא תרפא מחולי זה כי מתוך זה החולי תמות וכת"י ולא תיחי ממרעך ורז"ל אמרו כי מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא מאי טעמא דלא עסקת בפריה ורביה ואמת הוא כי בניו נולדו אחר חליו שנ' בן שתי' עשרה שנה מנשה במלכו:

פסוק ב

אל הקיר. כדי לכוון לבו בתפלה כי היה תמיה בלבו למה היה האל מקצר ימיו שהרי לא היה אלא בן ל"ט שנים כשחלה חלי זה וי"ת אל הקיר לכותל בית מקדשא:

פסוק ג

התהלכתי לפניך. זה עבודת הלב ואחר כך זכר המעשה:
והטוב בעיניך עשיתי. כמו שהעיד עליו הכתוב ויעש הישר בעיני ה' ככל אשר עשה דוד אביו ואומר וישמור מצותיו אשר צוה ה' את משה, ובדרש והטוב בעיניך עשיתי שגנז ספר רפואו' שעשה שלמה והיו העם בוטחים בו ולא היו דורשים את ה' בלבם:

פסוק ד

לא יצא העיר התיכונה. העיר כתי' וחצר קרי ובדברי רז"ל כתיב העיר וקרינן חצר מכאן שהסרטיא של מלכים כעיירות בינוניות ובמקום אחר אמר בירושלמי כתיב העיר לומר מהר הקדוש ברוך הוא להודיעו רפואתו בטרם יצא קול הברה בעיר שנקנסה עליו מיתה:

פסוק ו

והוספתי על ימיך. שהיו קצובים לך ובזה מחלוקת בדברי רז"ל י"א משלו הוסיפו לו כי ימיו הקצובים היו יותר ולעונש עון היו מחסרין לו ויש אומרים תוספת עשו לו על הקצובים לו ובספר שמואל בפסוק כי אם ה' יגפנו פירשנו זה הענין:
ומכף מלך אשור אצילך. זה ראיה כי קודם מפלתו של סנחריב חלה חזקי':

פסוק ז

דבלת תאנים. בדברי רז"ל והלא אם אתה נותן שרף של תאנים על הבשר מיד הבשר מתחבל אלא נס בתוך נס כיוצא בדב' ויורהו ה' עץ עץ מר היה כך הוא דרכו של הקדוש ברוך הוא במר הוא ממתיק את המר:

פסוק ח
מה אות. שאל אות לפי שאמר לו הגזרה כפולה כי מת אתה ולא תחיה חשב כי מה שאמר לו ישעיה הנני רופא לך לא אמר אלא לנחמו לפי שראה אותו שבכ' בכי גדול ואף על פי שרא' שנתרפא השחין לא חשב שנתרפא עד שיתחזק ויוכל לעלות בית ה' כי אפשר שישוב השחין עדיין או שלא סר החולי ממנו:

פסוק ט
הלך הצל. כמו ילך שאל לו באיז' אות יבחר אם ילך הצל לפנים עשר מעלות ברגע אחד או ישוב אחורנית עשר מעלות ואמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות כי הגלגל במרוצתו יהיה נקל האות שימהר מרוצתו יותר ממנהגו אבל האות יהיה יותר חזק אם ישוב אחורנית מהלכו:

פסוק יא
במעלות אשר ירדה. אשר ירדה השמש והלך הצל עשר מעלו' ושב השמש אחורנית והי' הצל במעלה הראשונה:
במעלות אחז. כי הוא בנה אותם המעלות, ובדרש אשר ירדה במעלות אחז כי במות אחז קצר היום ונטה הצל עשר מעלות וירדה השמש עשר מעלו' טרם זמנו כדי שלא יספדוהו לפי שהיה רשע ואות' עשר מעלות שירדה לאחז חזרה אחורנית לחזקיה לאות וי"ת וצלי ישעיה נביאה קדם ה' ואתיב ית טולא בצורת אבן שעיא דנחתת במסקנ' דאחז שמשא לאחורוהי עסר שעין ר"ל במעלות היתה אבן מסומנת לדעת שעות היום:

פסוק יב
בראדך. ובישעיה מראדך כתי' במ"ם ואחד הוא כי הם ממוצא אחד ובלאדן הוא שם כנוי נסמך לאביו שהיה שמו בלאדן וזה מלך אסרחדון כי סנחריב מלך בבל היה וכן בימי מנשה נאמר בדברי הימי' ויבא עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וגו' ויוליכם בבלה:
כי שמע כי חלה. לא היה עיקר שליחותי על חליו אלא על המופת שנעשה לו על חליו וכן הוא בדברי הימים לדרוש המופת אשר היה בארץ:

פסוק יג
וישמע עליהם. כמו אליהם ועל כמו אל ורבים כמוהו כמו וילך אלקנ' הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ומה שאמר וישמע נראה שהם בקשו ממנו להראותם נכתה ושמע אליהם ועש' כן וכת"י וקביל מנהון ובישעיה וישמח עליהם:

את כל בית נכתה. כל בית חמדתו כלומ' כל הדברים שהיו לו ואחר כך פרט מה הם הדברים הנחמדים וכן נכאת וצרי ולוט דבר נחמד ובדברי רז"ל מאי בית נכותה מהם אמרו אשתו היתה משקה להם ומהם אמרו זין אוכל זין הראה להם ומהם אמרו בית גנזיו הראה להם:

שמן הטוב. זה שמן אפרסמון שלא היה בכל העול' אלא ביריחו ואמרו כי לפיכך נקרא יריחו והיה רע בעיני ה' כי הראה להם בית נכתה כי נתגאה בבא אליו השלוחים מארץ רחוקה וכי היה מצליח בכל דרכיו וכן אומר בדברי הימים כי גבה לבו ואמר בשלוחים האלה שבאו לכבודו והיה לו לומר שבאו לכבוד האל כי לדרוש המופת באו וכן אומ' בדברי הימים וכן במליצי שרי בבל המשולחים אליו לדרוש המופת אשר היה בארץ עזבו האלהים לנסותו לדעת כל אשר בלבבו:

פסוק יח

אשר תוליד יקחו. יקח כתיב וקרי יקחו ואמרו זה דניאל חנניה מישאל ועזריה:

והיו סריסים. מחלוקת בדברי רז"ל מהם אמרו סריסים ממש ומה' אמרו שנסתרס' ע"ג בימיהם כלומר שהכירו הכל שאין בה ממש וי"ת רברבין כמו שרים ועל דניאל חנניה מישאל ועזריה אמר שהם היו בהיכלי מלך בבל ונאמר עליה' מבני יהודה והם היו מזרע המלוכ' כי כן אמר נבוכדנצר לבקש מזרע המלוכ' ומן הפרתמים:

פרק כא

פסוק ג

כאשר עשה אחאב. כי הוא החל לעשות אשרה במלכי ישראל כי עד שמלך אחאב לא ראינו לאחד מן המלכים שעשו אשרה אלא שהיו הולכים בחטאת ירבעם:

פסוק ו

לעשות הרע בעיני ה' להכעיסו. אמרו שסילק האש העליונה שהיתה במזבח מעת שירדה שם בימי שלמה עמד הוא וסלקה וזה המעשה היה להכעיס:

פסוק ח

ולא אסיף להניד. אמר אוסיף כי כשהיו חוטאים היה משליט בהם אויביהם והיו מנידים ומגלים אותם מארצם אף על פי שלא גלו גלות שלימה לפני דוד:

פסוק י

וידבר ה' ביד עבדיו הנביאים. בסדר עולם יואל נחום וחבקוק נתנבאו בימי מנשה ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו:

פסוק יב
כל שמעיו. כתיב וקרי שמעה והקרי בעבור כי רעה לשון נקבה והכתיב על הענין:
תצלנה שתי אזניו. שרשו צלל מבנין נפעל מפעלי הכפל מענין לקול צללו שפתי והוא ענין תנודת הרעשה טנדימנ"ט בלעז:

פסוק יג
את קו שומרון. קו החרבן על דרך ונטיתי עליה קו תהו ואבני בהו וכן ת"י ואגוד על ירושלם ית חוט חורבן שמרון וית מתקולת צרות בית אחאב:
ומחיתי. ענין קינוח:
הצלחת. הקערה:
כאשר ימחה. חסר איש וכן כאשר ישבור כלי היוצר כאשר ישבור איש:
מחה. פי' כאשר ימחה האדם את הצלחת שמחה אותה ואחר כך הפכה על פניה כי כן דרך המקנח הקערה שהופך אותה אחר כך על פניה כדי שלא תתטנף כן ימחה ירושלם וינקה אותה מאנשיה ואחר כך יחריבנה:

פסוק טז
הרבה מאד. יש מרז"ל שדרשו בו שהרג ישעיהו:

פרק כב

פסוק ד
ויתם את הכסף. וישלים כלומר ישלים לגבותו, ויתנוהו לעושי המלאכה כי היה צריך הבית חזוק ובנין לפי שנהרס מימי יהואש שחזק בדק הבית עד היום ההוא שהיו רכ"ד שנה ובסדר עולם מאתים ושמנה עשרה:
שומרי הסף. שומרי כלי בית המקדש וי"ת אמרכלים והם הגזברים וכבר פירשנו כל הענין הזה בבדק יהואש:

פסוק ה
ויתנה. כתיב וקרי ויתנוהו הכתוב אומר על חלקיהו וה"א הכנוי על המגבה והקרי ויתנוהו על שומרי הסף שיתנוהו הכסף והה"א וי"ו הכנוי על הכסף:
המופקדים בית ה'. כמו בבית:

פסוק ח
על שפן הסופר. כמו אל שפן וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו:

ספר התורה מצאתי בבית ה'. דרשו כי אחז שרף את התורה והטמינו מפניו ספר תורה אחד והטמינוהו תחת הנדבך ועכשיו מצא חלקיה ספר התורה הזה ורחוק הוא זה שחזקיהו שבא אחריו שרבץ תורה בישראל איך לא הוציאו וכמה ספרי תורה הניח חזקיהו במותו אלא מנשה מלך זמן רב שהרי מלך נ"ה שנה ועשה הרע בעיני ה' כתועבות הגוים ובנה מזבחות לע"ג בבית ה' והוא השכיח התורה מישראל ואין פונה אליה כי כלם היו פונים אל אלהים אחרים ואל חקות הגוים ובנ"ה שנה נשתכחה התורה ועכשיו כאשר צוה יאשיהו לחפש בית ה' לכל אשר ימצא שם בדק ולהוציא הכסף המובא בית ה' והיה חלקיהו מחפש בבית ה' ובבית קדש הקדשים ובדביר מצא ס"ת שהיה מונח במקומו מצד הארון וכן הוא אומר בדברי הימים ובהוציאם את הכסף המובא בית ה' מצא חלקיהו הכהן את ספר תורת ה' ופתח וקראו ונתנו אל סופר המלך שיביאהו אל המלך שיקרא בו ויראה איך שכחו התורה המונעת כל המעשים הרעים שהיו עושים בישראל ואם תאמר והרי מנשה עשה תשובה כמ"ש בדברי הימים כשהגלו אותו שרי מלך אשור והוליכוהו בבל אמר ובהצר לו חלה את פני ה' ויכנע מאד ויתפלל אליו ויעתר לו וישיבהו ירושלם וידע מנשה כי ה' הוא האלהים ואמר שהסיר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית ה' ויאמר ליהודה לעבוד את ה' אם כן היאך לא החזיר את התורה ליושנה ולא קרא בה ואיך היה אצל חלקיה ואצל אחרים חדוש דברי התורה אפשר כי הגלות שגלה מנשה היה בזקנותו ואחר שעשה תשובה לא האריך ימים כל כך אלא שידע ושמע כי ע"ג רע בעיני ה' כמו שהעידו בו הנביאים בעודו ברשעו והע"ג בער כשעשה תשובה ולא נתן אל לבו לחפש ספר התורה ויאשיהו היה קטן בימי מנשה בן שש שנים ולא למד תורה עדיין ואמון אביו היה רשע ואחז בדרכי אביו הרעים שגדל בהם ובשוב מנשה מרשעו לא הכין הוא את לבבו כמו שכתוב ולא נכנע מלפני ה' כהכנע מנשה אביו ומפני זה היה חדוש אצלם ספר התורה אבל למה שמצינו בסדר עולם ובדברי רז"ל כי בשנת כ"ב למנשה גלה ואחר כך עשה תשובה וסמכו זה למה שכתוב ויעש אשרה כאשר עשה אחאב וכמה מלך אחאב כ"ב רצה לומר כי מנשה הרע כאחאב ואחאב עשה הרע כ"ב שנה כל ימי מלכותו ומנשה עשה הרע ג"כ כ"ב שנה הנה ל"ג שנים היה מנשה בתשובה והוא רחוק ואיך היה זה שעמד ל"ג שנים בתשובה רוב ימי מלכותו ולא דרש ספר התורה זה רחוק מאוד:

פסוק יא

ויהי כשמוע המלך. אמרו כי מצאו הספר נגלל בפרשת תוכחות יולך ה' אותך ואת מלכך וגו' כי שם נרמז ענין גלות שומרון וגלות יהודה עם מלך יהודה כמו שבארנו שם ואולם

חלקיה קרא זה אל שפן לסבב שיקראהו שפן אל מלך ויקח עצה להסיר ממנו זה הרע לפי מה שאפשר:

פסוק יב

ואת עכבור. ובדברי הימים ואת עבדון ושני שמות היו לו וכמוהו רבים:

פסוק יג

נצתה בנו. נדלקה בנו כמו הנני מצית בך אש מדליק:

על דברי הספר. כמו אל:

פסוק יד

אל חולדה הנביאה. אמרו בדרש כי מבני בניה של רחב היתה ולמה הלכו אל חולדה ולא הלכו אל ירמיה יש מרבותינו ז"ל שאמרו מפני שהנשים רחמניות ומהם אמרו כי ירמיה לא היה שם כי הלך להחזיר עשרת השבטים ואמרו כי ירמיה היה אז נביא שהרי תחלת נבואתו היתה בי"ג שנה ליאשיה וזה הענין היה בשנת י"ח אלא שלא היה שם בירושלם אז כשמצאו התורה אולי היה בענתות או במקום אחר וחולדה היתה יושבת בירושלים לפיכך שלח אליה ואמרו רבותינו ז"ל כי שלשה נביאים נתנבאו בימי יאשיהו והם ירמיה וצפניה וחולדה כי ירמיה היה מתנבא בשוקים וצפניה בבתי כנסיות וחולדה אל הנשים:

בן חרחס. בסמ"ך:

במשנה. כתרגו' בבית אולפנא:

פסוק טז

אשר קרא מלך יהודה. צוה לקראם כאילו קראם וכן ויבן שלמה את הבית והדומים להם וכן הוא בדברי הימים אשר קרא לפני מלך יהודה ובדברי רז"ל אשר קרא מלך יהודה וכי מלך יהודה קראם והלא שפן קראם אלא מכאן לשומע כעונה:

פסוק כ

אספך. בחירק בשקל אויבך ויבא גם כן בסגול על משקל אצרך בבטן:

על אבותיך. כמו אל:

ונאספת אל קברותיך בשלום. והלא כתיב וירו המורים למלך יאשיהו מהו בשלום שלא חרב בית המקדש בימיו וכן הוא מפרש והולך ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא אל המקום הזה:

קברותיך. ר"ל קברות אבותיך:

פרק כג

פסוק ב

והכהנים והנביאים. ת"י וכהניא וספריא תרגם הנביאים סופרים כלומר תלמידים לפי שלא היו שם נביאים אחרים שהרי המלך שלח אל חולדה מלמד שלא היו שם נביאים אחרים וכן תרגם שופט ונביא דיין וסופר ונוכל לפרש נביאים כמשמעו כי ירמיה וצפניה בן כושי היו נביאים בזמן ההוא ואוריהו בן שמעיהו אפשר שהיה נביא גם כן בזמן ההוא ולא היו בירושלם בעת שמצא חלקיה הכהן את ספר התורה ועתה כאשר שלח המלך לאסף איש יהודה באו גם כן הנביאים לירושלים:

פסוק ג

על העמוד. כתרגומו על אסטונא וכבר פי' למעלה בדבר יהואש ובדברי הימים ויעמוד המלך על עמדו כלומר במקום שהיה רגיל לעמוד שם:

עדותיו. בהנעת הוי"ו:

ויעמוד כל העם בברית. עמדו והתחזקו בפיהם ובלבם בברית וכן היעמוד לבך אם תחזקנה ידיך ות"י וקבילו כל עמא עליהון קימא:

פסוק ד

ואת כהני המשנה. שהיו שניים לכהן גדול וכת"י וית סגן כהניא:

שומרי הסף. פירשנוהו:

להוציא מהיכל ה'. והלא מנשה הוציא הכל כשעשה תשובה כמו שאומר בדברי הימים ויסר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית ה' וגו', אלא שאמון החזירם שם ובשנת שתים עשרה למלכו החל לטהר ולהעביר את השקוצים כמו שאומר בדברי הימים אבל לא כלה עד שנת שמנה עשרה אחר שמצא הספר כמו שאמר הנה:

בשדמות קדרון. כתרגומו במישר קדרון:

ונשא את עפרם בית אל. כי שם היה עיקר הע"ג שהיה שם העגל וטמא אותו המקום שהיה בו העגל והמזבח ונשא עפר שריפת הבעל והאשירה וכליהם ששרף בירושלם בשדמות קדרון נשא את עפרם שם:

פסוק ה

והשבית את הכמרים. האנשים העובדים לפני הבעל נקראין כמרים וכן תרגום הכהנים שהם עובדי ע"ג כומריא ומה שאמר שם הכמרים עם הכהנים ושניהם עובדי ע"ג אלא שמשתנין בלבושיהם כי הכמרים הם לובשים שחורים לפיכך נקראו כמרים מענין עורנו

כתנור נכמרו ואומר כי הכמרים האלה נתנו אותם מלכי יהודה לזו העבודה ויאשיהו בטל הע"ג ובטל העובדים מעבודתם והחזירם למוטב:

ויקטר בבמות. ויקטר כל אחד מהמלכים וכת"י ואסיקו בוסמין על במתא:

ומסבי. כמו ובמסיבי:

ואת המקטרים. פירוש והשבית ג"כ את המקטרים לבעל לשמש ולירח:

פסוק ו

על קבר בני העם. העם שהיו עובדים להם בחייהם השליך עפר השריפה על קבריהם לבזיונם כלומר ראו מה שהייתם עובדים בחייכם כדי שיוסרו החיים וכן אומר בדברי הימים ויזרק על פני הקברים הזובחים להם והוא חסר הנסמך קברי הזובחים להם כמו העם המלחמה וי"ת לקבר גליא וגליא שם ע"ג וכן בדברי רבותינו ז"ל בית גליא קורין לה בית כריא:

פסוק ז

ויתץ את בתי הקדשים. ת"י ית בתי הקדש טעותא והענין מורה עליו אשר הנשים אורגות שם בתים לאשרה אבל וגם קדש היה בארץ ויעבר את הקדשים מן הארץ תרגם כמשמעו נפקת ברא כי אם היה הקדשים זה ענין זמה מה ענין בבית ה' אבל האשרה שעשה מנשה בבית ה' עשה שם בתים לנשים שיארגו יריעות לכבוד האשרה:

בתים לאשרה. יריעות היו אורגות שם והיריעות היו בתים לאשרה כמו בתים לבדים אפשר שהיו אותן יריעות תלויות סביב האשרה והיה לאשרה בית ומקום וי"ת די נשיא מייתין תמן מכולין לאשירתא ופי' בעל הערוך כמו מכילתא שהם מדות:

פסוק ח

ויבא את כל הכהנים. אלה הכהנים היו מזרע אהרן ותרגם אותם יונתן כומריא לפי שנעשו כומרים לע"ג והביא אותם לירושלים והחזירם בתשובה:

ויטמא. שם אותם מקום טומאה להשליך שם נבלות וכל טומאה להרחיק הע"ג מלב העם:

אשר פתח שער. כמו ואשר פתח השער וכמוהו שמש ירח ופי' נתץ את במות השערים והבמה אשר היתה פתח שער יהושע שר העיר גם כן נתץ אולי היתה גדולה משאר הבמות לפיכך זכר אותה לבדה:

אשר על שמואל איש בשער העיר. כלומר הבא איש בשער העיר היתה זאת הבמה לשמאלו וכן ת"י במיעליה תרע קרתא:

פסוק ט

כי אם אכלו מצות. פירשו רבותינו ז"ל הרי הם כבעלי מומין חולקין ואוכלין אבל לא מקריבין ומה שאומר מצות פי' מנחות שהיו נאפות מצות והוא הדין לכל הקדשים:

פסוק י

וטמא את התופת. שם מקום שהיו מעבירין שם בניהם למולך היה שם המקום תופת ואמרו כי נקרא כן כי היו מרקדים ומכים בתופים בשעת העבודה כדי שלא ישמע האב צעקת בנו כשהיו מעבירין אותו באש וינהם לבו עליו ויקחהו מידם והמקום הזה היה גיא שהיה לאדם הנקרא הנם ונקרא גי הנם וגי בן הנם והכתיב בזה בני הנם והקרי בן הנם כי לבני הנם היה זה הגיא או לאחד מהם וטמא יאשיהו אותו המקום כלומר שם אותו מקום טומאה להשליך שם נבלות וכל טומאה שלא יעלה עוד על לב איש להעביר עוד את בנו ואת בתו באש למולך ומעשה המולך פירשו בדרש אמרו רז"ל אף על פי שהיו כל בתי ע"ג בירושלים המולך היה חוץ לירושלים והיה עשוי צלם חלול נתון לפנים משבעה קנקנים וכל מי שמקריב סלת פותחין לו אחד מהם תורין ובני יונה פותחין לו שנים כבש פותחין לו ג' איל פותחין לו ד' עגל פותחין לו חמשה שור פותחין לו ששה וכן מי שהיה מקריב בנו פותחין לו שבעה והיו פניו של עגל וידיו פשוטות כאדם שפותח ידיו לקבל מחבירו והיו מסיקין אותו באש והכומרים נוטלין את התינוק ונותנין תוך ידיו של מלך והתינוק מוציא נפשו ולמה נקרא תפת והנם תפת שהיו מנהמין בתופים שלא ישמע אביו קול הנער וירחם עליו ויחזור בו הנם שהיה התינוק מנהם וקול נהמותיו עולה, דבר אחר הנם שהיו הכומרים אומרים הנה לך יערב לך יתבסם לך:

פסוק יא

וישבת את הסוסים. ובטל גם כן זה המעשה שהיו עושים מלכי יהודה שהיו עובדים לשמש ונתנו שם סוסים שהיו מוכנים לזאת העבודה שהיו רוכבים עליהם והולכים לקראת השמש בבקר בזרחה והיו הולכים לקראתו ממקום שהיה מבוא בית ה' עד לשכת נתן מלך וזהו שאמר מבוא בית ה' אל לשכת נתן מלך ובוא הוא שם כמו מבוא וכן תרגם ממעלנא דבית מקדשא דה':

לשכת נתן מלך הסריס. כמשמעו וכת"י גוזאה וכבר פירשנו זה הענין בפסוק ויתן לה המלך סריס אחד:

אשר בפרורים. פירוש מגרשי הערים ותרגום ירעשו מגרשות יזועון פרורים ובדברי רז"ל בבל וכל פרורהא ונתן מלך זה היה פקיד על מגרשי העיר:

מרכבות השמש. מרכבות הסוסים שהיו הולכים בהם לקראת השמש:

פסוק יב

הגג עלית אחז. חסר הנסמך הגג גג עלית אחז וכן הארון הברית הארון ארון הברית וסמך גג העליה לאחז אולי הוא בנה אותו לזאת העבודה:

וירץ משם. מן הקל והוא פעל יוצא כלומר הריצם משם ויש לפרשו ענין שבר ונתיצה כמו כי בך ארוץ גדוד לדעת רבים ואפשר שיהיה שרשו רצץ ויהיו לו חברים רבים בענינו ות"י ופלינון מתמן ר"ל ביערם משם נ"א וארחיק מתמן:

פסוק יג

להר המשחית. הר הזיתים ונקרא הר המשחה ולגנאי מפני הע"ג שהיה שם קראו הר המשחית וכן תרגם יונתן לטור זיתיא:

אשר בנה שלמה. והיאך לא ביערו אותם אסא ויהושפט שביערו כל ע"ג אשר היתה בארץ ישראל לפניהם ע"ג בערו אבל הבמות לא בערו כי היו אז מקריבים עליהם לאל כי בכלם נאמר והבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות ויאשיהו נתץ גם כן הבמות כיון שנעשו מתחלה לע"ג או כדי שלא יקריבו עליהם אפילו לשם שמים שכיון שהיה בית המקדש קיים אסורות היו הבמות לפיכך כתוב עליו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו כי המלכים אשר היו לפניו לא הסירו הבמות אף על פי שהיו מלכים טובים:

פסוק יד

עצמות אדם. עצמות עובדי ע"ג שהיה מוציא אותם מקבריהם ונותנם במקום האשרות והמצבות לבזיון ושרפם שם:

פסוק יז

מה הציון הלז. נראה כי הנביא הזקן צוה לבניו שיעשו על הקבר ציון גדול שיהא ניכר בין הציונים האחרים כי ידע כי תתקיים נבואת הנביא כמו שאמר כי היה יהיה הדבר והנביא אמר מה שיעשה יאשיהו שיוציא העצמות מקבריהם וישרפו אותם לפיכך צוה להם שיהיה ציון אותו הקבר ניכר בין האחרים כי עצמות נביא האמת ידע שלא יוציאו מקברו לפיכך שאל יאשיהו מה הציון הלז, ובדרש ראה שצדו אחד עלו בו חרולים וקמשונים וצדו אחד עלו בו הדסים ועשבי בשמים לפיכך תמה ושאל מה הציון הלז והיה זה כי צדיק ורשע היו נקברים בו נביא אמת ונביא השקר:

ויאמרו אליו אנשי העיר. קבלה היתה בידם כי מעת שנקבר שם הנביא עד הזמן ההוא יותר משלש מאות וחמשים שנה אלא קבלה היתה בידם בן מפי אב:

הקבר איש האלהים. חסר הנסמך הקבר קבר איש האלהים וכן הארון הברית:

על המזבח בית אל. בא בה"א הידיעה עם הסמוך שלא כמנהג וכמוהו הלשכות הקדש היתד הארג והדומים להם שכתבנו בספר מכלול:

פסוק יח

וימלטו. כי בקבר אחד היו עצמותיו אצל עצמות הנביא אשר בא משומרון הוא הנביא הזקן נביא השקר ובבית אל היה יושב אז אבל משומרון בא שם כמו שפירשנו למעלה במקומו:

פסוק יט

אשר בערי שומרון. והלא הכותיים היו יושבים בשמרון וישראל גלו מהם אלא הבמות היו עדיין קיימים וגם שארית נשארה בארץ אחר גלות ישראל מפוזרים בארץ זעיר שם זעיר שם והיו עובדים ע"ג עדיין כמו שאמר ויזבח את כל כהני הבמות אשר שם וכן אמר בדברי הימים כי מאפרים וממנשה היה שם שארית בימי יאשיהו וכן בימי חזקיהו היה שארית בארץ מזבולון ומאשר ומשמעון ואפרים ומנשה ורבותינו ז"ל אמרו כי ירמיהו החזיר מעשרת השבטים ומלך עליהם יאשיהו:

פסוק כב

כי לא נעשה כפסח הזה. תכלית הספור הוא זה כי מלת כי נותן טעם למה שקדם וכן כי נתן ה' בידינו את כל הארץ ר"ל כי עשו הפסח כמו שצוה אותם יאשיהו ונתקבצו כלם לירושלם וארך הספור ההוא כמו שכתוב בדברי הימים וסוף הספור כי לא נעשה כפסח הזה:

מימי השופטים. ובדברי הימים כתיב מימי שמואל הנביא וזמן אחד הוא כי שמואל בימי השופטים היה ובימיו החלה המלוכה בישראל ומה שאמר כי לא נעשה כפסח הזה שהיו כל ישראל בלב אחד לעבוד את ה' וכן אמר בשמואל וינהו כל בית ישראל אחרי ה' ואמר ויסירו בני ישראל את הבעלים ואת העשתרות ויעבדו את השם לבדו וגם פסח שעשה חזקיהו רבים מישראל שלא היו שם ולא עוד אלא שהיו מלעיבים ברצים שהיה שולח חזקיהו ואף אותם שהיו בירושלים רבים היו טמאים ואכלו את הפסח בטומאה:

פסוק כד

ואת התרפים. כתרגומו צלמניא והם צלמים עשויים לדעת העתידות וכבר פירשנוהו עוד בספר שמואל:

פסוק כה

אשר שב אל ה'. שחרד לדברי תורה ועשה ככל הכתוב בה והסיר הבמות לא השאיר אחד ולא הקריבו בימיו כי אם בבית המקדש לבדו והמלכים אשר לפניו אף על פי שהיו

בהם טובים לא הסירו הבמות כמו שאמר עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות ונמצא באסא דברים אשר לא כן שנשען על מלך ארם והוציא כסף וזהב מאוצרות בית ה' ושלח לו ונאמר וגם בחליו לא דרש את ה' ויהושפט גם כן היה עוזר למלכי ישראל הרשעים ונתחתן עמהם וחזקיה ג"כ נאמר עליו ולא כגמול עליו השיב חזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה ועל ירושלים אבל יאשיהו נאמר עליו ככל תורת משה ויש מחלוקת בזה בדברי רז"ל מהם אמרו כי יאשיהו חטא אלא שעשה תשובה גדולה אשר שב אל ה' וגו' ומהם אמרו שלא חטא אלא מה אני מקיים אשר שב אל ה' שכל דין שדן מבן שמנה ועד י"ח החזירו להם שמא תאמר נטל מזה ונתן לזה תלמוד לומר ובכל מאודו שהחזיר להם משלו:

פסוק כט

פרעה נכה. כתרגומו פרעה חגירא שהיה נכה רגלים:

וילך המלך יאשיהו לקראתו. להלחם אתו לפי שהיה עובר בגבולו בכרכמיש על פרת והוא היה הולך להלחם על מלך אשור שכבש כרכמיש ממלך ארם ושלח לו מה לי ולך מלך ישראל לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתי כמו שכתוב בדברי הימים ולא שמע אל דברי פרעה נכה ואמרו רבותינו ז"ל מאי דרש יאשיהו וחרב לא תעבור בארצכם אפילו חרב של שלום כיון שהיו עושין רצונו של מקום והוא לא היה יודע שכל דורו עובדי ע"ג היו אלא שהיו עושין בסתר שהרי בימי יאשיהו היה ירמיהו מוכיח כי מספר עריך היו אלהיך יהודה:

וימיתהו במגידו כראותו אותו. בכ"ף בבקעת מגידו היתה המלחמה כמו שאומר בדברי הימים ופי' כראותו אותו כשראה אותו שדעתו להלחם עמו שהתרה בו וראה אותו לבוש כלי מלחמה כמו שאומר בדברי הימים כי להלחם בו התחפש ונענש יאשיהו לפי שלא שמע יאשיהו אליו כי מפי אלהים היה אומר לו כמו שאומר בדברי הימים ולא שמע אל דבר נכה כי ירמיהו התנבא בזה וכן אמרו רז"ל כי אלהים האמור ביאשיהו קדש ומהם אמרו כי חדל לך מאלהים אשר עמי ע"ג ובעוד פרעה שם נלחם בכרכמיש על פרת לקח הש"י נקמת יאשיהו ממנו שצר שם ימים רבים עד השנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו ובא עליו נבוכדנצר והוא שהתנבא ירמיהו למצרים על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכדנצר מלך בבל וגו' ואומר והיה היום ההוא לה' צבאות יום נקמה להנקם מצריו היא נקמת המלך יאשיהו:

פסוק ל

בקבורתו. בקברות המלכים כמו שאומר בדברי הימים בקברות אבותיו ומה שאמר בקבורתו אפשר שהוא כרה לו קבורה בחייו:

וימשחו אותו. מפני מה משחו אותו והלא אין מושחין מלך בן מלך ולא משחו שלמה אלא מפני מחלוקתו של אדוניהו ואת יהואש מפני מחלוקתו של עתליה ויהואחז גם כן משחו מפני מחלוקתו של יהויקים שהיה גדול ממנו שתי שנים ומשחו יהואחז אע"פ שהיה קטן ממנו מפני שהיה ממלא מקום אבותיו ויהויקים לא היה ממלא מקום אבותיו כך פירשו רבותינו ז"ל ויהויקים שהיה גדול מיהואחז שתי שנים ראו מהפסוקים שנאמר בן עשרים ושלש יהואחז במלכו וכתיב בן עשרים וחמש יהויקים במלכו ולא מלך יהואחז אלא ששה חדשים והנה מצאנו בדברי הימים ובני יאשיהו הבכור יוחנן השני יהויקים השלישי צדקיהו הרביעי שלום והנה לא נזכר שם יהואחז והם אמרו כי יוחנן הוא יהואחז וקראו בכור שהיה בכור למלכות ושלום הוא צדקיהו ואמר השלישי צדקיהו שהיה שלישי לבני יאשיהו ואמר עליו הרביעי שלום שהיה רביעי למלכות יאשיהו וקראו שלום ששלמה מלכות בית דוד בימיו ואני פרשתי בדברי הימים כי שלום הוא יהויכין ובזכרו בן הבן בסדר הבנים רבים כמוהו בספ' והחכם רבי אברהם בן עזרא כתב כי יוחנן היה בכור ולא מלך ושלום הוא יהואחז והנה יהואחז היה במות אביו בן כ"ג וצדקיה שהיה גדול ממנו בן כ"ד ויהויקים בן כ"ה והנה במלוך צדקיהו לפי זה החשבון היה בן ל"ה והכתוב אומר בן כ"א צדקיהו במלכו אלא שהמליכו יאשיהו אביו בחייו שלש שנים לפני מותו וכשמת יאשיהו לא רצו העם במלכותו והמליכו את יהואחז שהוא שלום וזה שאמר ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו וימליכו אותו תחת אביו נראה כי בחזקה המליכוהו והביא ראיה ממה שכתוב בירמיה בראשית ממלכת יהויקים וגו' ואומר עשה לך מוסרות ומוטות וגו' ביד המלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהודה והיאך היה צדקיהו מלך בראשית ממלכת יהויקים אלא שהיה נודע בגוים כי יאשיה המליך צדקיהו בחייו אלא שלא רצו בו עם הארץ אחרי מות אביו ואנחנו נפרש זה הענין בספר ירמיה בע"ה:

פסוק לג

ויאסרהו פרעה נכה. נראה כי יהואחז במלכו חשב לנקום נקמת אביו מפרעה נכה והלך ופשט בארץ מצרים והכה בהם מכה גדולה ובשובו פגע בו פרעה בארץ חמת ולכדו ואסרו וזהו שאמר יחזקאל וילמד לטרוף טרף אדם אכל כי מה ענין ויאסרהו מבלי

שיקדם לו ענין שנלחם עמו או עלה על ארצו והלא פרעה התנצל ליאשיהו ואמר לו לא עליך אתה היום אלא שכן נראה הענין כמו שפירשנו ומשל יחזקאל מורה עליו:
במלך בירושלם. כן כתיב רוצה לומר בעוד מלכו בירושלם מעט הזמן הזה לקחו וקרי ממלוך שהסירו מהמלוכה לפי שהחל להלחם עמו והוא לא פשע במיתת אביו לפי דעתו כי הוא לא היה בא להלחם עמו ואעפ"כ לקח האל יתברך נקמתו ממנו כמו שכתוב והמליך פרעה נכה את אחיו כדי שיהיה לו עבד וידע כי מידו הוא מולך:
וככר זהב. כמשמעו ככר אחד זהב וי"ת וככרי דהבא ר"ל ככרים ולא זכר כמה:

פסוק לד
ויסב את שמו יהויקים. הטעם כדי שידמה שברשותו הוא והמלוכה לו מאתו כי השם לא מאסו:

פסוק לה
אך העריך. כתרגום ברם רמא מגביתא על עמא דארעא:
איש כערכו. גבר כד חזי כל אחד כמו שהיה ראוי לתת לו לפי ממונו:
נגש את הכסף ואת הזהב את עם הארץ. נגש את עם הארץ לתת את הכסף ואת הזהב:

פסוק לו
זבידה. כתוב ביו"ד וקרי זבודה בוי"ו עם הדגש:

פסוק לז
אבותיו. אמון ומנשה:

פרק כד

פסוק א
ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים. הנה מצאנו כי נבוכדנצר מלך בשנה הרביעית ליהויקים כי כן כתיב בירמיהו הדבר אשר היה אל ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכדנצר מלך בבל ובדניאל אומר בשנת שלש למלכות יהויקים בא נבוכדנצר וגו' ויתן ה' בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית האלהים ויביאם ארץ שנער והנה אמר כי יהויקים הגלה בבל וכן אומר בדברי הימים להוליכו בבלה וירמיה נתנבא עליו סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם נראה כי בדרך מת ואמר כי בשנת שלש למלכות יהויקים שהמליכו פרעה נכה ובסוף ג' שנים ליהויקים בתחלת שנה רביעית לו התנבא ירמיהו שיבא נבוכדנצר על ירושלים ובא בשנה ההיא ויצר עליה ולכדה ולקח את יהויקים והוליכו בבל כמו שאומר

בספר דניאל והשיבו לירושלם ועמד בירושלם שלש שנים באמונתו עם מלך בבל ומרד בו זהו שאמר ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו וזהו שאמר וישב כי כבר לקחו והוליכו בבל ואחר כך שב ומרד בו והנה היו לו ממלכותו ז' שנים או יותר כי לא ידענו כמה היה בבבל טרם שובו לירושלם כי אם נאמר כי בשנה ההיא שהוליכו בבל השיבו לירושלם ועמד שלש שנים באמונתו ומרד הנה עברו שבע שנים ממלכותו ונשארו ד' שנים ממלכותו אם כן לא באו גדודי כשדים לירושלם עד סוף ארבע שנים אלו ועמד במרדו ד' שנים ושבע שעברו הרי י"א שנה שמלך יהויקים ואם נאמר שהיה שם בבבל יותר נוכל לומר כי עד ד' שנים היה שם ובשובו לירושלים עברו ח' שנים ממלכותו ונשארו שלש שנים ממלכותו ואותן שלש עמד באמונתו עם מלך בבל והיה לו עבד ובסוף שלש שנים שהיא שנת י"א לו מרדו ובאו גדודי כשדים ולכדוהו וסחבו אותו ובדרך מת ולא נקבר והיתה נבלתו מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה ובסדר עולם אומר וכן בדברי רבותינו ז"ל כי בשנה הראשונה שמלך נבוכדנצר כבש נינוה שניה כבש יהויקים והיא השנה החמישית ליהויקים והיה לו עבד ועמד שלש שנים שהרי שמנה שנים שמלך ארבע קודם מלכות נבוכדנצר ושנה שנכבש בידו ושלש שנים שהיה לו עבד הרי שמנה שנים שמרד בו ולבסוף ג' שנים למרדו בא נבוכדנצר וכבשו פעם שניה וזהו שאומר בדניאל בשנת שלש הרי י"א ליהויקים ושמנה למלכות נבוכדנצר ואותה שנה שמינית המליך יהויכין ומלך ג' חדשים והגלהו עם החרש והמסגר וזהו שאמר גלו בשנת שבע גלו בשמנה בשבע לכבוש יהויקים שהיה שמנה למלכות נבוכדנצר שהרי שנה אחת מלך קודם כבוש יהויקים:

פסוק ב

ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון. כלם באו בשליחות נבוכדנצר הרשע שנתן ה' בלבם לבא להאבידו לפי שעשה הרע בעיני ה' וזהו שאמר וישלח ה' בו ולא אבה האל יתברך להאריך לו עוד לפיכך אמר וישלח ה' בו:

פסוק ג

אך על פי ה' היתה ביהודה. כלומר קודם מלכות יהויקים היתה הגזירה על פי ה' שדבר ביד עבדיו הנביאים בחטאת מנשה כי לולי חטאותיו שרבו היה סולח לחטאים הבאים אחריו אך בחטאתיו נגזרה הגזירה להחריב ירושלם:

פסוק ה

למלכי יהודה. ושם כתוב בסתם ותועבותיו אשר עשה והנמצא עליו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה ואם אמר על זה הספר אין כאן כתוב דבר ממעשיו אלא בסתם

ויעש הרע והנראה כי על ספר ירמיהו אמר כי שם מספר תועבותיו בפרשת הוי בונה ביתו:

פסוק ו

וישכב יהויקים עם אבותיו. רוצה לומר שמת אבל לא נקבר עם אבותיו שהרי לא נקבר כלל כמו שכתוב אלא בא על דרך ויאסף אל עמיו:

פסוק ז

ולא הוסיף עוד מלך מצרים. פירוש באותו הזמן עד שמלך צדקיהו ואז יצא כמו שכתוב בירמיהו וימלך מלך צדקיהו וגו' וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם ויעלו מעל ירושלם וכמוהו ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בארץ ישראל ר"ל בזמן ההוא אבל אחר כך באו כמו שכתוב:

פסוק ח

בן שמנה עשרה שנה יהויכין במלכו. ובדברי הימים בן שמנה שנים יהויכין במלכו ושלשה חדשים ועשרת ימים מלך בירושלים אפשר כי יהויקים אביו המליכו בשנה ראשונה שמלך הוא שימלוך תחתיו אחר מותו אולי היו לו בנים אחרים ועוד כי ראה שמלכותו תלויה ביד אחרים לא ידע אם יסירוהו מהמלוכה כמו שעשו לאחיו והמליך בנו יהויכין שימלוך תחתיו אחריו והיה אז יהויכין בן שמנה שנים ועתה כשמת אביו ומלך הוא היה בן י"ח שנה ומלך ג' חדשים ולא חשש כאן לכתוב עשרה ימים היתרים ובסדר עולם י"ח של מלך נבוכדנצר שמנה משנחתם גזר דין לגלות:

פסוק י

בעת ההיא. כמו שאומר בדברי הימים ולתשובת השנה שלח המלך:

עלו עבדי נבוכדנצר. כתיב עלה וקרי עלו כי הוא עלה אחר כן ומצאם צרים על העיר וקרי עלו כי עבדיו עלו בתחילה:

פסוק יב

ויצא יהויכין. יצא אל מלך בבל שיעשה בו רצונו והוא לקחו ולמה העבירו מהמלוכה אמרו חשב מלך בבל שיהיה מורד יהויכין כמו שהיה אביו מורד אמר מכלבא בישא גורא טבא לא נפיק לפיכך העבירו והמליך דודו תחתיו:

ושריו וסריסיו. ת"י רברבוהי וגברוהי:

בשנת שמנה למלכו. בתחילת ח' שהרי יהויקים מלך י"א שנה ונבוכדנצר מלך בשנה הרביעית ליהויקים ואם היה בסוף ח' היה י"ב אלא כך פירושו בתחלת שמנה וכן בירמיה

אומר וזה העם אשר הגלה נבוכדנצר בשנת ז' סוף ז' ותחלת ח' והרבה פירוש כזה בזה הספר ולדברי בעל סדר עולם שנת ז' לכיבוש יהויקים היא שנת שמנה לנבוכדנצר:

פסוק יד

גבורי החיל עשרת אלפים גולה. כתיב עשרה ועשרת קרי ואחד הוא ואמר עוד ואת כל אנשי החיל ז' אלפים ובירמיה אומר בשנת שבע יהודים שלשת אלפים ועשרים ושלשה האיך הוא זה החשבון הראשון שהוא עשרת אלפים הוא כלל לכל ופרט אחר כן ז' אלפים והם מבני בנימין ושאר שבטים ופרט עוד בירמיה ג' אלפים והם אנשים מקובצים שהיו מבני יהודה כמו שאמר יהודים והכל י' אלפים וכ"ג הוא מספר מועט ולא חשש לספרו עם י' אלפים זה הוא גלות שגלה עם יהויכין ובספר ירמיה אומר מה שגלו בגלות צדקיהו שהוא שנת י"ח לנבוכדנצר והיו בשמנה מאות ול"ב ואחר החורבן שנת כ"ג לנבוכדנצר היו הגולים תשמ"ה אותם שהיו בעמון ומואב ואמר גולה כמו גולים והוא דרך כלל בלשון יחיד ולדעת יונתן הוא שם שתרגם בגלותא:

וכל החרש והמסגר. ת"י אומניא ותרעיא:

פסוק טו

ואת אילי הארץ. אלה חורי יהודה ובנימין עליהם הכתוב אומר כתאנים הטובות האלה וגו':

הוליך גולה. בגולה והוא שם בשקל שואה וכן כלי גולה:

פסוק טז

והחרש והמסגר אלף. אלה אינם בכלל היו"ד אלפים שזכר במספר של מעלה ובסדר עולם הוא אומר ומתוכן החרש והמסגר אלף היו כלומר שמכלל העשרת אלפים היו ואין דרך המקרא לכלול מספר ואחר כן לפרט אם לא לחדש על ענין הראשון וא"כ לבד אלה הראשונים היו:

הכל גבורים עושי מלחמה. בסדר עולם וכי מה גבורה הם עושים בני אדם ההולכים בגולה ומה מלחמה עושין בני אדם האסורים בזיקים הנתונים בשלשלאות של ברזל אלא גבורים בגבורה של תורה וכן הוא אומר גבורי כח עושי דברו עושי מלחמה עושין מלחמה של תורה וכן הוא אומר על כן יאמר בספר מלחמות ה', חרש אחד מדבר והכל שותקין מסגר שהכל יושבין לפניו ולמדין ממנו לקיים מה שנאמר ופתח ואין סוגר וסגר ואין פותח:

פסוק יז
ויסב שמו צדקיהו. הטעם פי' למעלה ומה ששנה כל כך שמו וקראו צדקיהו אומר בדרש אמר לו יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי:

פסוק יח
בן עשרים ואחת שנה צדקיהו. היאך הוא זה והלא בן ל"ה שנה היה לפי חשבון של אחיו שהרי הבן השלישי ליאשיהו היה ויהויקים שהיה גדול ממנו נאמר בו בן כ"ה שנה יהויקים במלכו וי"א שנה מלך הרי ל"ה לצדקיהו וכבר כתבנו למעלה לדעת החכם ר' אברהם בן עזרא כי הוא אומר שמלך ג' שנים בחיי אביו ואז היה בן כ"א וכל זה היה צריך לדעתו שאמר כי שלום הוא יהואחז הוא היה הקטן שבבני יאשיהו וכתיב בן כ"ג במלכו אבל דברי רז"ל שאמרו כי שלום הוא צדקיהו אין כאן קושיא כלל כי צדקיהו היה הקטן שבבני יאשיהו והיה במות אביו בן עשר שנים ועתה כשמלך בן אחד ועשרים אלא שרחוק והוא שזכר שני בנים בסדר והאחד איננו ולפירושנו כי שלום הוא יהויכין הנה צדקיהו היה הקטן שבבני יאשיהו ואין צריך כאן תיקון:

פסוק כ
כי על אף ה'. והוא טעם למה שאמר אחר כן וימרוד, האל יתברך שם בלבו שימרוד במלך בבל כדי שימצא מלך בבל טענה להחריב הכל:
היתה בירושלם. הפלטה הנשארה היתה בירושלם על אפו ועל חמתו בעבור המעשים רעים שהיו עושים:

פרק כה

פסוק א
בשנת התשיעית למלכו. למלכות צדקיהו והיא שנת י"ז לנבוכדנצר:
ויבנו עליה דיק. הוא מגדל עץ שבונין נגד העיר לכבשה:

פסוק ג
בתשעה לחדש. ולא זכר באיזה חדש ובספר ירמיה אמר בחדש הרביעי בתשעה לחדש:

פסוק ד
ותבקע העיר. בקעו הכשדים חומת העיר וכיון שראו אנשי המלחמה אשר בעיר כי בקעו העיר ברחו בלילה ההוא וזהו שאמר וכל אנשי המלחמה הלילה רוצה לומר ברחו בלילה ההוא וכן אמר בספר ירמיהו וכל אנשי המלחמה ברחו ויצאו מן העיר לילה:

דרך שער בין החומתים אשר על גן המלך. יצאו דרך השער שהיה בין שתי החומות בסתר שלא ירגישו בהם הכשדים:
וילך דרך הערבה. וילך צדקיהו ואשר יצאו עמו, ובדרש בין החומותים מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והקב"ה זימן צבי שהלך על גג המערה ורדפו כשדים אחר הצבי וכשהגיעו לפתח המערה בערבות יריחו היה צדקיהו יוצא וראהו ולכדוהו הוא שאמר יחזקאל ופרשתי רשתי עליו ונתפש במצודתי:

פסוק ו

אל מלך בבל רבלתה. והרי נבוכדנצר בא לירושלם כמו שכתוב בא נבוכדנצר מלך בבל וכל חילו על ירושלם אלא שארכו ימי המצור כמו שאומר והלך לו נבוכדנצר בארץ חמת רבלתה והניח חילו במצור וכשכבשו ירושלם היה הוא ברבלתה והעלו את צדקיהו אליו, ובדרש לא עלה נבוכדנצר לירושלים אלא מה שאומר בא נבוכדנצר נבוזראדן הוא שעלה ודמות דיוקנו של נכוכדנצר היתה חקוקה לו במרכבתו והיתה אימתו מוטלת עליו כאילו הוא עומד לפניו כמו שאומר בספר ירמיה עמד בפני מלך בבל בירושלם:
וידברו אתו משפט. הוכיחו על שמרד בו ועבר על שבועתו כמו שכתוב וגם מלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו באלהים:

פסוק ח

בשבעה לחדש. ובירמיה כתוב בעשור לחדש פי' רז"ל בשבעה בו נכנסו גוים להיכל ואכלו ושתו וקלקלו בו שמיני ותשיעי ובתשיעי סמוך לחשכה הציתו בו את האור והיה דולק והולך עד סוף עשירי:
היא שנת י"ט למלך נבוכדנצר. וכן כתוב בירמיה ובזה הפסוק היא שנת י"ט אבל בסוף אמר בשנת י"ח לנבוכדנצר הגלה מירושלים נפש ח' מאות כמו שפי' בז' ובח' סוף ז' ותחלת ח' וכן הוא שנת י"ח בסוף י"ח והתחלת י"ט ורבותינו ז"ל אמרו גלו בי"ט גלו בי"ח וחשבון אחד הוא אלא י"ט למלכות נבוכדנצר וי"ח לכבוש יהויקים שהיה בשנה שניה לנבוכדנצר:

פסוק ט

ואת כל בית גדול. כל בית אדם גדול ר"ל בתי הגדולים וכן ת"י בתי רברביא:

פסוק י

אשר רב טבחים. אשר עם רב הטבחים וכן כתוב בירמיה אשר את רב טבחים:

פסוק יא
ואת הנופלים אשר נפלו. שיצאו אליו קודם כבוש העיר ומסרו עצמם אליו כמו אל הכשדים אתה נופל ות"י וית שמיעיא דאשתמעו כלומר שסרו אל משמעתו:
על המלך בבל. סמוך ה"א הידיעה כמו הארון הברית:

פסוק יב
לכורמים וליוגבים. כורמים עובדי הכרמים יוגבים עובדי השדות וכן ת"י למהוי מפלחין בכרמין ובחקלין וכתוב ולגבים בלא י' פ' הפעל ובדברי רבותינו ז"ל תני רב יוסף לכורמים אלו מלקטי אפרסמון מעין גדי עד רמתא וליוגבים אלו צדי חלזון מסולמא דצור עד חיפא:

פסוק יח
כהן הראש. כהן גדול שהוא ראש לשאר הכהנים:
כהן משנה. שני לכהן גדול והוא הסגן וכן תרגם יונתן סגן כהניא:
שומרי הסף. שומרי כלי בית המקדש:

פסוק יט
ומן העיר לקח. לפי שאלו שזכר היו מבית המקדש אמר ומן העיר לקח:
סריס אחד. סריס ממש כתרגומו גוזא:
וחמשה אנשים מרואי פני המלך. ובירמיהו אומר שבעה אנשים מראי פני המלך השנים לא היו גדולים כמו החמשה לפיכך לא מנאן כאן ובדברי רבותינו ז"ל כתוב אחד אומר חמשה וכתוב אחד אומר שבעה להביא שני סופרי הדיינין:
המצביא את עם הארץ. שעל פיו היו יוצאים העם לצבא:

פסוק כז
בעשרים ושבעה לחדש נשא אויל מרודך. שמת נבוכדנצר ומלך אויל מרודך בנו ובירמיה אומר בעשרים וחמשה פירשו רז"ל בכ"ה מת נבוכדנצר בכ"ו נקבר בכ"ז הוציאו אויל מרודך בנו מקברו כי פחד שמא ישוב עדיין כמו שעשה אחר שנטרד ודר עם החיות והמית בן אחד שהמליכו תחתיו ובקצת הנסחאות בדרש כתוב אויל מרודך הוא שהמליכו תחתיו וכששב נבוכדנצר ומצאו על כסאו נתנו בבית האסורים ועכשיו פחד אויל מרודך אולי ישוב ויהרגהו והוציאו מקברו לראות אם מת בלא ספק לקיים עליו מה שכתוב ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב:

פסוק כט
ושנא. באל"ף במקום ה"א ושל ירמיהו כתיב בה"א:

לפניו. לא לפניו ועל שולחנו שהרי אומר ארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך דבר יום ביומו:

פסוק ל

כל ימי חייו. ימי חייו של יהויכין ובדברי רז"ל רב ולוי חד אמר ימי חיו של אויל מרודך וחד אמר ימי חייו של יהויכין ומסתברא כמאן דאמר ימי חייו של יהויכין שכשהקדוש ברוך הוא נותן שלוה לצדיקים אינו נוטלה מהם אלא הולכת עמהם לגן עדן: